

2511

' 11 /2

XX. Évfolyam, 62. szám

Година XX, бр. 62

КАФЕНЕ

KÁVÉHÁZ

Европа има нужда от балканската ведрост.
На въпросите отговориха Ленке Чикхеюи,
Моника Фаркаш Барати, Андреа Иван,
Анна Юхас, Петър Кръстев, Кристина Менхарт,
Дърд Сонди

3

Európának szüksége van a balkáni derűre
A kérdéseinkre válaszoltak: Csíkhelyi Lenke,
Farkas Baráthi Mónika, Iván Andrea, Juhász Anna,
Krasztev Péter, Menyhárt Krisztina,
Szondi György

СТРАНИЦИ

OLDALAK

Георги Господинов. Кристина, която маха от влака,
Муха в писоара (разкази), Естествен роман
(откъс)

12

Georgi Goszpodinov. Christine, aki vonatablakból integet,
Légy a piszoarban (elbeszélések), Természetes regény
(részlet)

БЪЛГАРСКИЯТ КОНДУКТОР

A BOLGÁR KALAUZ

Петер Естерхазы: В която се наслаждава на
сладкия ужас от вавилонското
смешение на езиците
Золтан Немет: Българският кондуктор
Ищван Вьорьош: Юмрукът на пролетта
Алек Попов: Бритни, Чомски и аз...
Ласло Бедеч: Билети и карти за проверка.
Новите тълкувания на

17

Esterházy Péter: Melyben a
bábeli nyelvzavar
édes rémületét élvezi

19

Németh Zoltán: A bolgár kalauz

24

Vörös István: A tavasz ökle

27

Alek Popov: Britney, Chomsky meg én

29

Bedecs László: Jegyeket, bérleteket...!
A bolgár kalauz újraértelmezései

ГРАВИТАЦИЯ

GRAVITÁCIÓ

Ася Събева. Ролята на майката
като посредник при предаването на
традиционната култура в България

42

Juricskayné Szabeva Aszja: Az édesanya
közvetítő szerepe a bolgár hagyományos
kultúra átadásában

ЗА ДЕЦАТА

GYEREKEKNEK

Ран Босилек. Патиланчово царство,
Патиланска мода, Помагачи

48

Ran Boszilek: A patilancsói cárság,
A patilani divat, A segítők

Европа има нужда от балканската ведрост

Európának szüksége van a balkáni derűre

Как е представена българската литература в Унгария? За да разберем, се обърнахме към преводачи на българска литература на унгарски език, които отблизо се сблъскват с проблемите, свързани с издаването и разпространението ѝ. Андреа Иван, Анна Юхас, Дьорд Сонди, Кристина Менхарт, Ленке Чикхейи, Моника Фаркаш Барат, Петър Кръстев почти покриват активните преводачи за момента и са тяхна представителна част. В техните отговори можем да прочетем интересни препоръки и загриженост за популяризирането на една литература, на която са посветили част от живота си.

Какво ви подтикна към превода на българска литература?

Андреа Иван: Завърших българска филология в Будапещенския университет „Лоранд Йотвьош“. Още по време на следването си проявих към литературата голям интерес, отколкото към другите предмети, предпочитах семинарите по съвременна литература. Затова, когато след завършване на университета започнах да си търся работа, за мене беше повече от естествено желанието да се занимавам преди всичко с литература и литературни преводи. Това ме отведе до един от най-големите познавачи на художествения превод на съвременната българска литература Дьорд Сонди, главен редактор на списание „Напкут“. Господин Сонди, който винаги с готовност е давал възможности, откривал е млади автори и преводачи, ме прие. На въпроса му защо искам да работя за него и дали би могъл да ми се довери, аз му отговорих: „Пробвайте!“ „Така и ще направя“ – отговори господин Сонди и когато след няколко седмици му изпратих преводите си, той ги резюмира с думите: годни са за издаване. Първите ми опити бяха последвани от по-редовни поръчки, по-късно влязох във връзка с културното издание на Българското републиканско самоуправление „Хемус“, където работя вече пет години.

Андреа Иван (1970) е завършила българска филология в Будапещенския университет „Лоранд Йотвьош“.

щенския университет Лоранд Йотвюш и норвежки език в университета в Осло. От 2006 година превежда за списание „Напкют“ и за списание „Хемус“. В нейна интерпретация са публикувани текстове на Константин Павлов, Мария Станкова, Алек Попов, Деян Енев, Елин Пелин, Ангел Каралийчев, Йордан Радичков, Борис Априлов, Станислав Стратиев, Емил Андреев, Иван Димитров, Йордан Йовков, Ран Босилек и Валери Петров. По нейни преводи е направено изданието „Череша с алени сърца“ – разкази за деца от български класици, издание на Българското републиканско самоуправление.

Iván Andrea (1970) a Eötvös Loránd Tudományegyetemen bolgár nyelv és irodalom szakon végzett, az Oslói Tudományegyetemen norvég nyelvet és irodalmat tanult. 2006 óta fordít a Napkút és Haemus folyóiratok számára. Az ő átiültetésében jelentek meg Konsztantin Pavlov, Maria Sztankova, Alek Popov, Dejan Enev, Elin Pelin, Angel Karalijcsev, Jordan Radickov, Boris Aprilov, Sztanislav Sztratiev, Emil Andreev, Ivan Dimitrov, Jordan Jovkov, Ran Boszilek és Valeri Petrov alkotásai. Az ő fordításai alapján került kiadásra a Piros szívrű cseresznyefa c. kötet – bolgár klasszikusok gyereknovellái a Bolgár Országos Önkormányzat kiadványaként.

Milyen a bolgár irodalom magyarországi megítélése? Ennek megértése érdekében a bolgár irodalom magyar nyelvű fordítóit kérdeztük, azokat, akik nap nap után szembesülnek a kiadás és terjesztés problémáival. Iván Andrea, Juhász Anna, Szondi György, Menyhárt Krisztina, Csíkhelyi Lenke, Farkas Baráthi Mónika, Krasztev Péter képviselik majdnem a teljes magyar nyelvű fordítói kört, annak kiemelkedő képviselői. Válaszaikból érdekes javaslatokat és aggodalmakat olvashatunk ki egy olyan irodalom terjesztése érdekében, amelyre életük egy részét szentelték.

Mi készítette a bolgár irodalom fordítására?

Iván Andrea: Egyetemi tanulmányaimat az Eötvös Loránd Tudományegyetem bolgár szakán végeztem. Már egyetemi éveim alatt nagyobb érdeklődést mutattam az irodalom, mint a többi tantárgy iránt, főként a kortárs írókról tartott szemináriumokat látogattam nagy lelkesedéssel. Így amikor tanulmányaim befejeztével helyemtet kerestem, számomra teljesen egyértelmű volt, hogy főként irodalommal, irodalmi fordításokkal szeretnék foglalkozni. Utam a mai bolgár műfordítás egyik legnagyobb szaktekintélyéhez, Szondi Györgyhöz, a Napút folyóirat főszerkesztőjéhez vezetett. Szondi úr mindig is szívesen foglalkoztatott és fedezett fel fiatal szerzőket, fordítókat, és engem is hamarosan fogadott. Kérdésre, hogy miért is szeretnék neki dolgozni, és miért kellene bennem megbíznia, azt válaszoltam: „Próbálja ki, mit tudok!” „Azt fogom tenni” – felelte Szondi úr, és a pár hét múlva elküldött fordításaimra azt felelte, hogy alkalmasak a megjelentetésre. Kezdeti próbálkozásaimat hamarosan rendszeresebb megbízások követték, majd kapcsolatba kerültem a Bolgár Országos Önkormányzat kulturális folyóiratával, a Haemusszal, amelynek immár öt éve dolgozom.

Juhász Anna: Bolgár szakos egyetemistaként házi feladatnak kaptam rövidebb elbeszélések lefordítását. A kötelező feladatok elleni kamaszos lázadás, elutasítás helyett meglepő módon nagyon is élveztem, hogy míg mások szórakozással töltötték a verőfényes tavaszi napokat, én a számítógép előtt görnyedve éltem bele magam egy-egy író, egy-egy elbeszélés világába. A kérdés akkor dőlt el végleg, amikor kezdetben csak a barátaimnak, és igencsak bátoritanul, megmutattam az elkészült fordításokat, feltárva ezáltal előttük is ezeket az új világokat.

Farkas Baráthi Mónika: Még ha fellengzősen is hangzik, egy fajta szimpátia a bolgár irodalom iránt. Az irodalmi művek fordításával más, bolgárul nem beszélő emberek részére is hozzáférhetővé válnak a bolgár szerzők alkotásai. Eddigi fordításaim két csoportra oszthatók: az egyik csoportba tartoznak a kortárs bolgár szerzők művei (pl. Alek Popov, Ivanka Mogilszka), ezek fordításakor munkámat elsősorban az motiválta, hogy a magyar olvasók egy fajta betekintést kapjanak a kortárs bolgár irodalomba. A második csoportba tartoznak az új bolgár irodalmi antológia részére készült fordítások, itt elsősorban olyan „klasszikus” szövegek kerültek lefordításra, melyek részét képezik a bolgár irodalmi kánonnak, de eddig mégsem kerültek lefordításra, a magyar olvasó részére nem voltak hozzáférhetőek, tehát ebben az esetben inkább egyfajta hiánypótlásról van szó.

Szondi György: Ha a „prevoda” felé, nos, az egyetemi(sta) kötelesség vezetett, hisz megesezt, hogy a bolgár eredetit a fordítással együtt olvastam. Hogy a „prevezsdaneto” felé mi fordított? Hát éppen az, hogy magam teremtek a prevezsdanetóval prevodot, azaz megfelelek a kihívásnak: a magam tehetségével ültessek magyarra értékes bolgár szövegeket, s ekként a bolgárul nem tudó kezébe kész adaptálást: textust, könyvet „tegyek”. Ez alkotó szolgálat. Mindig ez vezetett. (A magyar nyelvben a fordítás /művelete/ útján létrejött eredmény is /lehet:/ fordítás. A bolgár nyelvben azonban ez két szó.)

Csíkhelyi Lenke: Először a bolgár líra fogott meg, még egyetemista éveim alatt. De később kiderült, hogy vannak fordító-költők (Nagy László, Székely Magda, Fodor András, Utasi József, Rózsa Endre, Kis Benedek, Király Zoltán és sokan mások) akik jobban fordítanak, mint én. Így a próza és a dramaturgia felé fordultam.

Menyhárt Krisztina: A kulturális kapcsolatok iránti érdeklődés, a bolgár irodalom és kultúra magyarországi bemutatásának lehetősége, valamint a fordítás mint kreatív tevékenység és mint az önmegvalósítás lehetősége.

Krasztev Péter: Elég rég volt, de utólag belegondolva az ifjonti naivitás, mely elhitette velem, hogy lehet olyan bolgár szövegeket prezentálni a magyar nagyerdeműnek, melyek átütik a helyi értelmesig ingerküszöbét. Valójában bosszantott, hogy egészen a rendszerváltásig – kevés kivétellel – olyan műveket fordítottak le magyarra, amik a bolgár olvasóknak volt érdekes és fontos valami miatt, de ebből a „helyi értékből” alig jött át valami a magyar közönség számára. A 80-as évek végén a bolgár irodalom úgy 25-30 éves lemaradásban volt a csehhez, lengyelhez, magyarhoz és oroszhoz képest, ezekkel ellentétben egyetlen kultikus szerzőt sem volt képes felmutatni. Azok a posztmodern

Анна Юхас: Като студентка по българска филология ми дадоха за домашна работа да преведа кратък разказ. Вместо юношески бунт и отрицание срещу учебните задължения, по най-изненадващ начин определено ми харесваше, докато другите се потапят в забавления през тези огрени от слънце пролетни дни, да стоя прегърбена пред компютъра и да се вживявам в света на автора и на неговия разказ. Въпросът се реши окончателно, когато показах готовите преводи – първоначално само на приятели и доста плахо, – разкривайки им нови светове.

Моника Фаркаш Барати: Дори да прозвучи приповдигнато – един вид симпатия към българската литература. Чрез превода на литературни произведения, творбите на българските писатели стават достъпни и за хора, които не владеят български език. Досегашните ми преводи могат да се разделят на две групи: в едната група са произведенията на съвременни български писатели (Алек Попов, Иванка Могилска), при тях ме е мотивирало най-вече желанието унгарските читатели да получат известна представа за съвременната българска литература. Във втората група са преводите ми за антологията на новата българска литература, тук на първо място стоят „класическите“ текстове, които са част от българския литературен канон, но до този момент не са били превеждани и унгарският читател е нямал достъп до тях – в този случай става въпрос по-скоро за попълване на празнини.

Дьорд Сонди: Към „превода“ ме отведоха студентските ми задължения, тъй като се случваше да чета оригинала едновременно с превода. Какво ме насочи обаче към „превеждането? Желанието сам да създам чрез „превеждане“ свой „превод“, с други думи, да отговоря на предизвикателството: със собствени сили да пресътворя на унгарски стойностни български текстове и по този начин да дам в ръцете на хората, които не знаят български, готовата адаптация: текст, книга. Това е службата на твореца. Винаги съм се ръководел от това. (На унгарски език резултатът от превода (действие), също се нарича/може да се нарече: превод. На български обаче съществуват две думи.)

Ленке Чикхей: Най-напред ме очарова българската лирика, още в студентските години. Но после се оказа, че има преводачи-поети (Ласло Наги, Магда Секей, Андраш Фодор, Йожеф Уташи, Ендре Рожа, Бенедек Киш, Золтан Кирай и още много други), които превеждат по-добре от мен. Така преминах към прозата и драматургията.

Кристина Менхарт: Интересът към културните взаимоотношения, шансът за представяне на българската литература и култура в Унгария, както и превода като креативна дейност и възможност за самоизява.

Петър Кръстев: Доста отдавна беше и, връщайки лентата назад, единствено младежката ми наивност ще да ме е подтикнала към мисълта, че на унгарската публика могат да бъдат представени български текстове, които да преодолеят прага на чувствителност на местната интелигенция. Всъщност се дразнех, понеже досади промените – с малки изключения – на унгарски се превеждаха произведения, интересни и важни за българския читател по ред причини, ала тази тяхна „локална ценност“ едва ли се възприемаше от унгарската публика. В края на 80-те години българската литература беше с 20-25 години изостанала в сравнение с чешката, полската, унгарската и руската, и за разлика от тях не успя да представи нито един култов автор. Постмодерните писатели, които превеждах за първи път в живота си, поне пишеха с намерението да натирят българската литература в тогавашния европейски коловоз. Претенциозно би могло да се каже, че с подбора на авторите се опитвах да променя културната присъда над България в Унгария. Откровено казано обаче, добре се забавлявах при превода.

Има ли интерес към българската литература в Унгария, има ли някакъв отзвук за преведените от вас текстове?

Кристина Менхарт: Не мога да преценя, отзвук не съм получила. В последните 20 години почти не се говори за България, годишно излизат много книги и в морето от информация някак си се губят българските произведения, не им се обръща достатъчно внимание, може би има проблем и с рекламата и популяризирането. От друга страна вероятно и потенциалната читателска публика е доста малобройна.

Андреа Иван: С прискърбие установявам, че отзвукът на българската литература в Унгария е доста слаб. Докато в България се проявява голям интерес към унгарската култура, обратното за съжаление не е вярно. У нас, както във всяка малка страна, има потребност главно за идващата от Запад литература и култура, освен нея донякъде могат да разчитат на известен интерес културите на съседните страни или екзотичните култури. За съжаление, България не принадлежи към нито една от изброените категории, по мос

Анна Юхас (1974) е родена в Будапеца в семейство на преводачи. През 2001 г. се дипломира като учител по български език и литература в Будапещенския университет „Лоранд Йотвъош“. От 1998 до 2010 преподава в Българо-унгарското средно езиково училище „Христо Ботев“ в Будапеца. Преводите ѝ са издавани в различни списания (Хемус, Маляр напло, Елетюнк).

Juhász Anna (1974) Budapesten született műfordító családban. 2001-ben végzett az ELTE-n bolgár nyelv és irodalom szakos tanárként. 1998-tól 2010-ig a Hriszto Botev Bolgár-Magyar Általános Iskola és Gimnáziumban tanított. Műfordításai különböző folyóiratokban (pl. Haemus, Magyar Napló, Életünk) jelentek meg.

Дьорд Сонди (1946) унгарски българист, преводач и издател. Превел е над 11 000 страници проза, 17 000 стиха от българската литература (над 400 автора), сред тях: "Записки по българските въстания" от Захари Стоянов, "Бай Гиньо" от Алеко Константинов, възрожденска проза от Паисий до Ботев, "Антихрист" на Емилиан Станев и други повести, "Диви разкази" на Николай Хайтов, стихосбирки от Блага Димитрова, Биньо Иванов, Николай Кънчев, Екатерина Йосифова.

Szondi György (1946) – magyar bulgarista, műfordító és kiadó. Több mint 11 000 oldal szépprózát, 17 000 verssor fordította, több mint 400 szerzőtől. Közöttük: Egy nemzet mámore (Zaharij Sztocjanov), Hihetetlen történetek egy mai bolgárról (Aleko Konsztantinov), 19. századi bolgár prózát Paiszij Hilendarszkitól Hriszto Botevig, Az antikrisztus és más novellák (Emilijan Sztanев), Szilaj elbeszélések (Nikolaj Hajtov), Bлага Dimitrova, Binyo Ivanov, Nikolaj Kancsev, Ekaterina Joszifova verseskötetei.

szerzők, akiket először életemben lefordítottam, legalább azzal a szándékkal írtak, hogy betereljék a bolgár irodalmat és gondolkodást az akkori európai fősodorba. Nagyképűen azt lehetne mondani, hogy a szerzőválasztással javítani próbáltam Bulgária kulturális megítélésén Magyarországon. Őszintén meg azt, hogy jól szórakoztam a fordítással.

Él-e érdeklődés a bolgár irodalom iránt Magyarországon, van-e valamilyen visszhangja az Önök által lefordított szövegeknek?

Menyhárt Krisztina: Nem tudom értékelni, mert nem tudok semmilyen visszhangról. Az utóbbi húsz évben semmit sem lehet hallani Bulgáriáról. Évente több ezer könyv jelenik meg, és ebben az információs tengerben elvesznek a bolgár művek, nem fordítanak rájuk kellő figyelmet. Lehet hogy problémák vannak a megfelelő reklámmal és a népszerűsítéssel is. Másrészt valószínűleg a potenciális olvasókör is elég kis létszámú.

Iván Andrea: Szomorúan tapasztalom, hogy a bolgár irodalomnak igen csekély visszhangja van Magyarországon. Míg Bulgáriában nagy az érdeklődés a magyar kultúra iránt, ugyanez fordítva sajnos nem mondható el. Hazánkban, mint általában minden kis országban, elsősorban a Nyugatról jövő kultúrára, illetve irodalomra van igény, ezenkívül talán még a szomszédos országok és az egzotikus kultúrák tarthatnak számot kisebb érdeklődésre. Sajnos Bulgária az egyik említett kategóriába sem tartozik, és megítélésem szerint csupán egy kisebb, elkötelezett szubkultúra fogyasztja, illetve élteti a bolgár vonatkozású kiadványokat. Mindezek ellenére azonban azt remélem, hogy ez a tendencia hamarosan megváltozik, és újra szélesebb körben feltámad az igény, hogy a hazánkhoz oly közel eső, egykor barátinak tartott államokról is napi ismereteket szerezzenek országunk polgárai.

Juhász Anna: Az ismeretségi körömben az átlagosnál több a szláv nyelvű országok irodalmára vagy a Balkán-félsziget kultúrájára szakmai kötelességből vagy személyes érdeklődésük miatt kíváncsi emberek száma. Viszont őket sem kizárólag és elsősorban a bolgár irodalom érdekli, ezért talán a bolgár szerzők műveit is könnyebb lenne eljutatni hozzájuk olyan antológiák vagy időszakos kiadványok formájában, amelyek nem csak bulgáriai, hanem több, pl. délszláv nyelvű vagy balkáni ország szerzőinek a művéből válogatna.

Krasztev Péter: Na igen, mihez képest, mi a mérce és mik a mutatók. Az első fordított-szerkesztett bolgár kötetemről megjelent vagy egy tucatnyi komoly recenzió és úgy 5-6 kisebb ismertetés, hivatkoztak rá itt-ott. És mivel ez volt az első könyvem, ráadásul a nevem is bolgár, egy életre benne ragadtam a köztudat számra a "Krasztev, a bolgár" státuszban. Ezzel azt akarom mondani, hogy igen, volt visszhangja, sokkal több, mint az orosz, cseh, angol stb. fordításaimnak. Bolgár irodalomra általában nincs igény sehol a világon, mint ahogy magyarra se, vagy németre (stb.), jó irodalomra inkább, ha az épp bolgár, akkor az direkt szerencse. Más kérdés, milyen egy irodalom "imázsa", avagy a már ironikusan említett "megítélése": ilyen pl. az, hogy minden olvasó ember tudja Magyarországon, hogy kortárs orosz szerzővel nehéz mellényúlni. Na, hát ilyen aurája a bolgár irodalomnak nincs, itt minden egyes kötetnek meg kell vívnia a maga csatáját az olvasókért és kritikusokért. Az elmúlt két évtizedben megjelent néhány élvezhető bolgár könyv magyarul, de ebből általánosítani és igényről beszélni illúzió lenne.

Szondi György: Minden viszonylagos. Van érdeklődés, de nem elégséges. Kivált fáj ez annak, aki – magamról beszélek – annyi-annyi magyarítással a háta mögött (17 ezer verssor, 11 ezer prózaoldal) ..., s aki, mióta már (1980-tól), a bolgárról fordított művek kiadását törekszik egyengetni. Aki figyelemmel kíséri (tevékenykedésem), elismerheti, hogy erőn felül is megteszem a tölem telhetőt. Ha mégsem vagyok elégedett a bolgár irodalom iránti érdeklődéssel – magamról állítok ki bizonyítványt? Rosszul interpretálok? Nem megfelelően választok-ajánlok? Nem teszek meg mindent a reklámért, a hírverésért? Nem minősítem magam. Egy bulgarista életem van (melynek egyharmada a hungarológusé). Több évtizede sutba dobtam saját alkotó- és kutatómunkámat. Saját kiadót hoztam létre.. Hat év alatt itt 17 bolgár könyv jelent meg. Amit tudok, magam fordítok azóta (hisz ingyen), hogy ekként is segítsen a bolgár könyv magyar világrajottét. (Reszket is lapockám, ím, az önvállalásomtól.) Midőn a „nem minősítem magam”-at írtam, a megtörténtjeim értékelésére gondoltam. Nem a faktumokra. (Csepp adalék – azért – a hírverésre is, mely mindig lehet erőteljesebb: nem volt magyarra fordított bolgár könyv, összeállított antológia stb., amelyről ne jelent volna meg kritika, amelyet ne mutattunk volna be ... Köszönet a magyarországi bolgárok közösségeinek és a Bolgár Kulturális Intézetnek is.)

Farkas Baráthi Mónika: Azt hiszem, Magyarországon lenne érdeklődés a bolgár

мнение българската култура се консумира само от сравнително тясна, но обвързана с нея субкултура, която поддържа и изданията, които имат отношение към българското. Въпреки това, аз се надявам, че тази тенденция в скоро време ще се промени и отново ще се разшири кръгът на хората, които проявяват редовен интерес и към близките до Унгария държави, до неотдавна считани за братски.

Анна Юхас: В моя приятелски кръг хората, които било професионално, било по лични причини проявяват интерес към страните със славянска култура или Балканския полуостров са сравнително по-многобройни от обичайното. Те не се интересуват непременно и единствено от българска литература, ето защо навярно произведенията на българските писатели ще достигнат по-лесно до тях в антологии или периодични издания, които представят подбор от произведения не само от български автори, а на писатели от повече, да речем южнославянски или балкански държави.

Петър Кръстев: Да, но в сравнение с какво, коя е мярата, какви са показателите. Първият сборник, който подбрах и преведох получи десетина сериозни рецензии, 5-6 по-кратки анотации, цитираха го на разни места. И тъй като това беше първата ми книга, а отгоре на всичко и името ми е българско, за цял живот в съзнанието на другите се подвизавам със статута „Кръстев, българинът“. С което искам да кажа, че да, имаше отзвук, много по-голям, отколкото преводите ми от руски, чешки, английски и т.н. Никъде по света няма нужда от българска литература, както няма нужда от унгарска или немска (и т.н.), има нужда най-вече от добра литература, а ако се случи тя да е и българска, си е направо късмет. Друг е въпросът какъв е имиджът на литературата или иронично споменаваната „оценка“: например всеки четящ човек в Унгария знае, че с един съвременен руски писател е трудно да не нацелиш в десетката. Подобна аура българската литература няма, всяка отделна книга трябва да води своята битка за спечелване на читатели и критици. През изминалите две десетилетия на унгарски бяха издадени няколко български книги, които са истинско удоволствие, но да се прави от този факт обобщение и да се говори за потребност, би било илюзия.

Дьорд Сонди: Всичко е относително. Интерес има, но не е достатъчен. Това ми е особено болно – говоря за себе си – след толкова преводи зад гърба си (17 хиляди стиха, 11 хиляди страници проза)... като човек, който от толкова време (от 1980-а), се опитва да даде път на издания с превод от български език. Който следи с внимание (деятелността ми), няма как да не признае, че правя всичко, пряко сили. Ако въпреки това съм недоволен от интереса към българската литература – дали това не е атестат за самия мене? Дали интерпретацията ми не е добра? Дали подбора и предложенията ми не са подходящи? Дали правя недостатъчно за рекламата и за популяризирането ѝ? Не желая да се окачествявам. Живея живота на българист (една трета от него е посветен на унгаристиката). Повече от десетилетие оставих настрана собствената си творческа и изследователска работа, за да. Създадох собствено издателство, за да. (За шест години 11 български книги.) Доколкото мога, продължавам и да превеждам (при това безплатно) – за да бдя непрестанно над унгарското рождение на българската книга. (Засърбяха ме раменете от самохвалство.) В момента, в който написах „не желая да се окачествявам“, се замислих над оценката на извършеното. Не става въпрос за факти. (Само още капка в морето – все пак – за рекламата, която винаги може да бъде още по-силна: няма преведена на унгарски българска книга, сборник или антология, за която да не сме публикували критика, която да не сме представили... Изказвам благодарност на българската общност в Унгария и на Българския културен институт.)

Моника Фаркаш Барати: Струва ми се, че в Унгария би имало интерес към българската литература, проблемът е, че преведените произведения са малко и труднодостъпни, има нужда и от по-добра комуникация. Като изключим тесния кръг от хора, които се занимават с темата, малко са читателите, които знаят къде и как да попаднат на тези произведения. Би било добре българските автори да застават под светлината на прожектора не само по време на седмицата на книгата, а освен това е важно промоциите на книги, срещите с читателите да се организират не само в Будапеща, а и в провинцията (например Сегед, Дебрецен).

Ленке Чикхей: По този въпрос съм песимист – не само към българската, а въобще към литературата интересът рязко намалява. Това показва моята библиотечарска практика. Преводите ми не предизвикаха никакъв отзвук.

Какви са възможностите за превод и публикация на български писатели в Унгария?

Кристина Менхарт: Основно Хемус, както и изданията на Д. Сонди, от време на време някой сборник или антология.

Анна Юхас: Хемус @. Някои от българските автори, които лично познавам, са ми

Петър Кръстев (1965). Завършва българско и руско сравнително литературознание през 1989 г., кандидат по литературознание, културен антрополог, доцент във Висшето училище Карой Естерхази в Егер. Превежда от различни езици, главно съвременна българска литература. Преводач и редактор: сборника „Егзотиката на мутанта“, 1993, Алек Попов „Мисия Лондон“, 2004.

Krásztov Péter (1965) 1989-ben végzett orosz-bolgár-összehasonlító irodalom szakon, az irodalomtudomány kandidátusa, kultúr-antropológus, docens az Egri Esterházy Károly Főiskolán. Több nyelvből műfordít, de főleg bolgár kortárs irodalmat. Ford/szerk: A mutáns egzotikuma 1993, Alek Popov: Londoni küldetés 2004.

Моника Фаркаш Барати завършва през 1999 български език и литература и сръбски език и литература в Сегедския университет „Атила Йожеф“. През 2009 се хабилитира като доктор по литературознание в Будапещенския университет „Лоранд Йотвъши“. От 2000 г. преподава в Славянския институт на Сегедския университет. Организира многобройни литературни и културни вечери, свързани с българската литература и култура, в Сегед. По-важни преводи: Алек Попов, „Руска електронна поща“ и др. разкази във „Фосилия“ 2004/1; Иванка Могилска, „Места за загубване“ (откъс) в Хемус, 2008/3-4; Поп Йеремиа „Повест за кръстното дърво“, „Повест за св. двадесет и шест Зографски мъченици“ и „Нане Стоичковата върба“ на Елин Пелин в Антология на българската литература I и II (2009, 2010).

Farkas Baráthi Mónika 1999-бен végzett a szegedi József Attila Tudományegyetem bolgár nyelv és irodalom, valamint szerb nyelv és irodalom szakán. 2009-ben irodalomtudományból PhD-fokozatot szerzett az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen. 2000 óta a Szegedi Tudományegyetem Szláv Intézetének oktatója. Számos Szegeden megrendezésre kerülő, bolgár vonatkozású irodalmi és kulturális rendezvény főszervezője.

Fontosabb fordításai: *Alek Popov:*

irodalom iránt, a gond inkább az, hogy a kevés lefordított mű is nehezen hozzáférhető, jobb kommunikációra lenne szükség. Azon a szűk körön kívül, akik a témával foglalkoznak, kevés olvasónak van információja arról, hol találhatóak ezek a művek. Jó lenne, ha nem csak a könyvhét alkalmával kerülne reflektorfénybe egy-egy bolgár szerző, és fontos lenne, hogy a könyvbemutatók, író-olvasó találkozók nem csak Budapesten, hanem lehetőség szerint vidéken is (pl. Szegeden, Debrecenben) megrendezésre kerüljenek.

Csíkhelyi Lenke: Ebben a kérdésben pesszimista vagyok – nem csak a bolgár irodalom, hanem általában az irodalom iránt csökken az érdeklődés. Ezt mutatja az én könyvtárosi gyakorlatom. A fordításaim semmilyen visszhangot nem keltenek.

Milyen lehetőségek vannak bolgár írok műveinek fordítására és kiadására Magyarországon?

Menyhárt Krisztina: Főleg a Haemus, valamint Szondi György kiadványai, időnként valamilyen kötet, antológia.

Juhász Anna: Haemus. Néhány bolgár szerző, akit személyesen ismerek, felvetette már az ötletet, hogy fordítsam le valamelyik művét magyarra, de egy regény lefordítása, már csak a pályáztatási rendszerek miatt is, legtöbbször bizonytalan kimenetelű, túl kockázatos vállalkozás.

Szondi György: Voltaképp, papíron – nem szűk a lehetőség. Elvben sok kiadó jelentet meg műfordításokat. Bolgárról a Napkútön kívül azonban csak egy-egy kivételt ismerek. Eladásból származó bevétellel nem kecsegtet egy ilyen könyv, mögöttes támogatás pedig – bajosan. A bolgár Napkút-könyvekhez is szükség volt/lesz az ilyen mellénk állásra. Hazai kisebbségi önkormányzatok, a Bolgár Kulturális Intézet, megnyert EU-s öszpályázat (fordítási csomag, benne bolgár könyv), magánszemélyek... És könyves műhelyünk többi tagja részéről is anyagi szerénységről tanúskodik a hozzáállás. Másként nem lehet... Sajnos a magyar nyelvű kulturális periodikák sem igen dicsekedhetnek azzal, hogy a fórumuk lenne a fordítóknak. Cudarul kevés a kivétel. A Napút Hetedhét rovata – a műtolmácsolóké. És hát persze – éljen soká! – a Haemus, a Hemusz. Örülök, hogy útra tudtam bocsátani fiatal fordítókat is. Teljességgel állok továbbra is – rendelkezésre. Magam s könyves műhelyem (fiammal, lányommal).

Iván Andrea: Bolgár irodalmi fordítások főként a Napkút Kiadó és a Bolgár Országos Önkormányzat támogatásában jelennek meg, más fórumokon, kiadóknál csak elvéve találkozhatunk bolgár írásokkal. Ez igen szomorú tény, és engem leginkább az a jelenség nyugtalanít, hogy kevés a fiatal fordító, irodalmár, író, aki Bulgária iránt érdeklődne. Gyakran gondolkodom el rajta, hogy vajon mi lesz tíz-húsz év múlva. Lesznek-e még akkor is lelkes kiadók, amelyek szívügyüknek tekintik majd a bolgár fordítások megjelentetését, akkor is, ha az oly kevés bevétellel kecsegtet, mint teszi azt most például a Napkút kiadó? Lesznek-e fordítók, akik csekély díjazásért, inkább élvezetből dolgoznak majd napokon, heteken át egy-egy szöveggel? És lesz-e egyáltalán olyan értéke az irodalomnak évtizedek múlva, mint napjainkban?

Csíkhelyi Lenke: A közelmúltban két publikációs lehetőségem volt: a Haemus folyóiratban és a Napkút kiadónál. Pillanatnyilag semmi lehetőséget nem látok.

Farkas Baráthi Mónika: Úgy gondolom, Magyarországon van igény a bolgár művek megjelentetésére, a gond inkább az anyagi fedezet megteremtése. Véleményem szerint a bolgár államnak sokkal nagyobb anyagi szerepet kellene vállalnia ezen a téren. Amíg ez nem biztosított, a bolgár irodalom sajnos csak marginálisan tud jelen lenni a magyar könyvpiacra. Anyagi támogatás híján a fordítók vagy nagyon alacsony honoráriumért, vagy gyakran ingyen, a bolgár irodalom, vagy a konkrét szerző iránti szimpátiából vállalják a művek fordítását, ez a helyzet azonban hosszú távon nem tartható. Egyre kevesebben vállalják a feladatot, és anyagi motiváltság híján sajnos a fiatalok részére sem vonzó a fordítói munka.

Krasztev Péter: Két évtizedes közép- és kelet-európai kultúráközvetítői tevékenységem egyik fő, bár lehangolóan közhelyes tanulsága az, hogy minden művészeti termék sorsát a minőség és a marketing kínos egyensúlya teremti meg. Igazán tekintélyes kiadó az utóbbi időben alig adott ki bolgár címeket, ez tény. Elviekben mindent le lehet fordítani és ki lehet adni, de a piacot ez nem mozdítja meg. Azon is érdemes elgondolkodni, hogy maguk a bolgárok sem vásárolják zsákszámba a saját kortárs irodalmukat, tisztelet a szerencsés kivételnek (pl. a néhány megfilmesített regénynek). Ez Magyarországon, Lengyelországban, Csehországban nem így van, és ennek nyilván megvan az oka. Ugyanakkor sokkal nagyobb játéktér lenne a kortárs bolgár dramaturgia előtt Magyarországon, de emögött semmiféle marketing meglobbi nem áll.

подхвърляли идеята да преведа някое от произведенията им на унгарски, ала преводът на един роман в повечето случаи е несигурно начинание, дори и заради самата конкурсна система на финансиране, и е твърде рисковано начинание.

Дьорд Сонди: Всъщност възможностите не са малко – на хартия. По принцип преводи се издават в много издателства. За преводи от български обаче, освен „Напкют“, познавам само едно-две изключения. Подобни книги не могат да се похвалят с приходи от продажба, а подкрепата, която получават е мъчителна. Изданията на „Напкют“ също са имали/ще имат нужда от подобен гръб. Местните български самоуправления, Българския културен институт, европейските конкурси (преводачески пакет с включени в него и български книги), частни лица... Останалите членове на издателското ни ателие също демонстрират скромност в материално отношение. Иначе не може... За съжаление и унгарските периодични издания не могат да се похвалят с това, че са форум за преводачите. Изключенията се броят на пръсти. Списание „Напкют“ има отделна рубрика за преводачи на художествена литература „През девет земи“. И, разбира се, да живеят още дълги години – Хемус. Радвам се, че имах възможност да дам път на млади преводачи. Продължавам да съм на разположение и занапред. Аз и издателското ми ателие (заедно със сина ми и дъщеря ми).

Андреа Иван: Преводи на българска литература излизат предимно в издателство „Напкют“ и с подкрепата на Българското републиканско самоуправление, в другите форуми и издателства човек се среща само спорадично с български текстове. Този факт е доста тъжен и мене ме тревожи най-вече явлението, че са малко младите преводачи и литераторите, които се интересуват от България. Често се замислям – какво ще стане след десет-двайсет години? Дали все още ще има въодушевени издатели, които да приемат присърце издаването на преводи от български език, срещу нищожни приходи, както прави сега издателство „Напкют“? Ще има ли преводачи, които срещу нищожно възнаграждение, ще работят дни, седмици наред над един превод, по-скоро за собствено удоволствие? И дали след десетилетия самата литература ще има онази стойност, каквато има в наши дни?

Ленке Чикхейн: До скоро имах две възможности за публикация: в списание „Хемус“ и в издателство „Напкют“. В момента не виждам никаква възможност.

Моника Фаркаш Барати: Смятам, че в Унгария съществува потребност да се издават произведения на българските писатели, проблемът е преди всичко от финансово естество. По мое мнение българската държава би трябвало да поеме много по-голяма материална отговорност в тази сфера. Докато това не бъде осигурено, присъствието на българската литература на унгарския пазар ще бъде маргинално. Поради липса на финансова подкрепа преводачите работят срещу много ниски хонорари, често безплатно, наемат се със задачата от симпатия към българската литература или към конкретния автор. За съжаление, липсата на материална мотивация прави преводаческата работа непривлекателна за младите хора.

Петър Кръстев: Една от главните, макар и съкрушително банални поуки от близо два десетгодишната ми дейност като културен посредник в Централна и Източна Европа е, че съдбата на всеки културен продукт зависи от деликатното равновесие между качество и маркетинг. Почти никое от авторитетните издателства не е издавало в последно време български заглавия, това е факт. По принцип всичко може да се преведе и издаде, но това едва ли ще раздвижи пазара. Заслужава внимание, че и българите не са се втурнали да купуват съвременната българска литература, да отдадем чест на изключенията (няколко филмирани романа, например). В Унгария, Полша и Чехия не е така и очевидно си има причини за това. В същото време много по-голямо поле за изява в Унгария би намерила съвременната българска драматургия, но зад нея не стои никакъв маркетинг и лоби.

Смятате ли, че трябва да има институция, която да подпомага популяризирането на българска литература зад граница?

Анна Юхас: Да, естествено. Според мен популяризирането на литературата и вобще на изкуствата е твърде ефективен (при това и икономически ефективен) компонент от рекламната пропаганда за имиджа на страната.

Кристина Менхарт: Цяла институция ми се струва излишна, но наистина би било добре, представянето на новите произведения да се организира по-добре, както и да се използват по-сериозно възможностите на интернетa.

Дьорд Сонди: Едва ли съществува такъв (да) човек, при това литератор, който да не отговори: трябва! Има изгаряща необходимост. В цялата обширна околност (във всяка страна) съществуват органи, фондации, които подкрепят издаването на родната

Orosz drótposta, Cyber-Faust, A szolgáltatás. In: Fosszília, 2004/1.; Ivanka Mogilszka: Helyek, ahol elveszíthetünk (részlet). In: Haemus 2008/3-4; Jeremiás Presbiter: Elbeszélés a keresztfáról (részlet). In: Bolgár irodalmi antológia 1., 2009; A zografai vértanúkról szóló elbeszélés. In: Bolgár irodalmi antológia 1., 2009; Elin Pelin: Sztoicsko bátyó fűzfája. In: Bolgár irodalmi antológia 2., 2010.

Кристина Менхарт (1973). Завършва ЕСПУ „Хр. Ботев“ в Будапеща през 1991 г. Между 1991 и 1996 година е студентка в Будапещенския университет „Лоранд Йотвощи“, където се дипломира със специалност българска филология и етнология. През 2002 г. защитава докторат (PhD) по славянко езикознание, темата е българо-унгарското двуезичие при децата. От 1997 до 2008 г. работи като научен сътрудник в Института по езикознание към Унгарската академия на науките, между 2009 и 2011 г. е старши асистент в Катедрата по фонетика в Будапещенския университет „Лоранд Йотвощи“. От 2010 година работи в рамките на постдок-

торската стипендия "Янош Бояи" пак в Института по езикознание. Досега е публикувала близо 50 научни статии по езикознание и фолклор на унгарски, български, английски и немски език. Като преводач сътрудничи на "Хемус" от 1997 година, досега в списанието са публикувани 38 нейни превода. В антологията "Ябълки" на съвремените български автори (ред. Дьорд Сонди, 2009 г.) излизат 4 новели, преведени от нея

Menyhárt Krisztina (1973). 1991-ben érettségizett a Hrisztó Botev Bolgár Iskola és Gimnázium, Budapesten. 1991 és 1996 között az ELTE hallgatója, ahol bolgár filológus és kulturális antropológus diplomát szerez. 2002-ben védte meg PhD-dolgozatát szláv nyelvészet szakirányban, amelynek témája a magyar-bolgár gyermekkori kétnyelvűség. 1997 és 2008 között az MTA Nyelvtudományi Intézetének kutatója, 2009 és 2011 között az ELTE BTK Fonetikai Tanszékének adjunktusa. Jelenleg a Bolyai János posztdoktori kutatási ösztöndíj keretében dolgozik az MTA Nyelvtudományi Intézetében. 1997 óta rendszeresen publikál fordításokat a Haemus c. folyóiratban, eddig 38 fordítása jelent meg ott. 2009-ben az „Almák” Kortárs bolgár elbeszélők antológiája c. kötetben (szerk. Szondi György) négy novellafordítását közölték.

Nem gondolják, hogy szükség lenne valamilyen intézményre, amely elősegíthetné a bolgár irodalom külföldi népszerűsítését?

Juhász Anna: Természetesen igen. Szerintem az irodalom és általában a művészetek népszerűsítése az országimázis-propaganda nagyon is hatékony (és költséghatékony) része.

Menyhárt Krisztina: Egy egész intézményt feleslegesnek tartok, de tényleg nem ártana, ha az új kiadványok népszerűsítése jobban menne. Emellett komolyabban ki kellene használni az internet nyújtotta lehetőségeket is.

Szondi György: Nem lehet olyan (igen:) ember, hát még irodalmár, fordító, kiadó, aki ne azt felelné: trjabva! Égetően szükség van erre. Szerke itt a tág környéken (minden országban) vannak az adott hazai irodalom külföldi fordítását támogató szervezetek, alapítványok... Bulgáriában is létrejött egy ilyen öt-hat éve, ám kicsi pénzzel, amiből így-úgy csupán néhány könyv idegen nyelvű megjelenése mellé állhatott a Nacionalen Fond Kultúra egy kuratóriuma. A Napkút kiadó három alkalommal kapott így kis segítséget; második éve azonban már nem is írnak ki pályázatot. Gondolom, nem hír, miszerint a Magyar Könyv Alapítvány Fordítástámogatási Irodája fennállásának tizennégy éve alatt mintegy 800 magyar könyv idegen nyelvű kiadását támogatta; statisztikailag a második helyen (közel negyven címmel?) – Bulgária áll. Bolgár kiadók, fordítók. Ékesen szól a tény, elemzésre is méltó. Egy ilyen erőteljes leendő szófiai intézetnek valóban népszerűsítése is kellene a bolgár irodalmat (nem „pusztán” könyvtámogatásokkal, hanem ösztöndíjakkal, prospektusokkal, könyvekkel, rendezvényekkel, meghívásokkal stb.) Dióhéjnyi a válaszsorom. Tenni jó.

Iván Andrea: Épp az imént felsoroltak miatt vélem úgy: rendkívül fontos, hogy legyenek állami intézmények, amelyek támogatják a határainkon túli kultúrák magyarországi népszerűsítését, külföldi irodalmi fordítások megjelentetését. Ez természetesen igaz nemcsak a bolgár, de minden más, kis ország irodalmára, kultúrájára. Egy olyan kicsi nép, mint a magyar számára rendkívül fontos, hogy ismereteit ne csak a nyugati, angolszász kultúrából és annak életformájából szerezzé be, hanem más, hozzá bizonyos szempontból közelebb álló, hasonló sorsú országokból is kapjon impulzusokat. Hiszen Európa sokszínű léttér, ahol eltérő, ugyanakkor mégis oly hasonló népek, államok élekednek együtt, és pont ezen államok sokszínűsége hozza létre bonyolult világunk szépségét, amely csak akkor érthető meg teljes egységében, ha ismereteket, benyomásokat szerzünk minden egyes részéről, legyen szó akár egy olyan földrajzi csücsökről is, mint például a Balkán. Európa és az európai kultúra nem létezhet a kis országok: a finnugor elszántság, a skandináv megfontoltság, a mediterrán temperamentum vagy akár a feltétlen balkáni derű nélkül.

Krasztev Péter: Folytatva az előző gondolatfutatot: promotálni csak azt lehet, ami egyrészt tényleg magas színvonalú és újdonságereje van, másrészt meg létező igényeket elégíti ki a közönség ("potenciális kultúrafogyasztók") köreiből. Az, hogy egy ország (egy állam) mit támogat, mint a saját arculatának leghívebb kifejezőjét, az magáról az államról szól, nem pedig a művészetéről. Hollandia hiteles ország, elhiszük róla, hogy nem kicsinyes érdekek vezérlik azokat, akik a támogatásokról döntenek, ezért ez semmit nem ront a holland támogatási programok által finanszírozott könyvek piaci pozícióján, azaz tömegesen megveszik őket. Magyarország is évekig hiteles támogató volt, ezért a német és olasz piacon a magyar irodalom a fellegekben jár – ma már piaci alapon. Anglia az induló popzenekarait támogatja a világban, Franciaország a filmjeit: mi volna ennél hitelesebb? És egy ellenpélda: Szlovénia direktben támogatja saját szerzői külföldi megjelenését, és, mégis, ki tudna fejből két kortárs szlovén szerzőt mondani? A támogatás és a "jó imázs" viszonylata tehát sokkal bonyolultabb. Persze, elképzelhető egy ügynökség, mely a bolgár irodalmi és dramaturgiai művek menedzselésével foglalkozik külföldön, de ennek legalább részben piaci alapon kell működnie, különben senki sem hinné el nekik, hogy nem az adófizetők pénzéből futtatják külföldön skribler barátaikat. Különösen igaz ez egy olyan országra, mely az utóbbi években éppen tisztázatlan ügyei miatt került kínos helyzetbe az EU színe előtt.

Farkas Baráthi Mónika: Nagyon fontosnak tartanám egy olyan intézmény létrehozását, melynek feladata a bolgár irodalom külföldi népszerűsítése. Ahhoz azonban, hogy egy ilyen intézmény el tudja látni feladatát elengedhetetlenül szükséges a megfelelő anyagi háttér biztosítása.

Csikhelyi Lenke: A népszerűsítés új útjait kellene megtalálni, amelyek vonzóbbak lehetnek a fiatalabb generációnak.

литература на чужди езици... Преди пет-шест години и в България бе създаден подобен орган, ала с твърде малко пари, с които криво-ляво един от кураториумите на Националния фонд за култура успяваше да подкрепи издаването на около 3-4 книги на чужд език. Издателство „Напкют“ три пъти получи известна помощ; вече втора година обаче програмата не функционира. Предполагам, че за никого няма да е новост, че Центърът за подкрепа на превода към Фонд Унгарска книга за 14 години съществуване е подкрепил издаването на 800 унгарски книги; статистически на второ място (с близо 40 заглавия) стои България. Български издателства, преводачи. Фактът е многозначителен, заслужава си да се анализира. Но един пълноценно работещ Унгарски културен институт в София всъщност трябва да популяризира и българската литература (не „само“ с финансова подкрепа за книги, а със стипендии, брошури, книги, мероприятия, покани и др.) Това е краткият ми отговор. Добре е да дадеш.

Андреа Иван: Като заключение към горесказаното смятам, че е изключително важно да има държавни институции, които да стимулират разпространението на задгранични култури в Унгария, да се издават преводи на чуждестранна литература. Разбира се, това се отнася не само до българската, а и до културата и литературата на всяка една малка държава. За една шепа народ като унгарския е важно да трупа знания не само на фона на западната, англосаксонската култура и на нейните житейски форми, той трябва да получава импулси от други, стоящи в известна степен по-близо до него, държави, с които дели обща съдба. Европа е пъстро жизнено пространство, в което заедно живеят различни, но в същото време близки народи и държави и именно тяхното многообразие придава красота на нашия сложен свят, който бихме могли да разберем в пълнотата му, единствено с натрупването на знания и впечатления от всеки негов кът, дори когато става въпрос за географска крайнина като Балканите. Европа и европейската култура не могат да съществуват без малките държави: без угрофинската самоотверженост, без скандинавската премеерност, без средиземноморския темперамент или никога непомръкващата балканска ведрост.

Петър Кръстев: В досегашния ред на мисли: могат да се промотират неща, които от една страна са от висока класа и новаторски, а от друга страна – задоволяват реални потребности на определени кръгове от обществеността („потенциалните потребители на култура“). Субсидиите на една страна (държава) очертават прецизно най-вече собствения ѝ профил, дават ни информация за самата държава, а не за нейното изкуство. Холандия е страна, която е заслужила своя кредит на доверие, вярваме, че хората, които вземат решения за субсидиите, не се ръководят от дребнави съображения, затова тази подкрепа не вреди на пазарните позиции на финансираните по холандски програми книги, т.е. те се купуват масово. Англия подкрепя своите начинаещи попсъстави по целия свят, Франция – филмите си: има ли нещо по-автентично? И един антипример: Словения подпомага директно издаването на собствените си автори в чужбина, ала въпреки това, дали някой е в състояние да спомене поне двама словенски писатели? Става ясно, че връзката между субсидиите и „добрият имидж“ е доста по-сложна. Естествено, защо да не си представим една агенция, която се занимава с мениджмента на българска литература и драма в чужбина, ала тя трябва да функционира поне отчасти на пазарна основа, защото в противен случай никой няма да повярва, че не е направена, за да лансира за сметка на данъкоплатците своите приятели драмачи. Това е особено вярно за страна, която през последните години се поизложи пред ЕС именно заради някои недоизяснени машиниции.

Моника Фаркаш Барати: Смятам, че е изключително важно създаването на институция, чиято задача е да разпространява българската литература в чужбина. За да може обаче тя да изпълни своята мисия, трябва да ѝ бъде осигурена съответната финансова база.

Ленке Чикхейи: Трябва да се намерят нови пътища за популяризирането, които са по-привлекателни за младото поколение.

Ленке Чикхейи (1944). *Българист, преводач, дългогодишен преподавател, доцент в специалността българска филология в Будапещенския университет Лоранд Йотвъош. Превела и на унгарски език множество страници от съвременни и класически български автори, сред които: „Преди да се родя“ на Ивайло Петров, „Опит за летен“ и „Лазарица“ на Йордан Радичков, Дива патица между дърветата на Станислав Стратиев, исторически и научни текстове, както и много други публикации в списания и антологии.*

Csikhegyi Lenke (1944). *Bulgaria, műfordító, az ELTE bolgár szakjának nyugalmazott docense. Magyarra fordított több ezer oldalt a bolgár irodalomból, mai és klasszikus szerzőktől, többek között: Ivajlo Petrov Mielőtt megszülettem, Vera Mutaftcsieva Nagy Alkibiadész. Jordan Radicskov Repülési kísérlet, Lazarica, Sztanislav Sztratiev Vadkacsa a fák között, történelmi és tudományos szövegeket, valamint számtalan publikációt közölt folyóiratokban és antológiákban.*

Георги Господинов

Georgi Goszpodinov

Георги Господинов, е един от най-популярните и превеждани съвременни български писатели. Още за първата си стихосбирка, „Лapidариум“ (1992), Георги Господинов е отличен с Националната награда за дебют „Южна пролет“ (1993). Следват „Черешата на един народ“, претърпяла три издания (1996, 1998, 2003) и, през 2003 година, „Писма до Гаустин“, „Естествен роман“, първият роман на Георги Господинов, получава Специалната награда на конкурса „Развитие“. Романът е преведен на почти всички европейски езици. Редактор е в „Литературен вестник“, седмичен колумнист на в. „Дневник“ и редактор за България на излизащото в Оксфорд литературно списание „Orient Express“.

Georgi Goszpodinov az egyik legnépszerűbb és legtöbbet fordított mai bolgár író. Már első verseskötetéért, Lapidárium (1992), a Juzsna Prolet Első kötetesek Nemzeti Díját vehette át (1993). Következik a Egy nép cseresznyefája három kiadásban (1996, 1998, 2003) és 2003-ban a Levelek Gaustinhez. A Természetes regény Georgi Goszpodinov első regénye a Razvitie pályázat különdíját kapta. A regényt szinte az összes európai nyelvre lefordították. Goszpodinov a Literaturen Vesztnik (Irodalmi Újság) szerkesztője, a Dnevnik napilap heti kolumnistája és az Oxfordban kiadott irodalmi folyóirat, az „Orient Express” bolgár szerkesztője.

Кристин, която маха от влака

Christine, aki a vonatablakból integet

Така реши – да маха на всеки.

Влакът минаваше през Средна Европа, нейде след Татрите, през цялото славянство на пейзажа, дълги редици окосена люцерна, глухарчета и маргаритки. Макът около релсите беше полудял. Имах чувството, че всички европейски железопътни компании се издържат основно от продажбата на опиум. Слънцето вече залязваше и залезът из тези равнини обещавахе да бъде безкраен, а надвесената през прозореца Кристин проблясваше като станиолена. Дойде ми наум, че според някои само едно махване на пеперудата с крила може да промени света.

Тя се обърна и ми заяви, че не е пеперуда... още по-малко пък станиолена. Понякога наистина имаше удивителни способности. Надвеси се пак навън и замаха енергично с ръка на някакъв възрастен селянин и средноевропейец едновременно. Човекът я забеляза, поколеба се за миг, стори

Eldöntötte, hogy mindenkinek integetni fog.

A vonat Közép-Európán haladt keresztül, már elhagyta a Tátrát, átszelte az összes szlávok lakta vidéket, kétoldalt learatott lucernaföldek, pitypang és margaréta. Pipacstenger a sínek mentén. Ha ebből is ópiumot lehetne nyerni, mint a mákból, futott át az agyamban, akkor abból az összes közép-európai vasúttársaságot fenn lehetne tartani. A nap lassan hanyatlott, az alkony itt, ezeken a síkságokon a végtelenséggel csábított, Christine pedig úgy csillámlott, mintha ezüstpírból lenne. Eszembe ötlött, hogy állítólag egy lepke szárnyuhintása elegendő világrengető változásokat elindításához.

Rám pillantott, és kijelentette, ő nem lepke, még kevésbé ezüstpapír lepke. Időnként tényleg mintha olvasott volna a gondolataimban. Újra kihajolt az ablakon, és erőteljesen integetni kezdett egy koros parasztembernek, aki egyben közép-

európai is. Az ember észrevette, egy pillanatra elbizonytalanodott, nekem úgy tűnt, hogy szégyenlősen körül is kémlelt, majd visszaintegetett.

– Na – fordult felém megint Christine –, úgy látom, alaposan megörvendeztettem.

– Alaposan megbolygattad az életét – feleltem. – Elképzelem, ahogy az ipse most hazamegy öregecske és zsémbes feleségéhez, dob egy kis szénát a szamárnak, egy kis moslékot a dísznőnek, betereli a birkákat, és beül a háza előtt álló szétcincált kamionülésbe. És egész idő alatt, gondolj bele, csak te jársz a fejében. Ráadásul átkozottul emlékezteted egy asszonyra, akit olyan mélyre ásott el a tudatában, hogy az elmúlt harmincnégy évben meg sem engedhette magának, hogy felidézze az emlékét. És minél többet agyal, minél többet nyakalja a pálinkát, mivel időközben a flaska is előkerült, annál világosabb lesz számára, hogyan száguldott el mellette minden, akárcsak a mi vonatunk. A vonatok egyszerűen nem állnak meg itt, ebben az ő elcseszett kis életében, mely olyan koszlott sárga, mint az összehugyozott fal egy vasútállomás klozetijában. És ebben a pillanatban megjelenik a felesége az ajtóban, színehagyott, pink virágmintás köntösben, kárál, hogy hagyná már abba a vedelést, inkább jöjjön vacsorázni, de ő fel sem néz, olyan pocskul érzi magát, hogy fel sem merül benne, hogy megküldje az üveggel. Mert mintha az a harmincnégy évvel ezelőtti vonat térne vissza, és nagyon lassan, piskosul lassan keresztülmenne rajta...

Megéreztem, hogy a képzeletem nekiszabadult a gonoszkodásnak, elhallgattam. Christine az ablak melletti ülésen összekuporodott, majdhogynem ijedten nézett rám.

– Komolyan mondd?

– Figyelmeztettelek. Nem avatkozhatsz bele az emberek életébe még egy integetéssel sem. Néha akaratlanul is utat szabsz a sorsuknak.

– Ne hülyíts! Szamárság lenne mindenből történetet faragni. És hogy meggyőződésének nagyobb súlyt adjon, hirtelen újra az ablak felé fordult, és csak azért is kiintegetett egy bakternak, aki kicsit lötyögős egyenruhájában az elhaladó vonatnak szalutált. A bakter nem hatódott meg, csak a szemöldökét húzta fel, és tekintetével végigkísérte az integető Christine-t. Biztos vagyok benne, hogy még jó darabig karót nyelve állt, ütközésig balra fordított fejjel. Christine káprázatos volt az időtlennek tűnő félhomályban.

– Hogyhogy nem intett vissza a cudar?

A hangjában olyan sértettség csendült, a tekintetében olyan vád tükröződött, mintha én rejtegetném a választ egy, csak számomra ismert történetben. A váltóór szolgálatban van, érveltem, és a mozdulat könnyen félrevezethette volna a mozdonyvezetőt.

– De azért tetszettél neki – vettetem oda –, és biztosra veszen, alig tudta megállni, hogy ne intsen vissza neked.

Becsmérően elfintorodott, világosan értésemre adva, mire tartja a bakter véleményét. De kisvártatva megjegyezte, úgy mellékesen:

– Na de mégis, ha annyira tetszettem volna neki, csak megtalálta volna a módját, hogy ideintsen, kerül, amibe kerül.

– Biztos vagyok benne, hogy már bánja is. De hát, gondolj bele, ha nem tudja türtőztetni magát, és elkezd hadonászni, mint egy... – az volt a nyelvemen, „pojáca”, de ettől megsértődött volna, ezért óvatosabban folytattam. – A jó ég tudja, minek értelmezte volna az integetést a mozdonyvezető.

ми се дори, че се поогледа свенливо наоколо, и отвърна на поздрави.

– Е, обърна се пак Кристин, – мисля, че здравата го зарадвах.

– Здравата се натресе в живота му – отвърнах. – Представи си сега как този мъж се прибира вкъщи при застаряващата си и доволно отегчила го жена, хвърля сено на магарето, дава каша на прасето, прибира овцете и сяда на изкорубената седалка от камион пред дома си. И през цялото време, представи си, ти не му излизаш от главата. На всичкото отгоре адски му напомняш някаква жена, която е забутал толкова дълбоко в паметта си, че не си е позволявал да мисли за нея вече 38 години. И колкото повече мисли и отпива от мастиката, защото той междувременно си е взел шишето, толкова по-ясно му става как всичко е минало покрай него като ей този влак. Просто влаковете не спират тука, в скапания му, малък, мръсножълт като припикана стена на гаров клозет животец. И точно сега на прага излиза жена му в избелял халат на розови цветчета и му вика да престане да се налива и да се прибира за вечеря, а той не я поглежда и му е толкова криво, че дори не му се иска да запрати бутилката по нея. И сега сякаш същият онзи влак отпреди 38 години се връща и много бавно минава отгоре му. Ужасяващо бавно...

Усетих, че въображението ми набира някаква садистична инерция, и млъкнах. Кристин се беше свила на седалката до прозореца и ме гледаше почти уплашено.

– Сериозно ли говориш?

– Предупредих те. Не можеш да се намесваш в живота на хората дори с едно помахане с ръка. Понякога, без да искаш, се превръщаш в съдбата им.

– Пупости. Отвратително е да вкарваш всичко в разни истории.

И за да покаже колко е убедена в думите си, тя се извърна рязко към прозореца и нарочно махна на един кантонер, застанал мирно в малко широката си униформа край минаващия влак. Кантонерът остана все така строг, само повдигна изразително вежди и докато можеше, проследи с очи махащата Кристин. Сигурен съм, че поне няколко минути след това продължаваше да стои в същото положение, със силно извърната наляво глава. Кристин наистина изглеждаше неотразима в така и несвършващия здрач.

– Защо той не ми отвърна, а?

В гласа ѝ имаше такава обиди, а в очите ѝ – обвинение, сякаш аз държах отговора скрит в известна само на мен история. Обясних, че той в момента е на работа и неговото махане би могло да се изтълкува по съвсем друг начин от машиниста.

– Въпреки всичко той те хареса – вметнах аз – и определено мога да кажа, че едва се стърпя да не ти махне.

Тук тя направи някаква физиономия, която трябваше да изрази нейната незаинтересованост от това дали един кантонер я харесва или не. Но след малко подхвърли, уж между другото:

– Все пак, ако толкова съм му харесала, би могъл да ми отвърне, каквото и да му струва това.

– Сигурен съм, че вече съжاليا. Само си представи, че не се беше сдържал и се размахаше като... – щях да кажа като „палячо”, но това би я обидило и внимателно продължих. – Машинистът веднага би изтълкувал това махане бог знае как. Може би щеше да смени коловоза и сега ние с теб щяхме да летим срещу някакъв насрещен влак. И така твоят кантонер би изгубил всякакъв шанс да те срещне отново. Предполагам, че всичко това е минало за секунда през главата му и го е

възпряло.

Тази версия определено ѝ хареса, но тя очакваше да чуе цялата история.

– Само не се опитвай да ми пробутваш ужасии като предния път.

Успокоих я, че тук историята е съвсем друга и този път се е намесила съвсем щастливо в съдбата на младия кантонер. Бях принуден да разказвам с големи подробности как за него от този момент нататък нито един влак няма да бъде просто влак, а *вестител* на най-хубавото нещо, което е виждал в живота си. И как всички пътници отсега нататък ще виждат един влюбен кантонер, шарещ с поглед по прозорците на отминаващите влакове...

Докато слушаше историята, Кристин пропусна да се намеси в съдбата на младо семейство с бебешка количка, три циганчета махащи възторжено край някаква бариера, една баба и две кучета.

Lehet, hogy vágányt váltott volna, és velünk most a vonat egy szembejövő szerelvény felé száguldana. Ezzel pedig a bakterodnak minden esélye oda, hogy valaha is viszont-lásson. Feltételezem, mindez átsuhant az agyán egy pillanat alatt, és ez tartotta vissza.

Ez a változat határozottan tetszett neki, de ő az egész történetre volt kíváncsi.

– Csak ne etess borzalmakkal, mint az előbb.

Megnyugtattam, hogy ez teljesen más történet, a fiatal bakter sorsába nagyon is szerencsés módon avatkozott bele. Kénytelen voltam a legnagyobb részletességgel kiszínezni, hogy mostantól fogva számára egy vonat sem közönséges vonat lesz, hanem az életében látott legtüneményesebb jelenés hírhozója. És hogy ettől kezdve minden utas egy szerelmes baktert lát majd, akinek a tekintete fel-alá cikázik az elhaladó vonatok ablakain...

Miközben a történetet hallgatta, Christine kihagyta a lehetőséget, hogy beavatkozzon egy babakocsit toló fiatal család, egy sorompó mellől lelkesen integető három cigánygyerek, egy öregasszony és kutya életébe.

Муха в писоара Légy a piszoárban

В една немска тоалетна, мъжка, подразбира се, писоарите изглеждаха така: лъснати до блясък, това ясно, обаче в средата на всеки – една муха. В първия момент гнусливо се отдръпваш, после виждаш, че мухата е нарисувана. Пълен реализъм. Тази муха там изпълняваше поне две функции. Първо, с абсолютната си неуместност тя трябваше да подчертае цялата асептика на немската тоалетна и в частност писоар.

Втората функция, поинтересувах се и разбрах, беше чисто прагматична. Мъжът пред писоара трябва да има някакъв обект, който да цели. Мухата е добра мишена, дразнител, цел, която мъжът несъзнателно иска да порази. И посредством простата двоична система „мишена – поразяване на мишената” вероятността от разсеяна стрелба извън писоара неколкократно намалява. Така и мухата улучена, и тоалетната чиста. И мъжът удовлетворен.

Всичко това може да се случи само в немска тоалетна, където мухата е нарисувана. Ами ако сме в тоалетна на Балканите?! (Тук им викат клозети – и правилно.) Първо, мухите са повече от една. Второ, са живи. И трето, не стоят на едно място.

Тук прекратяваме историята, защото на гнусливите читатели им прилошава, дамите се чувстват пренебрегнати, а аналозите се превръщат в алегии. Някоя история вече не е безобидна.

Еgy németországi illemlhelyen, konkrétan egy férfitécében a piszoárok a következő képet mutatták: ragyogó tisztára súrolták őket, mint illik, de mindegyiknek a közepén ott díszelgett egy légy. Az első pillanatban az ember undorodva elhúzódik, de aztán észreveszi, hogy a legyet odarajzolták. Megtévesztő élethűséggel. Ez a légy ott legalább két feladatot látott el. Először is a maga abszolút képtelenségével a német illemlhely intézményének és ezen belül is mindegyik piszoárnak a kifogástalan csíra mentességét volt hivatott kiemelni. A másik funkció, mint némi utánajárás után kiderítettem, rendkívül gyakorlatias. A piszoár előtt álló férfinak jót tesz valamilyen objektum, amit megcélozhat. A légy kiváló céltábla, ingerkiváltó, célpont, amire a férfi tudattalanul is fókuszál. És a pofonegyszerű „célpont – telibe találni” ok-okozati összefüggés révén töredékére csökken a valószínűsége annak, hogy megszórják a piszoár környékét. A légy el lesz trafálva, a vécé tiszta marad.

Mindez csak egy német vécében lehetséges, ahol legyet biggyesztenek a piszoárba. És ha a Balkánon megyünk el vécére? (Miféleképpen klozetnek hívják.) Először is: egynél több bennük a légy. Másodszor: mindegyik él. Végül, harmadszor: nem maradnak vesztég.

Ít most berekesztem a történetet, mert a finnyásabb olvasók élmelyegni kezdenek, a hölgyek mellözve érzik magukat, az analógiák allegóriába fordulnak. Ártalmatlan történetek nincsenek.

Естествен роман

Természetes regény

Еgy bizonyos K. Knaute békákat fagyasztott le, aminek következtében az állatok törékennyé váltak. Miután azokat, amelyek egészben maradtak, bevitte egy fűtött helyiségbe, 7-8 óra múlva felengedtek, és újra életre keltek.

Piroda (Természet) c. folyóirat, 1904.

Kilencéves voltam, amikor Isten először megnyilatkozott nekem egy villanykörte képében. A következőképpen történt. Elvittek bennünket kirándulni Szófiába. Az állatkert után betereltek az Alekszandar Nevski-székesegyházba, talán azért, mert közel volt, bár az eső is eleredt. Elmagyarázták, hogy amibe most bementünk, az nem templom, hanem egy nemzeti emlékhely. A különös szóösszetétel nem volt egészen világos számunkra: valahogy nem így képzeltünk el egy emlékhelyet. A belseje tényleg lenyűgöző volt, attól tartottunk, hogy eltévedünk benne. Miközben az „emlékhely” bejáratánál a társainkra vártunk, megjelent egy nyomorék vénember, kíváncsian körbeálltuk. Tanáraink még bent tartózkodtak. Az öregember Istentől kezdett nekünk beszélni. A dörzsöltebbek rögtön közbevágtek, hogy Isten nem is létezik, máskülönben Gagarin és a többi űrhajós már régen összefutott volna vele az űrben. Az öreg csak megingatta a fejét, és azt mondta, hogy Isten olyan, mint az elektromosság: létezik, de nem látszik, áramlik, és mindenben megnyilvánul. Nemsokára megjelent a tanárnő, és elrángatott bennünket az öreg mellől. De mi komolyan elgondolkodtunk azon, amit hallottunk. Istent is, a villanyáramot is meglehetősen nagy homály vette körül a

Някой си К.Кнауте смръзнал жаби и те лесно се чупели, но онези, които се запазили цели, внесъл в топло помещение и след 7-8 часа те омекнали и съвършено оживели.

Сп. „Природа”, 1904 г.

На 9 години Бог ми се откри за първи път под формата на електрическа крушка. Ето как стана това. Заведоха ни на екскурзия в София. След зоопарка ни вкараха в „Александър Невски”, може би защото беше наблизко, пък и почваше да вали дъжд. Обясниха ни, че това, в което ще влезем, е не църква, а храм-паметник. От странното съчетание на нас ни беше ясна само втората част, но никак не си представяхме паметниците по този начин. Вътре наистина беше впечатляващо, бояхме се да не се изгубим. Докато изчакахме другите да излязат, отстрани до вратата на „паметника” се появи един сакат дядка и ние любопитно го наобиколихме. Учителите още бяха вътре и старецът започна да ни разказва за Бог. По-отраканите от нас веднага почнаха да обясняват, че Бог не съществува, иначе Гагарин и другите космонавти отдавна да са го срещнали на небето. Старецът само поклати глава и каза, че Бог е като електричеството – съществува, но не се вижда, тече и се проявява във всичко. След малко се появиха учителките и ни дръпнаха от стареца. Но това, което той ни каза, ни накара сериозно да се замислим. И Бог, и електричеството ни бяха еднакво мътни. Обаче веднага изтърсих на учителката, че Бог живее в електрическите крушки. На другата година отново заведоха целия клас на екскурзия. Този път в най-голямата водоелектрическа централа, с научна цел. Показаха ни

огромни бобини, жезла, мотори и ни обясниха, че оттук идва електрически ток. Учителката ме издърпа настрана и с много сериозен глас ме попита още ли си мисля онези глупости за електричеството и Господ. Бях вече голям и казах, че не. Но въпреки винаги имах едно наум, когато включвах лампата или котлона. Бог светеше и пареше.

Велико време не емпирията. Вече като ученици в средните класове бяхме научили отнякъде, че човешката урина е особено лечебна и който пие от нея, може да се излекува от всякакви болести. Явно слухът усилено се е разпространявал, защото учителката по биология (тази здрава руса жена, която обикновено седеше с кръстосани крака и будеше първите трепети у нас, които седяхме на първите чинове), та учителката по биология един час ни в клин, ни в ръкав, се беше ядосала на този слух и го громи с такова отвращение, сякаш някой ѝ беше предлагал от лекарството. Кое то още повече ни убеди, че тая работа с урината няма да е толкова афиф, щом тя ѝ се връзваше. На другия ден трима-четирима от нас бяха опитали течността (трябва ли да казвам, че като бъдещ естественик бях сред тях) и детайлно описвахме вкуса ѝ като не особено гаден, леко кисел и солен като морска вода, според едни, и като сок от туршия, според други. Знаехме, че това е пикочната киселина. Никога после не сме опитвали живота толкова отблизо, както през детството, където всичко чуто се проверяваше без гнъс.

(откъс)

fejünkben. Mindenesetre egyszer a tanítónőnek kiböktem, hogy Isten a villanykörtekben él. A következő évben újra osztálykirándulásra vittek bennünket. Ezúttal a legnagyobb vízerőműbe, tudományos ismeretterjesztésre. Megmutatták a hatalmas turbinákat, vasakat, motorokat, és elmagyarázták, hogy itt keletkezik a villanyáram. A tanítónő félrevont, és számonkérő hangon megkérdezte, még mindig komolyan gondolom-e azokat a badarságokat a villanyáramról és Istenről. Már nagy voltam, és azt feleltem, hogy nem. De azért otthon mindig felöltött bennem, amikor felkapcsoltam a lámpát vagy bekapcsoltam a rezsót: Isten világít és melegít.

Az empiria dicső korszaka. Már nagyobb iskolás korunkban hallottuk valahonnan, hogy az emberi vizeletnek különleges gyógyhatása van, aki iszik belőle, mindenféle betegségből kigyógyulhat. Úgy látszik, a mendemonda gyorsan terjedt, mert a biológiatanárnőnk (egy gömbölyded, szőke asszony, aki rendszerint keresztbe vetett lábbal foglalt helyet, és élesztgette bennünk, első padokban ülőkben a vágyakozás első csíráit), szóval ez a biológiatanárnő egyszer, minden előzmény nélkül, kikelt ellene, mégpedig olyan undorral, mintha bizonyítására próbát kellene tennie. Ez még jobban meggyőzött bennünket arról, hogy lehet benne valami, ha már egyszer így kitölti rajta a mérget. Másnapra hárman-négyen közülünk már meg is ízleltük a folyadékot (kell-e mondanom, hogy mint jövőendő természettudós köztük voltam én is), és részletesen megtárgyaltuk egymás között az ízt: egyesek szerint nem különösebben gusztustalan, enyhén savanyú és sós, mint a tengervíz, mások szerint meg olyan, mint a csalamádé leve. Tudtuk, hogy ez a húgysav miatt van. Soha többé nem kóstoltuk az életet ennyire közletről, mint gyerekkorunkban, amikor undor nélkül próbáltunk ki mindent, amiről hallottunk.

(részlet)

Krasztev Péter fordítása

Петер Естерхази:

В която се наслаждава на сладкия ужас от
вавилонското смешение на езиците

Esterházy Péter:

Melyben a bábeli nyelvzavar
édes rémületét élvezi

Bolgárvázlat. – Giovanna, ő volt Esti Kornél bolgár kalauza. De megkúrnám!, hát ez az, ami meg sem fordult Esti fejében, de az azért megfordult, hogy meg sem fordult. Giovanna korombéli asszony volt, egy munkagép, a közeli toszkán faluból járt „föl” Estihez takarítani.

Egy szerény casát béreltem, szólt Esti, egyet az olasz építészeten ezen kis csodáiból, hisz tudjátok, arány, szépség, világégész néhány egymásra hordott kődarabban; egy, de tágas, világos szoba, a végtelenség és a hűs délutánok kokett ígéretével. Giovanna kétnaponta jött, reggel, a legértékesebb munkaidőben, nemde; kezdetben kimentekültem a kertbe, és sétáltam, és sétáltam, de aztán mégis maradtam, morogtam valami köszönésfélét, mint egy kelletlen házőrző, egy kiszámíthatatlan komondor, és elbújtam az íróasztalomban. Belépéskor nagy levegőt vett, és attól kezdve beszélt és beszélt – mégpedig oly sebesen és az olaszoknak egy oly vad helyi változatában, hogy esküszöm, egy szót se értettem.

Pokoli mulatság, barátaim, úgy járni-kelni idegenben,

Българска чернова: Джована, тя бе българският кондуктор на Корнел Ещи. Как бих я изучукал!, е, да, тсва не му беше минавало и през ум на Ещи, но все пак му мина, че не му минава. Джована бе жена на моя възраст, машина за работа, прихождаше от близкото тосканско село да чисти при Ещи. Бях наел скромна саза, обади се Ещи, едно от онези малки чудеса на италианската архитектура, знаете ги, злато, красота, цял един свят, струпани в няколко камъка; една, но просторна, светла стая, с кокетното обещание за безкрай и живителни следобеди. Джована идваше на всеки два дена, сутрин, в най-ценното работно време, нали така; отначало бяха в градината и се разхождах ли, разхождах, но сетне все пак взех да оставам, изръмжавах нещо като поздрав, като някое навъсено куче пазач, един непредвидим комондор, и се укривах в писалището си. Влизайки, тя поемаше дъх и отгук нататък говореше ли, говореше – и то с такава скорост и с такъв неистов диалект на италианския, че кълна се, не разбирах и дума.

Адски забавно е, приятели, да се разхождаме в света така, че шумотевницата на речта да ни бъде безразлична и да се вглеждаме във всеки, който ни заговори като да сме неми. Каква аристократична самота е това, приятели, каква свобода и безотговорност. Изведнъж се чувстваме покровителствани

като пеленачета. В нас се събужда някакво необяснимо доверие към възрастните, които са по-мъдри от нас. Оставяме ги да говорят и да действат вместо нас. Приемаме всичко, без да чуваме или виждаме.

Ситуацията не беше толкова изрядна, защото скоропоговорката на Джована не ме интересуваше, пък не беше и монолог, а диалог, който аз трябваше от време на време да продължа с някое прокашляне или изхъмкване. Понякога успях да идентифицирам имена на градове, Сиена, сякаш това бе казала, или по-скоро сиеста?, не знаех къде е, къде сме, дали обменяме мисли за сигурността на атомните реактори или за несигурността на оралния секс.

Но обменяхме. Аз обикновено нехайно дадах, защото да-то е разнолико, може да е въпрос, може да е не, може да е търсене на сметка, учудване, дори да-то може да е и да, не рискувах много-много със *si*-тата значи, върших си работата. След едно от изглеждащите благонадеждни *si*, се възцари смразяваща тишина. Ако потта би имала глас, то само сладникавата работна миризма на Джована щеше да ечи.

Изпитателно вдигна поглед и ме попита решително: *si*? Помислих си, щом съм го казал, съм го казал, и точка, Петьофи не се пазари, *ein Mann ein Wort*, кимнах с мъжка строгост, *si*. Джована невярващо отвори уста, *si-i-i*? Много моля да не ме поднасят, дори да се полюшвам на ръба на тъмна, непозната пропаст, дори и тогава е *si*, такова *si*, което народите не са виждали от времето на Гарибалди, *si!*, отсякох бойко, сякаш съм отвоювал обратно милата ни Трансилвания, макар Джована да нямаше сетива за нея. Да бъде тогава Южен Тирол.

Тогава жената вече стоеше при излиза от бюрото, така да се каже; трябваше да се изправа утвърждавайки бойкото си *si*. Да скоча. Втреничихме погледи. Със съчувствие проучваше лицето ми. Почти шепнешком попита *si*? Нямахме връщане, *si*, промълвих. В очите и пробляснаха сълзи, *povero uomo*, каза учленявайки, *povero uomo* и изтърча като смутена девойка.

Това е моят живот, драги мои, който само тази италианка познаваше, загадъчният живот, поклъващ от сладкия ужас на вавилонското смешение на езици, *povero uomo*, безкраят на бедния мъж, отчаянието му, тежкото му щастие.

Превод: Николай П. Бойков

hogy a szájak lármája közönyösen hagy bennünket, s mi kukán meredünk mindenkire, aki megszólít. Micsoda előkelő magány ez, barátaim, micsoda függetlenség és felelőtlenség. Egyszerre csecsemőnek érezzük magunkat, gyámság alatt. Valami magyarázhatatlan bizalom ébred bennünk a felnőttek iránt, akik bölcsebbek nálunk. Hagyjuk, hogy helyettünk beszéljenek és cselekedjenek. Aztán mindent elfogadunk, látatlanul, illetve hallatlanul.

Ennyire nem volt példás a helyzet, mert nem érdekelt Giovanna hablatyolása, pedig nem monológ volt ez, hanem párbeszéd, amelyet nekem kellett időről időre egy krákogással vagy hümmögéssel továbblendítenem. Városneveket sikerült olykor agnoszkálnom, Siena, mintha ezt mondta volna, vagy mégis inkább szieszta?, nem tudtam, merre jár, merre járunk, hogy vajon az atomreaktorok biztonságáról vagy az orális szex bizonytalanságáról cserélünk épp eszmét.

De cseréltünk. Én többnyire figyelmetlenül igeneltem, mert az igen kunkorodhat többfelé, lehet kérdés, lehet nem, lehet számonkérés, csodálkozás, sőt, az igen még igen is lehet, a *si*-kkel nem sokat kockáztattam hát, haladtam a munkámban. Az egyik megbízhatónak tűnő *si* után döbбent csönd támadt. Ha hangja volna az izzadságnak, akkor kizárólag Giovanna édeskés munkaszaga dübörgött volna.

Fürkészve rám emelte a tekintetét, és erőlesen tudakolta: *si*? Gondoltam, ha kimondtam, hát kimondtam, és kimondtam, Petőfi nem alkuszik, *ein Mann ein Wort*, férfias szigorral bölintottam, *si*. Giovanna hitetlenkedve eltátotta a száját, *si-i-i*? Velem itt ne tessék szórakozni, még ha egy sötét, ismeretlen szakadék szélén billegem is, ez akkor is *si*, olyan *si*, amilyent itt Garibaldi óta nem láttak a népek, *si!*, vágtam hát ki harciasan, mintha visszafoglaltam volna édes Erdélyt, bár erre Giovanna nyilván nem lett volna érzékeny. Legyen Dél-Tirol.

Ekkor az asszony már ott állt az íróasztal torkában, úgymond; a harcias *si*-hez föl kellett állnom. Ugranom. Farkasszemet néztünk. Részvételt vizsgálta az arcom. Szinte suttogva kérdezte, *si*? Már nem volt visszaút, *si*, leheltem. Könny csillant a szemében, *povero uomo*, mondta tagoltan, *povero uomo*, és kiszaladt, mint egy zavart bakfis.

Az az én életem, kedveseim, amelyet csak ez az olasz asszony ismert, a bábeli nyelvzavar édes rémületéből sarjadó titokzatos élet, a *povero uomo*, a szegény férfi végtelensége, kétségbeesettsége, nehéz boldogsága.

Золтан Немет

Българският кондуктор

Németh Zoltán: A bolgár kalauz

Fantomfájdalmaim vannak.
Amikor az ujjam belenyomom
A seb közepébe,
Folyton elájulok,
Így sosem tudom meg,
Mi a betegségem.

Aznap délután, amikor Bukarest után,
Kötelességem teljesítve
Végighaladtam a Párizs–Isztambul
szerelvényen,
Rögtön tudtam,
Kosztolányi Dezső nem a számára kijelölt
kupében
Foglalt helyet.

A kalauzok, vasutasok számára ugyanis az első
Vagy az utolsó helyiséget szokták kijelölni pihenőnek,
S ő éppen ezek egyikében ült le.
Mégis ott maradtam,
Éppen átellenben vele.

Megtalálni a testnek azt a formáját
És mozgását, amely során
Elpusztíthatatlan nő szépségként vagy
Legyőzhetetlen spártai gyilkológépként áll elének.
A testnek, a karnak és ujjaknak azt a mozgássorát,
Amely a Hamlet megírásához vezetett.
Amely a százméteres síkfutást 8 másodperc alatt
Teljesíti, amely megfesteti a testtel Vénusz születését.

Amikor láttam, hogy Kosztolányi ül a kabinban,
Rögtön az jutott eszembe, hogy
Megnyertem a főnyereményt,
Egy író lesz a jubileumi, százhuszonötödik férfi.
Huszonhat éves nő vagyok,
És tudom, hogy tetszem a férfiaknak.
Rettenetes és nyomasztó gondolat ugyan,
Hogy nincs többé kedvem az írásához,
Viszont cserébe már több éve járom Európát,
És passziómmá vált a vonatszex.
A 20. század harmincas éveiben egy magamfajta lány

Имам фантомни болки.
Пъхна ли пръст
В средата на раната,
Губя съзнание,
Така все не разбирам
От какво съм болен.

Следобеда, когато след Букурещ,
Изпълнявайки задълженията си,
Преминах цялата композиция Париж –
Истанбул,
Веднага разбрах,
Дежьо Костолани е седнал на място не
в определеното му купе.

За кондукторите и железничарите обикновено
Определят първото или последното,
И той е влязъл точно в едно от тях.
Все пак останах там,
Точно насреща му.

Намерих онази форма и движение на тялото,
По време на които то се изправя
Пред нас като неизтребима женска красота или
Непобедима спартанска машина за убиване.
Онзи низ движения на тялото, ръцете, пръстите,
Който довежда до написване на Хамлет,
До пробягване на 100 метра за 8 секунди,
Който рисува с тялото раждането на Венера.

Когато видях, че Костолани седи в купето,
Веднага ми мина през ум, че
Съм спечелила голямата печалба,
Писател ще е юбилейният, сто двадесет и пети мъж.
На двадесет и шест години съм.
И знам, мъжете ме харесват.
Ужасно и подтискащо е да си помисля,
Че вече нямам желание да пиша,
Обаче в замяна на това от години обикалям Европа,
И сексът във влака стана моя страст.
В тридесетте години на 20 век за едно момиче
като мен бе невъзможно да бъде курортен лекар,

помислих си, но пък и за един кондуктор
светът може да се отвори.
И го отворих, отвори се.
През годините бях опитомила тялото си
в изпълнението на онзи низ движения.
Който е съвършено неустоим.

Всеки прозорец на влака показва един пейзаж.
Ако с нужната скорост извървиш композицията,
От всеки прозорец ще видиш една и съща картина.
Когато двете движения се анулират,
Си възвръщаш сегашното време, постоянно губено:
Едновременно се връщаш във времето
И стигаш до бъдещето.

В първата половина на века една жена
Можеше да общува единствено с тялото си.
Мъжете харесваха големите ми гърди,
Тънкият ми спрямо тях кръст
И дългите ми бедра.
Цялото ми аз, както изпълваше пространството.
Вибриращото напрежение,
Кое то жежи между мъжа и жената,
Костолани дълго не се смути.
Наслаждаваше се.
Седеше до прозореца.
С отворена книга в ръце.
Гледаше профучаващия пейзаж,
Буквите, отразяващи се в прозореца,
Как се отпечатват по тялото ми.
А аз виждах всичко това наведнъж.

Жената е жена, мъжът е мъж.
Кучето мъж, котката жена.
Лъжичката жена, ножът мъж, вилицата жена.
Вратата мъж, прозорецът жена.
Плавата, положена върху възглавницата, жена.
Кракът, провиснал от леглото, мъж.
Таванът мъж, подът жена.
Мъжът жена, жената мъж.

Забавно е, че в чужбина
За всекиго си мислим, че е чужденец,
И винаги така се и държим.
Аз съм момиче от Буда,
Кое то познава Костолани от списания и книги,
Но тук посред България унгарският писател
Вижда в мен само един български кондуктор,
Безмълвно присвит в ъгъла.

Равномерното движение на плътта веднъж е наслада,
Втори път – извиващ се влак.
Зеленоока курва,
Опитва се да разпали госта с най-мръсните думи,
с пулсиращия ритъм под езика.
В прозореца на влака се появява скритото:
Задни дворове, буренявали градини, обори.
Прикрито тяло, което освобождават от дрехите.

Беше се стъмнило, когато станах
В купето на експреса Париж – Истанбул.

Számára még elérhetetlen volt a fürdőorvosi pálya,
Gondoltam, de egy kalauz számára is
Kinyílhat a világ.
És kinyitottam, ki is nyílt.
A testem évek hosszú során
Idomítottam arra a mozgássorra,
Amely tökéletesen ellenállhatatlan.

Minden vonatablak egy tájképet mutat.
Ha megfelelő sebességgel járod végig a szerelvényt,
Minden ablakból ugyanazt a képet látod.
Amikor a két mozgás kioltja egymást,
Visszanyered a folyton elveszített jelen időt:
Egyszerre mész vissza az időben
És jutsz el a jövőbe.

A század első felében egy nő
Kizárólag a testével tudott kommunikálni.
A férfiaknak tetszettek nagy melleim,
Az ehhez képest karcsú derék,
Hosszú combok.
Az egész énem, ahogy kitöltötte a teret.
Azt a vibráló feszültséget,
Amely férfi és nő között felszikrázik,
Kosztolányi sokáig nem zavarta meg.
Élvezte.

Az ablak mellett ült,
Kezében nyitott könyv,
Nézte az elsuhanó tájat,
Az ablakban visszatükröződő betűket,
Amint rávetülnek a testemre.
Én pedig ott láttam mindezt egyszerre.

A nő nő, a férfi férfi.
A kutya férfi, a macska nő.
A kanál nő, a kés férfi, a villa nő.
Az ajtó férfi, az ablak nő.
A párnára hajtott fej nő,
Az ágyról lelógó láb férfi.
A plafon férfi, a padló nő.
A férfi nő, a nő férfi.

Szórakoztató, hogy egy idegen országban
Mindenkiről azt hisszük, hogy idegen,
És minduntalan így is igyekszünk viselkedni.
Én budai lány vagyok,
Aki hírlapokból és könyvekből ismerte Kosztolányit,
De itt, Bulgária közepén,
A nagy magyar író is csak egy bolgár kalauzt lát bennem,
Némán a sarokba húzódva.

A hús sima mozgása egyrészt élvezet,
Másrészt egy kígyózó vonat.
Zöld szemű kurva,
A vendéget a legdisznóbb beszédekkel igyekszik fűteni,
A nyelv alatti, lüktető ritmussal.
A vonat ablakából a rejtett tűnik elő:
Udvarok hátulja, elgazosodott kertek, istállók.
Az eltakart test, amikor kibontják a ruhából.

Besötétedett, amikor felálltam

A Párizs–Isztambul expressz kabinjában.
Ránéztem az íróra,
És ráfordítottam a zárat az elfüggönyözött ajtóra.

Egy kattanás, amely végigcsattant
A vaskerekek monoton ritmusán.

Ugyanennek a ritmusnak a részeként
Bújtam ki egyenruhából,
Ledobtam a hivatalos kék ruhadarabot,
Amely alatt a nő csábítás minden
Fortélyait felvonultató anyagok,
Selymek és csipkék lapultak,
Felkínálva magukat.
Én nem tudom, mit akarhat egy írói ambíciókat
Dédelgető bolgár kalauz, aki nő.
Kosztolányi egy végtelen
Hosszúságú pillanatig a szemembe néz,
És megszólal.
Magyarul beszél hozzám,
Meg van győződve arról,
Hogy nem értem, amit mond.
Egy olyan nyelven beszél hozzám, amelyről
Bizonyosan tudja, hogy semmit sem értek belőle.

A síneken általában
Vonatra hasonlító struktúrák
És vonatra nem hasonlító struktúrák
közlekednek.
Kísértetiesen hasonlítanak egymásra.
Összekeverhetők.
Kezek mind, ahogy elúsznak,
Nyúlnak valamiért, vasba zárt kezek.
Keze annyira izgatott,
Hogy majd megőrültem,
Míg hozzáértem.

Hogyan kell beszélni úgy egy nyelven,
Hogy tudom, a másik egyetlen szavam sem érti,
Kérdezem magamtól.
Ez egy egészen másfajta nyelvhasználat,
Gondolom,
De Kosztolányi csak beszél, beszél.
Egyedül a női test képes versenyezni a nyelvvel,
Valami ilyesmit mondhat,
Pontosabban arra gondolok,
Ezt kéne mondanía,
Tudom, hogy ezt mondja,
De akkor én már nem figyelek arra,
Amit mond, arra gondolok, hogy a 30-as években
A férfiember akkor volt igazán tekintélyes,
Ha a derékbősege legalább 100 cm körüli,
Mint azt Kosztolányi korabeli fényképei tanúsítják is.
Kosztolányi strandon, Kosztolányi vonatfülkében,
Kosztolányi világos öltönyben,
Kosztolányi alsónadrágban.
Szexuális játékszereket veszek elő,
Mint az extrém szerepjátékok kedvelője,
Egy kutyaformájú, dobermanfejre emlékeztető
Bizarr fejmaszkot szegecses nyakpánttal,
Gyűrűvel, egy teljes rózsaszín/fekete

Погледнах писателя,
И заключих вратата със спуснати пердета.

Едно изщракване, което отекна
По монотонния ритъм на колелата.

Като част от същия ритъм
Разсъблякох униформата си,
Захвърлих официалната синя дреха,
Под която материи, свидетелстващи
За всички хитрини на женската съблазън,
Коприни и дантели,
Се самопредлагаха.
Не знам, какво би поискал български кондуктор
С писателски амбиции, който е и жена.
Костолани ме погледна в очи
Миг, траещ безкрайно,
И заговори.
Говореше ми на унгарски,
Беше убеден,
Че не разбирам какво ми говори.
Говореше ми на език, за който
Със сигурност знае, че нищо не разбирам

По релсите обикновено

Се движат структури, приличащи на влак
И структури, неприличащи на влак.

Поразяващо си приличат.

Може да ги сбъркаш.

Всички те са ръце, отдалечават се,

Протягат се към нещо, ръце, затворени в
желязо.

Толкова са трескави ръцете му,

Че почти обезумявам,

Докато да го докосна.

Как ли трябва да се говори на език,
Когато знам, другият не разбира нито една моя дума,
Питам се.
Това е съвсем различна употреба на езика,
Мисля си,
Но Костолани говори ли говори.
Само женското тяло може да се мери с езика,
Нещо такова би могъл да каже,
По-точно, мисля си,
Това би трябвало да каже.
Знам, това казва,
Но вече не внимавам,
Какво казва, мисля си, през 30-те години
Мъжът има авторитет,
Ако талията му е поне около 100 см,
Както свидетелстват снимки от времето на Костолани.
Костолани на плажа, Костолани в купе на влак,
Костолани във светъл костюм, Костолани по долни гащи.
Вадя сексуални играчки
Като любителка на екстремните играчки,
Една ексцентрична кучешка маска, наподобяваща
Глава на доберман, имаща нашийник с шипчета и
Халка. Пълен розовочерен комплект
За предварителна любовна игра с 30 сантиметрово
Перо за гъделичкане и 95 сантиметрова превръзка

За очи с надпис Play with me, със сатенени
Каишки, опаковани в практичен плик за пране.
Анална броеница.

Слагам на зърната на гърдите си две зелени, еластични,
Увеличаващи ерекцията пенис халки, Косталани
Дълго ги мисли за потрепващи зелени костени копчета
В тресящото безумие на потракващите колелета.

Безнадеждна любов във влака.
Една жена вижда един мъж, качва се.
Въобще и не научава кой е, какъв е бил.
В тресящото, пулсиращо безумие
На колелетата, потракващи във монотонен ритъм
Часове наред тя направлява ситуацията.

След два часа, около полунощ,
Докато, присвита в тъгъла, оправям
Униформата си, Косталани отново ме заговаря.
„Чудни куклички, играчки са жените.
И все пак, изглежда, най-много те си струват.
Не може да им се наситиш.”
Ще запиша тези думи
И всички останали в дневника си,
Намислих, в отделна тетрадка,
Разкрасявайки ги с въображението си.
В ръката на писателя сега – една дебела книга,
Отворена е на главата за България,
В нея – подчертавания, следи от бележки
По маргиналиите, възклицателни,
Акценти с червено,
Такива: църквата Св. Георги,
Света Петка Самарджийска,
Джамия Бая Баша
„Златни мостове”, „Побити камъни”,
Златни пясъци,
Аладжа манастир, Балчик
(това не може да е подчертавал),
Боянска църква, Калиакра, Рилски манастир,
Велико Търново, Несебър, Созопол.
След около едночасов монолог,
Който изслушах с блеснали очи,
С известно изражение на недоверие и
Усмивната, но докрай безмълвна,
Дежбо доволен излезе в коридора.
Беше към един и половина. Не се и учудвам,
Че след всичко преживяно от него,
Не можеше да спи. Излезе в коридора на въздух.
И тогава се появи с лампа в ръка,
Смяната ми, един набит български кондуктор
С черни мустаци, проблеснаха фенерът и очите му.

Тихо се сипе приглушената светлина
В стаята на публичния дом.
Уязвимостта на съпругата,
Както съпругът постоянно я жапа.
Всеки, който е нещастен, е достъпен.

След това час и половина по-късно,
Когато изслушахме българския кондуктор,
Ти – пушейки в коридора, елегантен,
Аз – седейки зад откrehнатата врата,

Елőjátékszettet, 30 cm hosszú fekete
Cirógatótollal, Play with me feliratos,
95 cm-es szembekötő pánttal, szatén
Kötözőszalagokkal praktikus mosósákba csomagolva.
Anális gyöngysort,
Mellbimbómra két zöld színű, állítható, erekciós
Péniszgyűrűt teszek, melyekről Kosztolányi
Sokáig azt hiszi, remegő zöld csontgombok,
A kattogó kerekék rázkódó őrlületében.

Reménytelen szerelem a vasúton.
Egy nő meglát egy utast, beszáll.
Sohase tudja meg, kicsoda, hogy milyen volt.
Monoton ritmussal kattogó vonatkerekek
Rázkódó, lüktető őrlületében
Írányítja a helyzetet órákon át.

Két óra múlva, éjfél tájban,
Miközben a sarokba húzódva egyenruhám
Rendezgetem, Kosztolányi megint megszólít.
„Csodálatos babák, játékok a nők.
Úgy látszik, mégis ez ér legtöbbet az életben.
Megunthatatlan.”
Ezeket a szavakat

És a többi is mind, naplómba írom majd,
Elterveztem, külön füzetbe,
Képzeteimmel színezve át.
Az író kezében most vaskos útikönyv,
A Bulgária fejezetnél van nyitva,
Benne aláhúzások, jegyzetelések
nyomai
A margón, felkiáltójelek,
Kiemelések piros színnel,
Úgymint Szent György-templom,
Svetka Petka Szamardzsijzska, Banya Basi
dzsámi,
„Zlatni mostove”, „Pobiti kamani”, Slatni Piassaci,
Aladzsa kolostor, Balcsik (ezt nem húzhatta alá),
Bojanskata cárkva, Kaliakra, Rilai kolostor,
Veliko Tarnovo, Neszebar, Szozopol.
Kb. egyórányi monológ után,
Amelyet csillogó szemekkel,
Némiképp hitetlenkedő arkifejezéssel,
Mosolyogva, de mindvégig némán
Hallgattam, Dezső elégedetten a folyosóra vonult.
Úgy fél kettőre járhatott. Nem csodálom,
Hogy mindazok után, amiben része volt,
Nem tudott aludni. Kiállt a folyosóra levegőzni.
És ekkor jelent meg lámpával kezében
Váltótársam, egy fekete bajuszos, köpcös bolgár
Kalauz, ránk villantva lámpáját és szemét.

Halkan szital a tört fény
A bordélyszobában.
A feleség kiszolgáltatottsága,
Ahogy a férj folyton bámulja.
Mindenki elérhető, aki boldogtalan.

Aztán másfél órával később,
Amikor végighallgattuk a bolgár kalauzt,
Te a folyosón cigarettázva, elegánsan,

Ищван Вьорьош: Юмрукът на пролетта

Vörös István: A tavasz ökle

Чешки научих в театъра, а в Чехия – какво е театър. Естествено и до ден днешен не знам съвършено чешки, а и за театъра само ми се струва, че имам някакво понятие. Внушението, обаче, е голяма работа.

Най-големият ми успех в Прага беше, че веднъж ме взеха за моравец. А що се отнася до театъра, вечно ме бъркаха с един чешки артист.

Даже не ме бяха взели за моравец, а... В Клуб Юниър, в едно от пражките предградия през 90-те години, завързах разговор с един кореняк. Кореняците едва се различаваха от нашата приятелска компания. По какво се различава на пръв поглед унгарецът от чеха? Там хората като че ли се обличат малко по-небрежно. По онова време аз, с няколко театрални вечери зад гърба си, бях наясно как трябва да заговориш някого на чешки. Ударението е в началото на думата, ала в средата, на мисловното ударение чехът прави кратка пауза. Това беше моментът, в който ми ставаше ясно за какво ще става въпрос в непроизвучалото още изречение. Както казах, моята чешка реч е театрална. Макар и Иржи Менцел да е обяснил пределно ясно защо е предпочел унгарския артист Янош Бан за главната роля в “Селце мое, централно”: Когато един унгарец заприказва на чешки, той говори като дебил. По онова време

А шínházban tanultam meg csehül, és Csehországban, hogy mi a színház. Persze máig sem tudok tökéletesen csehül, és a színházról is csak hiszem, hogy van valami sejtésem róla. A hit persze nagy dolog.

A legnagyobb siker, amit Prágában elértem, hogy egyszer morvának néztek. Színházügyben pedig az, hogy rendszeresen összekevertek egy cseh színésszel.

Nem is morvának néztek, hanem... A Junior klub egy prágai külvárosban a '90-es évek elején, ahol beszélgetésbe elegyedek egy őslakossal. Az őslakosokat alig lehet megkülönböztetni a mi baráti kompániánktól. Miben is különbözik ránézésre egy magyar egy csehtől? Talán egy kicsit hanyagabban öltözködnek az ottaniak. Én akkor már, jó néhány színházi este tapasztalatát magam mögött tudva, tisztában voltam vele, hogyan kell csehül megszólalni. A hangsúly a szavak elején van, de a gondolati hangsúly közepén egy kis szünetet tart a cseh. Ez volt az az időbeli pont, ami alatt megértettem, miről fog szólni a még el sem hangzott mondat. Mondom, hogy az én cseh beszédem színházi. Bár Jiří Menzel világosan megmondta, mért Bán Jánost kérte föl *Az én kis falum* főszerepére: ha egy magyar megszólal csehül, olyan, mintha egy debil beszélne. Akkor

nekem erről még sejtmem sem volt, olvastam ugyan ezt а nyilatkozatot а Filmvilágban, сѣртеттен nyugtáztam а magyarokra látszólag negatív állítást, mert nem értettem. Arról meg még fogalmam se volt, hogy а szellemi fogyatékoság érzelmi nyitottságot hoz, olyan színészi hozzáállást tesz lehetővé, amely а színház őslényegével áll rokonságban. Mindezt Prágában kezdtem megsejteni, és а Baltazár színházzal együttműködve lehettem belülről is részese. Buta voltam tehát és naiv, azért aggálytalanul csevegtem аzzal аз ismeretlen csehvel. Pedig tudnom kellett volna, minden cseh ismeretlen és аз is marad mindig. Legalább negyed órája beszélgettünk, mikor аз illető rámcsoдálкозот. Те nem is vagy cseh?, kérdezте. Hát igen, gondoltam, használt а sok színházba járás, nem, feleltem büszkén. Akkor már értem, mondta egykedvűen. Ён meg már azt hittem, hogy debil vagy.

Ez volt аз а pillanat, amikor visszавонхататланul közөм lett а színházhoz és а cseh nyelvhez. Mivel pedig mi, magyarok ránézésre nem sokban térünk el а csehektől, állandóан avval szembesültem а прágai utcán, аз egyetemi előadótermekben, hogy barátaim, ismerőseim hasonmásai nyüzсөgneк körülöttem. De ebből nem vontam le азт а szükségсzerű következtетést, hogy ён is valakinek а hasonmásа vagyok, akivel előbb vagy utöбб keresztezni fogjuk egymás útját. Bár nem is tudom, kinek аз útját kereszteзтем végül.

А Vencel-szobor közelében, egy mellékutcában van egy híres cseh kisszínház. Ёпп előtte mentem el egy nyirkos, márciusи délelötтөн, mikor а мűvészbejárөн kihajolt egy сзөке нөи fej: „Štěpáne”, mondta. Nos ez аз ён nevem csehül, megszöлитө esetben (igazi színháзи nyelv, külön esetet tartanak fönn а dialöгusok számára). Megtorpantam. А нө rám mosolygott. Nem jössz be?, kérdezте. Nyilvánvalö volt számomra, hogy összekever valakivel, de nem tudtam legyözni а kíváncsisáгөм. Keskeny lépcsө vitt аз öltөзөк felé, а színház, mint annyи cseh színház és mozi, а föld alatt van. Kilenc felé járt аз идө, а folyosö neofényében mintha egy kis füst kavargott volna. А takarítөнө ёпп egy vödörbe ürítette а lapátjárа összesөпөрт szemetet. Hazamehet, Novákné, kiáltotta oda neki а színésznө, идөкөзben ráismertem, алг egy hónapja láttam bugyiban és mellтärtөбän (egy Havel-darabban). А сзүк öltөзөбө léптүнк, а névtáblák szerint egy идөсөбб színésznө-hisztöрикával osztöзtak rajta, leültетett а сзөкөбө, fölkäпсöзta а lámpát а түкөк körül. Nézd meg magad, mondta. Tudod egyáltalán, ki vagy те? Feszengeni kezdetem. Talán ez nem is lesz olyan érдеkes, mint ahogy gondoltam. Meg se kérдезed, mi van а gyerekekkel? De, нyөгtem elhalö csehségгел. Nem tudtam, féljek-e а lelepleзөдөстөл, vagy inkább kívánjam.

Na, ha annyira érдеkel, megmondhatom, megbukott matematikából, kimaradt а hegedűről, а fociröl kiutálták а többiek, sorolta а нө fenyegetөөн föлöttem, miközben kigombolta а blúzát, és már megint mellтärtөбän kellett látnom, ahogy а сзінpadon is megszöзtam. De hát ez сзөмүü, нyөгtem. És mindez miattad, folytatta. Azért mert neked sosem elég а нөкбөл. Közben а szoknyájából is kiléпett és egy meglehetőсөн divatjamúlt, kékesfehér öriás bugyiban mutatкозott előтtem. Ha lennél сзівес és átadnád а helyemet. Nem veszed észre, hogy sminkelnem kell? Monodráмára készүлünk Menzellel. Fél öra múlva ö is itt lesz. Kisminkelve

и представа няхах за тези неща, бях прочел наистина изявлението във „Филмов свят”, отметнах си с обида видимо негативното за унгарците твърдение, но въпреки това не го проумях. Представа няхах, че духовният недъг води до изострена сетивност, дава възможност за такава артистична реализация, която се родее с древната същност на театъра. Всички тези неща започнах да проумявам в Прага, а сътрудничейки на театър „Балтазар”* им станах вътрешно съпричастен. Бях глупав и наивен, затова и се разговорих безгрижно с непознатия чех. Макар че трябваше да знам, че всеки чех е непознат и винаги ще си остане такъв. Разговаряхме близо четвърт час, когато човекът се зачуди, ти не си ли чех?, попита ме. Значи да, помислих си, имало е полза от многото ходене по театри, не, отговорих гордо. Сега разбирам, рече равнодушно. А пък аз си мислех, че си дебilen.

Това беше мигът, в който по необратим начин се обвързах с театъра и чешкия език. И тъй като ние, унгарците, на вид не се различаваме много от чехите, по пражките улици, в университетските аудитории винаги имах усещането, че наоколо ми гъмжи от двойници на мои приятели и познати. Но не си направих близкото до ума заключение, че и аз съм нечий двойник, с когото рано или късно пътищата ни ще се пресекат. Макар и да не знам чий път пресякох в крайна сметка.

Недалеч от статуята на Венцел, в една от пресечките, се намира прочут малък чешки театър. Минавах покрай него в един влажен мартенски предобед, когато от служебния вход се подаде руса женска глава: „Степане” – каза.

Това всъщност е моето име на чешки, в звателна форма (истински театрален език, имат си отделна форма за диалозите). Замръзнах. Жената ми се усмихна. Няма ли да влезеш? – попита. Беше ми ясно, че ме бърка с някого, но не успях да се преборя с любопитството си.

Тясна стълба ме отведе към съблекалните, театърът, както много от чешките кина и театри, се намираше в подземие. Беше близо девет часа, в неоновата светлина на коридора като че ли беше примесен и лек дим. Чистачката тъкмо изсипваше в една кофа насъбрания в лопатката боклук. Можете да си тръгвате, Новакова, викна й актрисата, а през това време аз я познах, само преди месец я бях видял по гащички и сутиен (в една пиеса на Хавел). Влязохме в тясната съблекалня, според табелката на вратата делеше стая с по-възрастна актриса-хистерика, настани ме да седна на стола, включи лампата над огледалото. Погледни се, каза. Ти въобще знаеш ли кой си? Взех да се притеснявам. Май нямаше да е толкова интересно, колкото ми се стори. Даже и не питах какво става с детето? Как да не, изстенах, с отмиращо съзнание за чех. Не знаех дали да се страхувам от разкритието или да го желая.

Щом толкова те интересува, ще ти кажа, скъсаха го по математика, заряза цигулката, изгониха го от футбола, изреждаше жената над мене със заплашителен тон и през това време си разкопчаваше блузата и отново се наложи да я гледам по сутиен, както бях свикнал от сцената. Направо ужасно, простенах. И всичко е заради тебе, продължи. Защото нямаш насита на жени. Беше излязла вече от полата си и застана пред мен по доста старомодни синкавобели огромни гащи.

Театър „Балтазар” – основан през 1998 г., единственият унгарски професионален театър, чиито актьори са с хора с ментални увреждания..

Бъди така любезен да ми отстъпиш мястото. Не виждаш ли, че е време да се гримирам? С Менцел готвим монодрама. След половин час и той ще е тук. Гримирана ли репетираш? – ми се щеше да попитам, стига да знаех как е на чешки. Надигнах се от стола и междувременно осъзнах, че цялата тази сцена е за пред мен, може и да няма репетиция днес, просто е отскочила за нещо, а и Менцел отдавна не е в този театър. Впрочем как така за пред мен, за пред артиста, с когото си приличаме и който явно е тип от класа.

Нямам си никого в Прага, отговорих в съответствие с фактите. Притегли ме към себе си: докажи ми го, прошепна. Удари ме миризма на чешка Маринована риба, натисна главата ми в нея, два дни не съм се мила, както ти обичаш, шепнеш, бях замаян от изненада, жената трябва да беше десетина години по-възрастна от мен. За късмет, не се наложи да стоя дълго в дълбините ѝ, вдигна ме и на часа ми зашлеви един шамар. След което ме докосна с устни и ме засмуква с такава сила, че имах чувството, че течението ще ме отнесе в корема ѝ.

Какво правите вие тук? – чу се откъм вратата. Случило се беше възможно най-лошото, което може да стане в един театър. Видях двойника си. Този пък кой е? – погледна ме раздразнено жената. Не ме ли позна? – избоботи чешкият артист, който по това време на деня вече беше пиян.

Не, каза жената. Толкова си пиян, че те виждам двоен. Пъкна ръка под ризата ми и ме заципа за корема. И ти търпиш това? Изхвърли оттук и то на часа лошия си аз, докато не са ни се развалили наново отношенията. Никак не бих съжалявал, прошепнах на унгарски, но тя разбра. Дори не знам кой от двамата е по-лош, изпищя. Сама ще реша кой кой е. Наметна си пенъора, стисна ме за китката и от коридора със съблекалните ме изкара направо на сцената. Артистът вървеше след нас и гледаше като теле в железница. Актрисата тропна с токче, Пепику, извика и дежурният се появи на часа, момче на моя възраст, като че ли ми се стори познат от лекциите в университета, още в ранни зори ли почваме – попита и зяпна с уста при вида на онова, което видя на сцената. По един текст от „Сватба“ – и на двамата. Състезателен изпит.

Аз вече не съм артист, протестираше моят двойник. А пък аз въобще не съм, контрирах го аз. Не ме интересува, но трябва да знам с кого искам да се разведа. Заради него ли? – запита глухо моят двойник.

През това време ни бяха тикнали по един сценарий в ръцете, трябва да бяха дошли и техниците, някаква лампа светна право в мен, смаяният ми поглед се разходи из залата, на последния ред тъкмо седнаше Менцел, отвори ципа на якето си и ни махна да започваме. Артистът играеше така, както не бях виждал никой да играе на чешка сцена. Не заради жена си, а заради ролята и заради идентичността си. Аз се затруднявах дори при четенето на думите. И до ден днешен не знам как стана, но след половин час излязох на централната улица с театрален договор за две години в джоба си. Естествено името, написано в договора, не беше моето. От следващата седмица започват репетициите, отекваха все още в ушите ми думите на Менцел, когато артистът ме настигна. Слънцето бе напекло и мократа улица сияеше в златна светлина. Миризмата на пролет ме удари в носа. Артистът обаче само ми протегна ръка. Благодаря, каза. Това, естествено, не е ваше, измъкна договора от джоба ми, макар че го бях

пробалсз?, kérdeztem volna, ha tudom, hogy van ez csehül. Föltápaszkodtam a székéről, és közben megértettem, hogy ez az egész jelenet most nekem szól, talán nem is fog próbálni ma, bejött valamiért, Menzel pedig már rég nincs is abban a színházban. Azaz dehogy szól nekem, annak a színésznek, akivel hasonlítunk egymásra, és aki csakugyan szép kis alak lehet.

Senkim sincs Prágában, mondtam a tényeknek megfelelően. Maga mellé húzott, akkor bizonyíts, súgta. A cseh savanyú hal szaga csapott meg, a fejemet már bele is nyomta ebbe a bődönbe, két napja nem mosakodtam, ahogy te szereted, suttozta, kábult voltam a meglepetéstől, a nő tíz évvel lehetett idősebb nálam. Szerencsére nem kellett sokáig a mélyben időznöm, kiemelt, és rögtön lekevert egy pofont. Aztán hozzám érintette a száját és olyan erővel kezdett magába szívni, hogy azt hittem, a huzat egészben besodor a gyomrába.

Hát ti meg mit csináltok?, hangzott föl az ajtóból. A lehető legrosszabb történt meg, amire számítani lehet egy színházban. Megpillantottam a hasonmásomat. Ez meg ki?, nézett rám idegesen a nő. Nem ismered meg?, bömbölte a cseh színész, aki már ilyenkor részeg volt.

Nem, mondta a nő. Te annyira berúgtál, hogy kettőt látok belőled. A kezét becsúsztatta az ingem alá, és belecsípett a hasamba. Tűröd ezt? Verd ki innen, de sürgősen a rosszabbik énedet, mielőtt újra elromlik közöttünk minden. Én már azt se bánám, suttoztam magyarul, de megértette. Nem is tudom, melyiktek a rosszabb, sikoltotta. Akkor majd én eldöntöm, ki kicsoda. Magára kapott egy pongyolát, megragadta a csuklóm és az öltözőfolyosóról egyenest a színpadra vezetett. A színész meglepett birkaként jött utánunk. A színésznő koppantott egyet a sarkával, Pepiku, kiabálta, mire azonnal bejött az ügyelő, egy velem körülbelül egykorú srác, mintha az egyetemi előadásokról ismerős is lett volna. Már ilyen korán kezdünk?, kérdezte, eztán eltátotta a száját attól, amit a színpadon látott. Egy-egy szöveget az Esküvőből mind a kettőnek. Versenyvizsga.

Én már nem vagyok színész, tiltakozott hasonmásom. Én meg egyáltalán nem, kontráztam neki. Az nem is érdekel, de tudnom kell, melyiktektől készülök elválni. Miatta?, kérdezte tompán a hasonmásom.

A szövegkönyvet közben a kezünkbe nyomták, a műszak is megjöhetett, egy lámpa irányult rám, döbentem az üres nézőterre esett a pillantásom, a hátsó sorba épp leült Menzel, cipzáros dzsekijét nyitogatta, intett, hogy kezdhetjük. A színész úgy játszott, ahogy én még cseh színpadon se láttam senkit. Nem a feleségért, nem a szerepért, de az önazonosságáért. Nekem még a szavak kiolvasása is nehézséget okozott. Máig se tudom, hogyan történhetett, hogy fél óra múlva én léptem ki a belvárosi utcára két évre szóló színházi szerződéssel a zsebemben. Persze a szerződésen nem az én nevem volt. Jövő héten már próbálsz is, csengtek még a fülembé Menzel szavai, amikor utolért a színész. Közben kisütött a nap, és a vizes utca aranyos fényben játszott. A tavasz illata orrba vágott. A színész azonban csak a kezét nyújtotta. Köszönöm, mondta. Ez persze nem a magáé, emelte ki zsebéből a szerződést, melyet pedig én írtam alá a lehető legolvashatatlanabbul. Hová való, lengyel, esetleg morva?, kérdezte, barátságosan. Nem, én a te lelkiismereted vagyok, mondtam neki magyarul.

Meghökkenet. Lelkiismeret? – kérdezett vissza csehül. Amikor én játszom, mindig ingyen bejöhet, csak üzenje be, hogy itt van, mondta, aztán sarkon fordult. Azóta annak a színháznak a közelébe se megyek, de ismeretlen színházrajongók néha rám mosolyognak a prágai utcán.

нодписал с възможно най-нечетлив почерк. Откъде сте, поляк, може би моравец? – попита дружелюбно. Не, аз съм твоята съвест, казах му на унгарски. Смая се. Съвест ли? – попита на чешки. Когато играя, винаги можете да идвате гратис, само ми пратете съобщение, че сте тук, каза и се завъртя на пети. Оттогава не припарвам в този театър, ала непознати любители на театъра понякога ми се усмихват по пражките улици.

Превод: Светла Кьосева

Алек Попов

Бритни, Чомски и аз...

Alek Popov

Britney, Chomsky meg én

Мájus végén Britney Spears Budapesten koncertezett és ebből az alkalomból a várost elárasztották a plakátjai. A tiniidol kihívó pózba vágja magát, ezzel is igazolva, hogy már nagylány. Ez a kép, valamint a jobb vékonyára tetovált ábra lépten-nyomon visszaköszön a várost járva. Néhány nappal a koncert előtt Magyarországot hivatalosan is felvették az Európai Unióba. Az én szerény jelenlétem ebben a környezetben *A bolgár kalauz* című kötet bemutatójának köszönhető: ez az évek óta húzóódo projektum, röviden fogalmazva, a nyelvi és verbális kommunikáció határait volt hivatott feszegetni. Ezek a tények hívták életre azt a szokatlan álmod, melynek bonyolult kulturális összefüggései jóval túlmutatnak a tudattalantartalmakon, s melyet épp ezért találtam érdemesnek arra, hogy elmeséljem.

Britney épp Odesszába igyekszik koncertezni, átutazóban megáll Szófiában. Valamelyik road bolgár, vagy bolgár rokonai vannak, így Britney eltölt néhány órát náluk. Amikor belépek, épp az asztalnál ülnek. Kiderül, hogy egyedül én tudok angolul, ezért mellé ültetnek. Igyekszem helyesen ejteni a szavakat, és csak visszafogottan nyomulni: stay cool, act normal. Mondom neki, hogy

В края на май Бритни Спийърс има концерт в Будапеща и по този случай градът е залят с нейните плакати. Поп-иконата е заела предизвикателна поза, утвърждаваща имиджа ѝ на пораснало момиче. Образът ѝ наднича от всеки ъгъл, както впрочем и татуировката ѝ върху десния хълбок. Няколко дена преди това Унгария официално е приета за член на Европейския Съюз. Моето скромно присъствие в този, натезал от очаквания, контекст е свързано с представянето на сборника „Българският кондуктор“ – интердисциплинарен проект, който се влачи от няколко години и най-общо казано, си поставя за цел да изследва границите на езика и вербалната комуникация. Това са фактите, залегнали в основата на едно необичайно съновидение, чиито сложни културни импликации определено надхвърлят периметъра на несъзнаваното и затова ще си позволя да го разкажа...

Бритни Спийърс минава транзитно през София, на път за Одеса, където ще изнася концерт. Някой от антуража ѝ е българин или има български роднини и тя е отседнала за няколко часа при тях. Заварвам ги насядали около масата. Оказва се, че аз единствен зная английски и ме слагат до нея. Страя се да изговарям правилно думите и същевременно да не се натягам прекалено: stay cool, act normal. Казвам ѝ, че навремето е имало

корабче от Варна до Одеса, но за съжаление вече не върви. Значи сега трябва да пътувате през Белград, отбелязва тя с нотка на съчувствие. Ще ми се да изровя отнякъде карта на района, за да ѝ разясня географията, но преценявам, че има вероятност да стана досаден. Всъщност откъдето и да минеш, Одеса си остава адски загубено място. Особено в наши дни.

Откъде накъде ще пее там, а не в София, ядосвам се...

Във втората част на съня, двамата с Бритни Спийърс се разхождаме из София. Намираме се в някакъв особено грозен квартал. Тя носи лилави очила. Разговаряме за Европейския Съюз и евентуалното присъединяването на България. Бритни се оказва изненадващо осведомена по темата, което контрастира с познанията ѝ по география. Отношението ѝ към ЕС е по-скоро негативно. Какво печелите от това? Конкуренцията ще ви убие. Не мислите ли, че ви използват? Че ви третират несправедливо? Колко е средната заплата тук? Сто долара? Зависи, мънкам, дали включваме доходите от сивия сектор на икономиката... Хлътваме в някакво магазинче за дрехи. Тя решава, че ѝ е студено и иска да си купи черен пуловер. Обяснявам ѝ, че в тази дупка няма да намери нищо прилично. Внезапно ни наобикалят трима типове с дървенишки мутри. Ти защо, ръмжи единият, казваш, че магазинът ми е тъп? Предупреждавам ги: само да сте я докоснали с пръст ще ви се разкатае фамилията. Повтарям го няколко пъти, все по-разпалено, докато, за един кратък миг, Бритни се трансформира в Майкъл Джексън – всички го познават и ни пускат да си вървим.

Третата част на съня безспорно е най-мистериозна.

Бритни Спийърс и аз изкачваме някакъв хълм, обрасъл с висока зелена трева, откъдето се открива хубава гледка към града. Тя е обула в бегови чехлички на високи токове, ходи трудно и всъщност доста прилича на момиче от бившите съветски балтийски републики. Това е мигът на истината: Бритни Спийърс признава, че родителите ѝ са източноевропейци. Тя вече не говори английски. В устата ѝ звучи странна смесица от балтийски, славянски и немски. Какъв е този език? На което Бритни отговаря: simi. За пръв път чувам за подобен език, но подсъзнателно го отъждествявам с идиш. Интересното е, че разбирам всичко, макар че впоследствие не си спомням нищо. Тя е от Карелия, хрумва ми неочаквано, с което въпросът за идентичността на Бритни Спийърс изглежда изяснен окончателно и се събуждам.

Някога древните гърци са ходили при Делфийския оракул, за да им разтълкува знаците, които са получавали насън. Днес прочутото светилище е окупирано от безмозъчни тълпи, но за сметка на това човек винаги може да се допита до универсалния оракул на модерната епоха – мрежата. Отговорите, които търсачките изплюват във връзка с тайнствения език simi, упоменат от Бритни Спийърс, неизменно отвеждат към термина language simi-larities, застъпен широко в трансформационната граматика на известния лингвист Наом Чомски. Теорията на Чомски предполага, че всички езици споделят една обща базисна граматика, основана на т.нар. дълбоки структури. Според него, ако учен от друга галактика изследва земните езици той ще открие, че независимо от речника и повърхностните граматически различия, в същността си те са един и същ език. Чомски, както впоследствие научавам, също пристига в Будапеща горе-долу по същото време заедно с Бритни Спийърс по покана на Централно-европейския

annak idején hajójárat közlekedett Várna és Odessza között, de rég leállították. Ezek szerint most Belgrádon keresztül kell utazniuk, jegyzi meg némi együttérzéssel a hangjában. Kedvem támad előásni valahonnan a térség térképét, hogy felvilágosítsam a földrajzról, de aztán úgy ítélem, hogy ezzel csak az agyára mennék. Ami azt illeti, mindegy, honnan közelíti meg az ember, Odessza akkor is elfuserált hely marad. Különösen manapság.

A tőknek énekel ez ott és nem Szófiában, hőbörgők magamban.

Az álom második felében kettesben sétálunk Szófiában. Egy különösen ronda városrészben járunk. Lila szemüveg van rajta. Az Európai Unióról beszélgetünk és arról, mikor csatlakozhatna esetleg Bulgária. Meglepően tájékozottnak tűnik a témában, ami ellentmond a földrajzi tudatlanságának. Az EU-hoz való viszonya inkább negatív. Mit nyernek ezzel? A konkurencia megfojtja magukat. Nem gondolja, hogy csak kihasználják magukat? Méltatlanul kezelik magukat? Mennyi is itt az átlagkereset? Száz dollár? Hát, az attól függ, motyogom, hogy beleszámítjuk-e az árnyékgazdaságból származó jövedelmet... Besodródunk egy butikba. Fázik, szeretne egy fekete pulóvert vásárolni magának. Magyarázom neki, hogy ebben az odúban semmi tisztességeset nem talál magának. Egyszer csak három baromarcú vesz körül bennünket. Aszontad a boltomra, hogy odú?

Figyelemzettem őket, hogy ha csak egy ujjal is hozzáérnek, azt nem élik túl. Elismétlem még néhányszor a mondókámat, egyre indulatosabban, mígнем Britney egy pillanat alatt Michael Jacksonná változik, mindenki felismeri, és utunkra engednek.

Az álom harmadik része kétségtelenül a legrejtélyesebb. Britney-vel kettesben egy magas, friss füvel benőtt dombra kaptatunk fel, ahonnan szép kilátás nyílik a városra. Magas sarkú, drapp papucscipőt hord, nehézkesen közlekedik benne és mindent összevetve valamelyik exszovjet balti köztársaságból szalajtott lánykára emlékeztet. Elérkezik az igazság pillanata: Britney bevallja, hogy szülei kelet-európaiak. Már nem is beszél angolul: különös baltiszláv-német keverékszavak hagyják el a száját. Milyen nyelv ez? Szimi, feleli kurtán Britney. Először hallok erről a nyelvről, de öntudatlanul is a jiddissel azonosítom. Érdekes, hogy mindent értek, bár így utólag semmire sem emlékszem belőle. Karéliei lehet, fut át az agyamon váratlanul, s ezzel le is zárom magamban a Britney identitására vonatkozó kérdést, majd végérvényesen felébredek.

Az ókori görögök a delphoi jósdába jártak, hogy megfeytsék az álmukban kapott jeleket. Ma az egykori szentélyt agyatlan tömegek árasztják el, ezzel szemben viszont az ember mindig tájékozódhat korunk egyetemes orákulumánál, a világhálón. A Britney titokzatos szimi nyelvével kapcsolatos összes találat, amit a keresők a képernyőre dobta, a language simi-larities fogalom körül forgott, melyet a neves nyelvész, Noam Chomsky használ előszeretettel a generatív grammatikájában. Chomsky elmélete azt feltételezi, hogy minden nyelv egy közös nyelvtanon, az úgynevezett mélystruktúrákon alapszik.

Szerinte ha egy másik csillagrendszerből érkezett tudós vizsgálná a földi nyelveket, feltétlenül arra a megállapításra jutna, hogy a felületi szókészleti és nyelvtani eltérések ellenére itt lényegében egyetlen nyelvről van szó. Chomsky, mint utóbb értesültem róla, Britney-vel nagyjából egy időben érkezett Budapestre a Közép-Európai Egyetem meghívására, igaz – s ez valamelyest érthető is –, sehol sem láttam az utcán kiplakátolva az előadását. De térjünk vissza a szimi nyelvhez. Hajlamos vagyok elfogadni, hogy ez a popkultúra egyetemes nyelve, melyet Britney kifogástalanul bír. Az, hogy egy bizonyos ponton a jiddissel azonosítottam a nyelvet, bizonyára annak a számlájára írható, hogy Britney-t beavatták, pontosabban Madonna beavatta a kabbalába, a judaizmusnak ebbe a legmisztikusabb tanításába, s ezt hivatott diszkréten jelezni a nyakán látható tetovált ábra is.

A felirat valami olyasmit fejez ki, hogy „new age”. A valóságban azonban, a szakértők szerint, a betűket helytelenül írták le és az égvilágon semmit nem jelentenek. Ez pedig alapvetően megmagyarázza, miért nem emlékeztem semmire abból, amit Britney közölt velem a maga feltételes egyetemes nyelvén. Valami fontos lett volna? Vagy csak szókavalkád? Úgy tűnik, a kommunikáció egyetemes kódjai még nem garantálják az értelmet. Ez pedig a maga nemében fontos következtetés.

Krasztev Péter fordítása

университет, макар че (обяснимо донякъде) никъде няма да срещнете негови плакати. Но да се върнем към езика simi. Склонен съм да приема, че това е метафора за универсалния език на поп-културата, който Бритни Спийърс определено владее. Фактът, че на определено ниво го възприемам като идиш вероятно има нещо общо с посвещаването ѝ (от Мадона!) в kabbalah, този най-мистичен клон на юдаизма, намерило дискретен израз в татуировката на врата ѝ. Надписът трябва да гласи нещо от сорта на “нова ера”. В действителност обаче, както твърдят специалистите, буквите са изписани неправилно и не означават абсолютно нищо. Кое до голяма степен обяснява защо не съм запомнил нищо от това, което Бритни ми е съобщила на своя предполагаем универсален език. Дали е било нещо важно? Или просто хаос от думи? Изглежда универсалните кодове за комуникация още не са гаранция за смисъл. Сам по себе си това също е важен извод.

Ласло Бедеч: Билети и карти за проверка

Новите тълкувания на Българският кондуктор

Bedecs László: Jegyeket, bérleteket...!

A bolgár kalauz újraértelmezései

Kosztolányi Dezső *A bolgár kalauz* című novellája, mely aztán az *Esti Kornél* kilencedik fejezeteként regényrészletté nemesült, nagyon gyakran kerül elő annak a konkrét kommunikációs szituációnak az illusztrációjaként, melyben két ember közös nyelv nélkül próbálja megérteni egymást. A szöveg eszerint arról tanúskodna, hogy az interakció a nyelven túli (vagy inkább inneni) metakommunikatív eszközök segítségével is végbemehet, mivel ezek az eszközök, tehát az arc és szem kifejezései, a kéz és a fej különféle mozdulati univerzális jelentésűek. Így a novellában a két ismeretlen, más-más nyelvet

Новелата *Българският кондуктор* на Дежьо Костолани, която се издига до девета глава на романа Енци Корнел, много често се появява като илюстрация на онази конкретна комуникативна ситуация, в която двама души без общ език се опитват да се разберат. Според гореказаното текстът би следвало да свидетелства, че интеракцията може да бъде осъществена с помощта на отвъдезикови (или по-скоро отсамезикови) метакомуникативни средства, понеже те: изразът на лицето и очите, различните жестове с ръце и глава имат универсално значение. Така в новелата двамата непознати, говорещи различни езици, социализирали се в

различни култури, и чужди един за друг от няколко гледни точки, са в състояние да влязат във връзка, да се запознаят и в крайна сметка да разговарят. Езикът, изглежда, не е всемогъщ, тоест е заместим. В историята на Костолани обаче има нещо обезпокоително, нещо, което хвърля сянка върху привидния успех на квазиразговора и което в последните години подтиква мнозина писатели по своему да преформулират създадената в новелата ситуация. Понеже оригиналната история ни осведомява единствено, че докато Корнел Ещи, алтерегото на писателя, преминава с влак през България, веднъж през нощта, защото и без друго не може да спи, излиза в коридора и въпреки че не знае български, а кондукторът не говори унгарски, даже нито немски или английски, започва разговор с него. Ещи се забавлява от факта, че, знаейки няколко български думи („заповядайте“, „да“, „не“), респективно с играта на универсалните жестове и мимика, часове наред, до края на разговора, поддържа впечатлението, че разбира разказаното от преизпълнения от емоции кондуктор. Опитът успява. Ещи напуска като победител влака, излиза гордо и високомерно от инсценираната от него ситуация – без да е разбрал нищо от съобщението на събеседника си.

От историята на кондуктора, която изглежда цялостна, текстът ни разкрива само, че нейни части са куче, писмо и две копчета от палто – появява се снимка на кучето, а писмото и копчетата Ещи за миг взема в ръце като доказателство за достоверността на случката. Тъкмо тя, тази неясна история на кондуктора, ражда в началото на 2000 г. един общ българо-унгарски писателски проект. Списание Хемус му дава начало с български автори, а Николай Бойков успешно го продължава с привличането на унгарски автори. Пенка Ватова документира историята на развитието на проекта, поне първата ѝ част¹. Оттам научаваме, че в течение на годините редакторите се обръщат към трима български (Георги Господинов, Бойко Пенчев, Алек Попов) и към петима унгарски писатели (Томаш Балог, Силард Борбей, Андраш Черна-Сабо, Янош Ласкфи и Жолт Ланг) да напишат какво е разказвал онази нощ българският кондуктор на Ещи. Текстовете, които продължават, разбира се, креативно първоначалната идея, тълкувайки основната ситуация, пренаписвайки я или пишейки я от гледната точка на кондуктора, излизат събрани в двуезично издание през 2003 г. под заглавието *Българският кондуктор*². Книгата добива цялостност с предговора на Петер Кръстев и с публикуването и на текста на Костолани. Но също така важна част от житието на новелата на Костолани е сесето на Петер Балаша *Българският кондуктор*, което оглавява сборника студии и озаглавява и самата книга³. За насыщността на проблема свидетелства и фактът, че, явно независимо една от друга, Жужа Вати и Кристина Тот написват новела по тази тема: първата със заглавие *Моят български кондуктор*, втората – *Духът на Корнел Ещи*, Петер Естерхази в романа си Ещи също преосмисля тази глава, а Ицван Вьорьош, създава своята версия, заемайки проблематиката на разбирането и

бесзълъ, мѝс-мѝс културѝбѝн шѝоциѝлѝзѝлѝдѝдѝт, тѝхѝт тѝбѝ шѝемпѝнтбѝл ѝс ѝдеген ембер мѝгѝсѝсѝк кѝпѝс kapcsolatba lѝpni egymással, кѝпѝс мѝгѝсѝмеркѝдѝни, вѝгѝсѝ сорѝн тѝхѝт бесѝзѝлѝтѝни. А nyelv, ѝгѝ тѝнѝк, nem mindenhatѝ, azaz pѝtolhatѝ. Kosztolányi tѝrtѝnetѝben azonban van valami nyugtalanѝtѝ, valami olyasmi, ami árnyѝkot vet ennek a kvѝzѝbesѝzѝlѝtѝsnek a lѝtszѝlѝagos sikerѝre, ѝs ami az utѝbbѝ ѝvekben szѝmos írѝt arra кѝsztѝtetѝt, hogy a maga mѝdjѝn ѝjraѝrtѝlmezze a novellѝban megteremtѝt szѝtuѝciѝt. Hiszen az eredeti tѝrtѝnet pusztѝn arról tudѝsѝt, hogy mikѝzben *Esti Kornѝl*, az írѝ alteregѝja Tѝrѝkorszѝgba tartva átutazѝk vonattal Bulgѝriѝn, egy alkalommal, ѝjszaka, mert aludni ѝgysem tud, kiáll a folyosѝra, ѝs annak ellenѝre, hogy ѝ maga nem tud bolgѝrul, a kalauz pedig nem besѝzѝl magyarul, sѝt мѝг нѝметѝл vagy angolul sem, tѝrsalgѝst kezdemѝnyez vele. Esti azon mulat, hogy нѝhѝny szavas bolgѝr nyelv tudѝsѝval („parancsoljon”, „igen”, „nem”), illetve az univerzѝlis gesztusok ѝs a mimika jѝtѝkѝval a besѝzѝlѝtѝs vѝgѝg, azaz ѝrѝkon át fent tudja tartani azt a lѝtszatot, hogy ѝrtѝ, amit a kalauz ѝrzѝlmekekkel teltѝn mesѝl neki. А kѝsѝrlet sikerѝl, Esti gѝyѝztesen szѝll le a vonatrѝl, bѝszkѝn ѝs fѝlѝnyesen lѝp ki az általa kreѝlt szѝtuѝciѝbѝl – anѝlkѝl, hogy besѝzѝlѝtѝtѝrsa kѝzlѝndѝjѝbѝl bѝrmit ѝs мѝгѝrtѝt volna.

А шѝвѝег а kalauz kereknek lѝtszѝ tѝrtѝnetѝrѝl csak annyit árul el, hogy rѝsze egy kutya, egy levѝl ѝs кѝt kabѝtgomb ѝs – hiszen az elsѝrѝl fotѝ kerѝl elѝ, a levelet ѝs gombokat pedig Esti Kornѝl кѝzbe ѝs veheti пѝr pillanatra, ѝгѝ ѝs, mint a sztori hitelessѝgѝnek bizonyѝtѝkѝit. Ёpp ez, a kalauz homѝlyos tѝrtѝnete szѝlѝte a кѝezres elejѝn egy кѝzѝs, bolgѝr–magyar írѝprojekt ѝletѝtѝ. А

Haemus folyѝirat indѝtotta el a folyamatot bolgѝr szerzѝkkel, amit Nikolaj Bojkov magyar szerzѝk bevonѝsѝval sikeresen folytatott. Penka Vatoѝa tѝnyszerѝen leѝrta a projekt alakulѝstѝrtѝnetѝt, legalѝbbis e tѝrtѝnet elsѝ rѝszѝt. Ebbѝl megtudhatjuk, hogy a szerkesztѝk az ѝvek sorѝn hѝrom bolgѝr (Georgi Goszpodinov, Bojko Pencsev ѝs Alek Popov) ѝs ѝt magyar írѝt (Balogh Tamás, Borbѝly Szilárd, Cserna-Szabѝ András, Lackfi János ѝs Láng Zsolt) kerestek meg azzal a кѝrѝssel, hogy írѝjѝk meg, vajon мѝrѝl мѝsѝlhetѝt azon a bizonyos ѝjszakѝn a bolgѝr kalauz. А beѝrkezetѝ, az eredeti ѝletѝtѝt persze kreatѝvan tovѝbbgondolѝ, de minden esetben az alapszѝtuѝciѝt ѝrtѝlmezѝ, tovѝbbíró vagy ѝpp а kalauz szѝmszѝgѝbѝl ѝjra мѝгíró шѝвѝегѝк 2003-ban *A bolgѝr kalauz* címen egy кѝtnyelvѝ kѝtetbe gѝѝjtve ѝs мѝгѝjelentѝ. А кѝnyv Krasztev Péter elѝszavѝval ѝs az eredeti Kosztolányi-шѝвѝег ѝjraкѝzlѝsѝvel vѝlt igazѝn teljessѝ. De а Kosztolányi-novella utѝѝletѝnek szintѝn fontos rѝsze volt Balassa Péternek а kilencvenes ѝvek кѝzѝpѝn мѝгѝjelent *A bolgѝr kalauz* címѝ esszѝje ѝs, mely 1996-os tanulmѝnygѝjtemѝnyѝnek ѝlѝre kerѝlt ѝs а кѝnyv címѝt ѝs adta. Ugyancsak а problѝma eleѝvensѝgѝt

1. Пенка Ватова, Сюжетът „Българският кондуктор” – аспекти на езиковата и литературната комуникация, Haemus. 2010/1, 16.

2. Българският кондуктор, съст. Светла Къосева, Pro Schola Bulgarica *Alapítvány*, Bp., 2003.

3. Петер Балаша, Българският кондуктор, В. Р., Българският кондуктор. Bp., Pesti Szalon, 1996., c. 7-15.

jelzi, hogy egymástól nyilván függetlenül Vathy Zsuzsa és Tóth Krisztina is írt egy-egy idevágó novellát: előbbi *Bolgár kalauzom*, utóbbi *Esti Kornél szelleme* címen, Esterházy Péter az *Esti* című regényében gondolta újra ezt a fejezetet is, Vörös István pedig az értés és a félreértés problematikáját átvéve prágai környezetbe illesztve írta meg saját verzióját. Közben bolgár részről még Vaszil Szlavov szállt fel erre az egyre valóságosabb irodalmi vonatra, majd Alek Popov írt egy második, már magára a recepciótörténetre is reflektáló szöveget. 2010 októberében pedig Szófiában volt egy írói ankét, ahol Németh Zoltán és Térey János, valamint Krisztin Dimitrova és Palmi Rancsev beszélgettek e sorok írójának társaságában az eredeti Kosztolányi-műről, és az általuk erre az alkalomra elkészített, még mindig új és új szempontokat felvető változatokról. Azaz jelenleg tizennyolc szöveg együtteséről van szó – kiváló szerzők kiváló írásairól.

Az alábbiakban tehát épp arról szeretnék beszélni, hogy az egyes újraértelmezések mit gondolnak a Kosztolányi-műben megjelenő kommunikációs helyzetről, az adott helyzetben követett magatartásmintről, mit mondanak a szereplőkről, a köztük lévő kulturális különbségekről, a latens hierarchiáról, avagy hogyan látják beszéd és megértés viszonyát, illetve Magyarország és Bulgária, vagy még inkább: Európa és a Balkán kapcsolatát. Kezdjük talán az utóbbival. Mi tagadás, Magyarországról nézve Bulgária legtöbbször egy távoli, szegény és rendezetlen országnak látszik, melynek egyetlen vonzereje az irodalomhoz aligha köthető tengerpartja, az „Aranyhomok”, ahol a hetvenes-nyolcvanas években évente több tízezer magyar nyaralt, jól elboldogulva azzal a néhány orosz tőmondat, melyet az iskolában sikerült megtanulnia. Nehezebb kérdés, hogy a harmincas években, a Kosztolányi-szöveg születésének idején vajon mit gondoltak Bulgáriáról a pesti kávéházakban. A szövegben nem is leplezett felsőbbrendűség-érzés, sőt arrogancia – Balassa szerint: „öntelt, dicsekvő magatartás” – mindenesetre arra utal, hogy Esti Kornél a jómódú, művelt európai ember öntudatával, az ehhez kapcsolódó szerepet játszva, idegenségét tehát csak látszólag rejtegetve kezdeményezte a beszélgetést, mégpedig kizárólag saját szórakozására. Ahogy Krasztev Péter *A bolgár kalauz* kötet előszavában fogalmaz: „Esti Kornél saját nagyszerűségét, fölényét látja igazolni az »abszolút másikkal«, a bolgár kalauzzal lefolytatott beszélgetésben.” Ez a megállapítását pedig például az elbeszélés-

krivorазбирането, помествайки я в обстановката на Прага. Междувременно от българска страна Васил Славов също се качва на този все по-реален литературен влак, по-късно Алек Попов пише един втори текст, рефлектиращ и върху самата рецептивна история. А през октомври 2010 в София се състоя писателска дискусия, на която Золтан Немет и Янош Терей, Кристин Димитрова и Палми Ранчев, в компанията на пишещия тези редове, разговаряха за оригинала на Костолани и за написаните от тях варианти, специално за срещата, разкриващи и нови гледни точки. Тоест понастоящем става дума за корпус от осемнадесет текста – за отлични текстове на отлични автори.

По-надолу бих искал да поговоря тъкмо за това: какво мислят различните нови тълкувания за разискваната в творбата на Костолани комуникативна ситуация, за следваните в тази ситуация образци на поведение, какво твърди всеки за действащите лица, за културните разлики между тях, за латентната йерархия, или как виждат отношението между реч и разбиране, респективно връзката между Унгария и България, или по-скоро между Европа и Балканите.

Да почнем с последното. Не може да се отрече, че погледнато от Унгария, България изглежда далечна, бедна и неуредена държава, чиято единствена притегателна сила е – нещо, което надали бихме свързвали с литературата – нейното морско крайбрежие, „Златните пясъци”, където през шестдесетте и седемдесетте години десетки хиляди унгарци бяха на почивка, справяйки се с няколкото прости руски изречения, които бяха успели да научат в училище. По-труден въпрос е: през тридесетте години, във времето на раждането на текста на Костолани какво са мислили в будапещенските кафенета за България. Неприкритото в текста чувство за превъзходство, дори арогантност – според Балаша: „самодоволно, самохвално поведение”⁴ – във всеки случай подсказва, че Корнел Ещи инициира разговора със самосъзнанието на благосъстоятелен, образован европеец и играе тази подобаваща му роля, скривайки само привидно чуждостта си, единствено и само за да се позабавлява. Както Петер Кръстев се изразява: „Корнел Ещи в разговора с българския кондуктор, с „абсолютния друг”, вижда потвърдени собственото си великопение и превъзходство.”⁵ Тази си констатация би могла да се подкрепи и със следните цитати от разказа: „И днес ме обзема гордост, когато си спомня, понеже все още продължава да гъделичка самолюбието ми. С какво познание на човека подготвих тази сцена.”⁶ „В последния момент все пак го съжалих.”⁷ и т.н. Кондукторът, разбира се, заема по-ниско място от журналиста-интелектуалец Ещи и в обществената стълбца, но е немислимо Ещи да се осмели да играе тази доста унизителна

4. Балаша, с. 9

5. Превод от унгарски на текста Упътване в чужди води от Българският кондуктор, съст. Светла Кьосева, Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Бр., 2003, с. 6.; „Корнел Ещи вижда доказателства за собствената си неотразимост, оправдание за високомерието си в разговора с „абсолютния друг” – с българския кондуктор.” Авторски превод на Петър Кръстев, озаглавен Кондуктор в неизвестното

6. Превод на Катя Каменова, Костолани, Дежьо, Целувката, Народна култура, 1987, с. 571. „И днес ме изпълва гордост, когато си помисля за това. Защото все още ме гъделичка самочувствието с какво познаване на човешката природа подготвих тази сцена” Дежьо Костолани, Девета глава, в която Ещи бърби с българския кондуктор на български и се наслаждава на ужаса на вавилонското стълпотворение, превод: Стефка Хрусанова, Българският кондуктор, съст. Светла Кьосева, Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Бр., 2003., с. 157. Превод на Катя Каменова, Костолани, Дежьо, Целувката, Народна култура, 1987, с. 576, „В

7. Превод на Катя Каменова, Костолани, Дежьо, Целувката, Народна култура, 1987, с. 576, „В последния момент все пак го съжалих.” превод: Стефка Хрусанова, Българският кондуктор, съст. Светла Кьосева, Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Бр., 2003., с. 24

игра с един унгарски или немски железничар, от което обаче следва, че жествът му много повече е насочен към българското на българския кондуктор, отколкото към кондукторството му. Васил Славов с право окарикатурява това поведение и отношение, когато, инверсирайки ситуацията, с “леко пренебрежение” споменава унгарците, а в “блестящото познаване на човека” вижда “примитивни интерпретации” и “признак на недостатъчно трудолюбие”; дори прави нещо повече, когато се замисля коя фигура е периферна в новелата на Костолани: кондукторът, който е изтласкан поради недостатъчната си езикова компетенция от мисления като европейски дискурс, или пътникът, тоест пре-минаващият, който пропуска заради надмеността и безчувствеността си балканската живост, разкриваща се пред погледа му. Острата ирония на Славов само усилва чувството ни, че в оригинала проследяваме сцена, разиграваща се между смятащия се за фино образован европейец и необразования в неговите очи, прост балканец.

Поради същото е важна и новелата на Жужа Вати от 2006 г., която преобръща отношенията на героите и показва – при нея вече – унгарския кондуктор като професионалист в професията си, знаещ тайни, които остават пред простосмъртните завинаги скрити.⁸ Героите в историята разменят няколко думи за радиуса на завиване на влаковете или за историята на производството на локомотиви, като междувременно разказвачът има дори проблеми и с разбирането на думите – но само защото железничарят, поради заболяване трудно артикулира, тоест, така да се каже, сдъвква думите. Но освен това Вати се заиграва с фигурите на пренебрегване на въпросите на другия, на negliжирането на любопитството му, тоест с нарушаването на елементарните правила на общуване, заиграва се с реда на криворазбирането. Видимо и тя чувства, че новелата на Костолани подхожда незаслужено към кондукторите и затова се опитва със собствените си писателски средства да въздаде справедливост. Контрастът между двете новели най-добре се вижда, когато разказвачът на Вати пише за превъзходството на кондуктора и за собственото си смутено мълчание, когато кондукторът говори тъкмо за правилата за третиране на намерените покрай железопътните линии самоубийци – давайки да се разбере, че има сериозни познания за смъртта, обичайно числяща се към кръга от въпроси на писателите и философите: „Пласът му беше високомерен и сякаш искаше да ми даде да разбера, че той отдавна го знае и как още, и ако имам някаква забележка, моля, започвайдайте, да не я съдържам в себе си, но дивотии да не говоря.”⁹ С това изречение в крайна сметка се възстановява човешкото достойнство на кондуктора, а новелата не би могла и да направи нещо повече, за да разберам по-точно историята.

Творбите от *Българският кондуктор* без изключение реагират на тази гледна точка, дълго време впрочем незасегната в интерпретативната история на новелата.

ből vett ilyesféle idézetekkel támaszthatta volna alá: „Ma is büszkeség dagaszt, mikor erre gondolok, mert még mindig hízeleg önérzetemnek, hogy mekkora emberismerettel alapoztam meg ezt a jelenetet”; „az utolsó pillanatban mégis megesett rajta a szívem” stb. A kalauz persze már a társadalmi ranglétrán is alacsonyabb helyet foglal el, mint az újságíró-értelmiségi Esti, mégsem hihető, hogy ő egy efféle, nagyon is megalázó játékot egy magyar vagy egy német vasutassal is el mert volna játszani, amiből viszont az következik, hogy gesztusa sokkal inkább a bolgár kalauz bolgárságának szölt, semmint a mindenkori kalauznak. Vaszil Szlavov joggal karikírozza ezt a magatartást és ezt a viszonyulást, amikor a szituáció inverzét megírva „enyhe lenézéssel” emlegeti a magyarokat, a Esti-féle „ragyogó emberismeret”-ben pedig „primitív értelmezéseket” és „a munkaszeretet hiányának jeleit” látja, sőt még tovább megy, amikor azon gondolkodik el, vajon ki is a periférikus alak a Kosztolányi-novellában: a kalauz, aki nyelvi kompetenciáinak hiánya miatt kiszorul az európainak gondolt diskurzusokból, vagy az utazó, azaz az átutazó, pökhendsége és érzéketlensége miatt marad ki a szeme előtt kibontakozó balkáni elevenségéből. Szlavov éles ironiája ezáltal csak megerősíti azt az érzésünket, hogy az eredeti szövegben egy magát művelt európainak látó és egy az ő szemében műveletlen, egyszerű balkáni ember jelenetét követhetjük.

Ugyanezért fontos Vathy Zsuzsa 2006-os, *Bolgár kalauzom* című novellája, mely fordít a szerepviszonyokon, és az itt már magyar kalauzt szakmája mestereként, az egyszerű halandók előtt örökké rejtve maradót titkok tudójaként mutatja be. A történet szereplői a vasúti kocsik kanyarodási szögéről vagy a gőzmozdonygyártás történetéről váltanak pár szót, miközben az elbeszélőnek néha gondjai akadnak a szavak megértésével is – de csak azért, mert a vasutas egy betegség miatt nehezen artikulál, azaz, úgymond, elharapja a szavakat. De Vathy ezen túlmenően is eljátszik a kérdéseket figyelmen kívül hagyó, a másik érdeklődésével nem törődő, azaz a társalgás elemi szabályait felrúgó figurákkal, a félreértések sorával. Láthatóan ő is érzi, hogy a Kosztolányi-novella méltatlanul bánt a mindenkori kalauzokkal, és saját írói eszközei segítségével igazságot szolgáltat. A két novella közötti kontraszt a legjobban akkor látszik, amikor Vathy elbeszélője a kalauz főlényéről és saját zavart hallgatásáról ír, épp amikor a kalauz a síneken talált öngyilkosok testének kezelési szabályairól beszél – jelezve, hogy még a sokszor az írók és a filozófusok asztalához utalt halálról is komoly ismeretei vannak: „Hangja fölényes volt, mintha tudomásomra akarná hozni, hogy ő régóta tudja ezt, és mennyi mindent még, és ha van valami észrevételem, rajta, tessék, ne tartsam

8. Жужа Вати, Моят български кондуктор, *Tiszatáj*, 2006/4. 47-51

9. Жужа Вати, Моят български кондуктор, *Tiszatáj*, 2006/4. 47-51

10. Превод на превода от Българският кондуктор, съст. Светла Къосева, Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Вр., 2003., с. 108. Оригинаалното изречение: „Единствената причина героят на Костолани да чуе тази история е, че българският кондуктор знае от самото начало, че си има работа с чужденец“ (Алек Попов, Българският кондуктор)

11. „С целия си необятен опит на железничар, за него не е трудно да долови истината” (Алек Попов, Българският кондуктор)

magamban, de számárságokat ne mondjak.” Ezzel a mondattal végső soron a kalauz emberi méltósága állt helyre, és ennél többet ez a novella nem is tehetett volna a történet pontosabb megértéséért.

A *bolgár kalauz* című könyv írásai erre, a novella értelmezéstörténetében egyébként sokáig fel sem merült szempontra szinte kivétel nélkül reagálnak. A bolgár írók érdekes módon azzal védik ki ezt a bolgárookra nézve felettébb kellemetlen következtetést, hogy felteszik, a kalauz pontosan tudta, hogy az utas nem érti őt – tehát végső soron ő került fölénybe, ő játszott az idegennel, amikor a helyzet megértése után is belement a játszamába. Alek Popov például egyenesen azzal indítja az esszéjét, hogy „Kosztolányi hőse csakis azért hallgathatta végig ezt a történetet, mert a bolgár kalauz kezdettől fogva tudta, hogy külföldivel van dolga.” Ám ő elsősorban a figura „kalauzságát” védi: „A vasutaslét végeláthatatlan tapasztalatának birtokában számára gyerekjáték volt rájönni az igazságra.” Georgi Goszpodinov, aki a kalauz szemszögéből beszél el a történetet, de úgy, hogy a valódi mesélővé az egykori kalauz unokáját teszi, aki épp a vonaton, mint később kiderül, egy bolgáruul ugyancsak nem tudó külföldinek beszél a nagyapjával történekről, ugyancsak siet leszögezni, hogy a kalauzt nem verheték át, hiszem az már az első pillanatban, már amikor Esti cigarettával kínálta, tudta, hogy kivel áll szemben: „Bolgáruul kínál, ez egyszer szent, de volt valami a hangjában, ami nem volt bolgár.” Ugyanott az utas idegenségéről árulkodó cigarettáról is megjegyzi, hogy olyan jófajta áru, amit „mifelénk nem lehet kapni”. Sőt, ebben a verzióban a kalauz egyenesen rákérdezett, tud-e az idegen esetleg mégis bolgáruul, de amikor csak hátba veregetést kapott válaszul, végképp nyilvánvalóvá vált számára, hogy Esti rejtegetni próbálja valódi kilétét: „És akkor úgy határoztam, én határoztam úgy, mondta nyomatékosan nagyapám, hogy üsse kő, ám legyen. És kipakoltam neki mindent, ami addig összegyűlt bennem.” A szerepek tehát felcserélődnek: a kalauz az, aki úgy dönt, annak ellenére is beszélni kezd, hogy a másik nem érti a nyelvét – és azért beszél, hogy ezzel szórakoztassa magát, könnyítse magán, hogy eltöltsé valahogy a számára is hosszú éjszakát. A könyv harmadik bolgár szerzője, Bojko Pencsev szintén abból indul ki, hogy a kalauz azonnal felmérte, és helyesen mérte fel a helyzetet, ő azonban abban a tréfás ötletben leli meg a nem értés kulcsát, hogy a kalauz igyekezetében németül kezdett el beszélni, de olyan rosszul beszélt németül, hogy abból senki semmit nem érthetett.

A bolgár szerzők tehát elutasítják, hogy a sztoriban a bolgár ember, a bolgár kalauz megalázó helyzetbe kerülhet, szinte ösztönösen keresik a helyzet megoldását, a tör-

Българските писатели по интересен начин парират този, особено неприятен по отношение на българите извод, като допускат: кондукторът е знаел точно, че пътникът не го разбира – тоест в крайна сметка той се оказва в положение на превъзходство, той си е играл с чужденеца, когато, след като е разбрал ситуацията, се хваща на хорото. Alek Popov например почва есето си направо с изречението: „Героят на Костолани изслушва открай-докрай тази история, единствено защото българският кондуктор е знаел от самото начало, че си има работа с чужденец.”¹⁰ Но на първо място той защитава „кондукторскостта” на фигурата. „Притежавайки необятния опит на железничарското житие, за него е било детинска игра да се досети за истината.”¹¹ Георги Господинов, който разказва историята от гледна точка на кондуктора, като реалният повествовател е внукът на някогашния кондуктор, който тъкмо във влака говори за случилото се с дядо му – както впоследствие става ясно – на чужденка, също незнаеща български, също бърза да заяви, че не е било възможно да измамят кондуктора, понеже той още в първия миг, още когато Еши му предлага цигара, е знаел кой стои насреща му: „Предложи ми я на български, верно наистина, но имаше нещо в гласа му, което не беше българско.”¹² Пак там отбелязва относно издаващата чуждостта му цигара, че тя е една доброкачествена стока, която „при нас не може да се купи.”

В тази версия даже кондукторът директно пита чужденеца дали знае български все пак, но когато в отговор само го потупват по рамото, окончателно му става ясно, че Еши се опитва да прикрие истинската си самоличност: „И тогава реших, аз реших, наблегна дядо, да става, каквото ще. И му разкрих всичко, което ми се беше насъбрало.” Тук значи ролите се разменят: кондукторът е онзи, който решава, че ще заговори, въпреки че другият не разбира езика му – и затова ще говори, за да се позабавлява, да се разтовари, за да прекара някак тази дълга и за него нощ.

Третият български автор в книгата, Бойко Пенчев, също тръгва от това, че кондукторът веднага проумява и безпогрешно преценява ситуацията, той обаче намира ключа за неразбирането в шеговитата идея, че кондукторът в старанието си е почнал да говори на немски, то толкова зле е говорил немски, че никой нищо не е могъл да разбере.

Българските автори следователно отхвърлят интерпретацията, че в историята българинът, българският кондуктор може да се озове в унижително положение, почти инстинктивно търсят решение на ситуацията, простата, оправдаваща тайна на историята. Вероятно поради това, че кондукторът означава самите Балкани, пък и Костолани, като смята човека за толкова лековерен, стигматизира и мястото, впрочем поддавайки се на властващите стереотипи. Името „Балкани” не е ценностно неутрално име, както показват употребата и значението на глагола и прилагателното, образувани от него – и тези значения не са продукт на последните двадесет години, а общо взето на периода от годините на Балканските

12. Превод на превода на преведената като Една друга история, Българският кондуктор, съст. Светла Кьосева, Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Вр., 2003., с. 72. Оригиналните изречение: „Предложи ми я на български, така е, ама нещо в гласа му не беше баш български,” „по нашенско не се намираха” (Георги Господинов, Една втора история), „И тогава ми текна – на мене ми текна, натъртваше дядо ми, - да се хвана на въдичката. И започнах да му разправам всичко, което ми се беше насъбрало.” (Георги Господинов, Една втора история)

13. Превод от унгарски, Славенка Дракулич, Jelenkor, 2009/10. 1073.

войни и убийството на Франц Фердинанд. Както пише отличната хърватска писателка Славенка Дракулич: на Запад „балканско“ и „балканизация“ са синоними на разпадащото се, на неурегулираното, на некултурното, на мръсните думи или в по-широк смисъл на всички онези ценности и малоченности, които принадлежат към дефиницията на „не-Европа“¹³. Унгарците, които често са били причислявани и все още биват причислявани от обитаващите земите отвъд Лайта към балканските народи, са склонни да изпитват превъзходство спрямо живеещите на изток от тях, същевременно, както цитираните новели и есета показват, негативните конотации на думата „Балкани“ не винаги обсебват живеещите там, което впрочем се демонстрира от факта, че и днес по тези географски ширини е широко разпространено името „Балкани“ като марка, като бранд: може да се открие употребено в имената на многобройни стоки – от шоколадите през дънките и автобусните компании до хотелите. В тези случаи очевидно не може да открием никаква следа от пейоративна употреба.

Унгарските автори от двуезичното издание само отчасти се отърсват от негативните представи за България, но естествено се опитват да прекратят отвъд клишетата, безпочвените предразсъдъци и фобиите, характерни за западноевропейците. Заплашителната чуждост на Балканите, постоянната взривоопасност, нищетата, охранявана от бездомните кучета, се появяват тук-там в текстовете, но и дума не става за принижаване на културата или за самоизтъкване.

В новелата на Андраш Черна-Сабо историята, случваща се във влака, се разиграва на типичен български фон, в който – както при Георги Господинов – кондукторът, станал вече дядо, си спомня за скритите мотиви, движещи събитията: в действителност кондукторът е избягал убиец, даже предрешен анархист. По време на бягството си зашеметява с удар с тухла един кондуктор, взима дрехите му и се опитва инкогнитно да стигне до Турция. Смята, че пътникът, предложил му цигара, е детектив и започва надълго и нашироко да разказва, за да не го разкрият и за да разпръсне всяко съмнение с този приятелския жест. Доста характерна е и историята на кондуктора, реконструирана от Андраш Черна-Сабо: според въображението му това е разказ за изяждането на едно куче. В него, запазвайки формулата на Костолани за едностранната комуникация, псевдокондукторът разказва на пътника как от собственото си куче с помощта на брат си е приготвил шишкебап, тоест едно подобно на кюфте ястие, как са одрали злочестото куче, как са източили кръвта му, как са нарязали на парчета тялото му. Проследяваме една позната картина: западният човек не прави такива неща или ако все пак му се случи, със сигурност не се хвали, не описва в подробности рецептата, не говори например за резените домат и лука, за подобряване на вкуса. Но текстът прави и нещо повече: появилото се писмо е писмо от по-големия брат, в което той си спомня за необузданите пирове с кучета, а естествено и снимката е на кучето, копчетата пък са от кучето, защото са били издялани от костите му след пира... Андраш Черна-Сабо следователно играе с образа на варварските Балкани, но пародийно преувеличената сцена разкрива именно предразсъдъците – понеже онзи, който може да си представи, че в България така се приготвя неделният обед, той именно е роб

тѐнет felmentést adó, egyszerű titkát. Vélhetően azért teszik ezt, mert a kalauz ebben a szituációban magát a Balkánt jelenti, és Kosztolányi azzal, hogy ilyen könnyen becsaphatónak tartja az embert, a helyet is megbélyegzi, bár ezzel csak egy sztereotípiát követ. Hiszen a „Balkán” név messze több egy értéksemleges névnél, ahogy ezt a belőle képzett melléknév és ige használata és jelentése is megmutatja – és ezek a jelentések nem az elmúlt húsz év termékei, hanem nagyjából a balkáni háborúknak és Ferenc Ferdinánd meggyilkolásának éveivel kezdődő időszakéi. Ahogy a kiváló horvát író, Slavenka Drakulić megfogalmazza: a „balkáni” és a „balkanizálódik” Nyugaton a széteső, a szabályozatlan, a kulturálatlan, a piszkos szavak szinonimái, vagy tágabban mindazon értékekéi és értéktelenségekéi, melyek a „nem Európa”-definíció alá tartoznak. A magyarok, akiket a Lajtán túlról ugyancsak gyakran soroltak és sorolnak a balkáni népekhez, hajlamosak a tőlük keletre élőkkel szemben fölényt érezni, ugyanakkor, ahogy az idézett novellák és esszék is mutatják, a „Balkán” szó negatív konnotációi nem minden esetben ejtik foglyul az ott élőket. Ezt egyébként az is igazolja, hogy a „Balkán” mint márka, mint brand, azon a tájon ma is széles körben használatos: a csokoládétól a farmeron és a busztársaságon át a szállodákig sok-sok áru nevében felfedezhető. Ezekben az esetekben nyilván nyoma sem lehet a pejoratív jelentéseknek.

A kétnyelvű kötetben szereplő magyar szerzők csak részben számolnak le a Bulgáriát illető negatív képzetekkel, de természetesen próbálnak messze túllépni a kliséken, a légből kapott előítéleteken, a nyugat-európai fóbiákon. A Balkán fenyegető idegensége, az állandó robbanásveszély vagy a kóbor kutyák őrizte nyomor itt-ott megjelenik a szövegekben, de a kultúra leértékeléséről vagy akár csak önfényezésről szó sincs.

Cserna-Szabó András novellájában például tipikus balkáni háttér előtt bontakozik ki a vonaton zajló történet, melyben – akárcsak Georgi Goszpodinovében – a már nagypapa korú kalauz emlékszik vissza az eseményre, illetve az eseményeket mozgató, rejtett motivációkra: a kalauz valójában egy megszökött gyilkos, sőt anarchista terrorista, áruhában. Menekülés közben leütött egy kalauzt, a ruháját átvette, hogy így, inkognitóban próbáljon Törökországba jutni. Az öt cigarettával kínáló utast detektívnek nézi, és csak azért kezd bele a hosszú mesélésbe, hogy le ne leplezze magát, hogy baráti gesztusával eloszlason minden gyanút maga körül. Nagyon jellemző a kalauz Cserna-Szabó által rekonstruált története is: az ő fantáziájában ez egy kutyaevés meséje. Eszerint az egyoldalú kommunikáció Kosztolányitól örökölt képletét megtartva az alkalauz arról beszélt az utasnak, hogyan készítette a bátyja segítségével egy alkalommal saját kutyájából sis-kebabot (fasírtszerű ételt), hogyan nyúzták meg a szerencsétlen kutyát, hogyan folyatták ki a vérét, hogyan trancsírozták szét a testét. Ismerős képletet követhetünk: nyugati ember ilyesmit nem csinálna, vagy ha mégis, biztosan nem dicsekedne vele, nem részletezná még a receptet is, nem beszélne például az ízfokozó hagyma- és paradicsomszeletekről.

De a szöveg ennél még tovább is megy: az előkerülő levél a báty egy olyan levele, mely a „féktelen kutyalakomáról” is megemlékezik, és természetesen a fotó is a kutyáról készült, a gombok pedig a kutyából – merthogy azokat a csontjaiból faragták a lakoma után... Cserna-Szabó András tehát a barbár Balkán képével játszik el, de a parodisztikusra nagyított jelenet épp az előítéleteket leplezi le, hiszen akik el tudják képzelni, hogy Bulgáriában így készül a vasárnapi ebéd, azok épp az efféle előítéletek rabjai, a kulturális előjogok hívói.

Lackfi János átirata a leghűségesebb az eredetihez: ő a Kosztolányi-műben vázolt alapszituációt érintetlenül hagyva, külön reflexiók nélkül írta meg a kalauz által mesélt történet egy lehetséges változatát. Ebben van szerelem, megcsalás, becsapás, felemelkedés és lezuhanás – a végén pedig egy hamuvá égett ház és egy megszökött feleség. A történet megragadó, de valójában nem tematizálja a kulturális különbségeknek azt az izzó megjelenését, melyről már Kosztolányi is tud, és melyhez az itt tárgyalt szerzők mindegyike igyekszik valamilyen módon viszonyulni. Kivéve talán Balogh Tamást, akit inkább a beszéd és a megértés különbsége foglalkoztat, és aki ennek megfelelően egy nagy parabolát ír arról, milyen helyzetet szül, amikor az ugyanazt a nyelvet beszélő emberek sem képesek egymással kommunikálni.

Amikor valaki süket a másik kérésére és érzékenységre, amikor nem vesz tudomást a másik üzeneteiről, esetleg szándékosan nem érti vagy félreérti azokat, mindegy, ki milyen nyelven beszél., a megértés nem jöhet létre... Ez az értelmezés egyébként Szegedy-Maszák Mihály interpretációját erősíti, aki a regényfejezetet Esti „nyelvbölcséleti” felfogásának tükréként értelmezi: „A közlés, az érintkezés mibenlétének lehetőségének ez a kivételes érzékenységre valló megvilágításában nem a nyelv mindenhatósága vagy pótolhatósága, nélkülözhetetlensége forog kockán. Arra irányul a figyelem, hogy a jelentés mindig a nyelvi összefüggéstől (a ko- és kontextustól) függ.” Az állítással első felével egyet kell értenünk, a másodikkal viszont épp az a probléma, hogy a bolgár kalauz közlésének nincsenek Esti Kornél számára jelentéssel bíró szavai és mondatai – azaz nincs, ami a kontextus függvényében változhatna.

Az egyik legfrissebb átirat Tóth Krisztináé, aki egy olyan történetet írt meg, melyben viszont épp a nyelvi és kulturális különbségek konfliktusa játssza a fő szerepet. A Budapestre érkező bolgár lány egy közös barátunk köszönhetően megkapja egy hétre az épp elutazó elbeszélő lakását, de mikor megérkezik, kiderül, hogy az általuk beszélt nyelvek között nincs átfedés. De a meg nem értésnek nem csupán a nyelvtudás hiánya az oka. A kommunikációs zavart az „élet mély és kibogozhatatlan

na podobni предразсъдъци, той е привърженик на културните привилегии.

Пренаписаната от Янош Лацкфи новела е най-близко до оригинала: той оставя основната ситуация от творбата на Костолани непокътната; без да рефлектира особено, написва един възможен вариант на разказаната от кондуктора история. В нея има любов, изневяра, измама, възход и падение – накрая изгоряла къща и избягала съпруга. Историята е увлекателна, но в действителност не тематизира ярката поява на културни различия, за която и Костолани знае, и която всеки от тук разглежданите автори се стреми да коментира по някакъв начин. С изключение на Томаш Балог, който изследва по-скоро разликата между реч и разбиране и съответно пише една голяма парабол за това каква ситуация се поражда, когато говорещите един и същ език не са в състояние да комуникират помежду си. Когато някой е глух за въпросите и чувствителността на другия, когато не обръща внимание на посланията на другия, евентуално умишлено не ги разбира или ги криворазбира, е все едно на какъв език говори, разбирането не може да се случи. Това тълкуване впрочем усилюва интерпретацията на Михайл Сегеди-Масак, който тълкува тази глава от романа в огледалото на „езикофилософските” възгледи на Ещи: „В този ракурс, издаващ изключителна чувствителност към потенциалната същност

на общуването, на предаването на информация, са застрашени не всемогъщието или заменяемостта и неотменимостта на езика. Вниманието е приковано от факта, че значението винаги зависи от езиковите съотношения (от котекста и контекста)”¹⁴. Трябва да се съгласим с първата половина от твърдението, с втората обаче проблемът е, че съобщението на българския кондуктор не съдържа думи и изречения, които да са от значение за Корнел Ещи – тоест няма какво да се променя в зависимост от контекста.

Една от най-скоро пренаписани истории е на Кристина Тот, в която обаче тъкмо конфликтът на езиковите и културни различия играе главна роля.¹⁵ Благодарение на общ приятел, българка, пристигаща на обучение в Будапеща, получава за седмица жилището на заминаващия разказвач, но когато се срещат, става ясно, че няма препокриване между езиците, които говорят. Причина за неразбирането е не само липсата на общ език. Комуникационните смущения по-скоро са причинени от „дълбоката и неведома бъркотия на живота”, тоест от това, че комуникативните средства, мислени за универсални, все пак не работят във всяка ситуация, или още по-лошо: означават нещо друго за живеещите в различни култури. Българската гостенка случайно прави недостъпно за разказвача собственото му жилище, създавайки истинска комична ситуация, но същевременно и поставяйки един интересен въпрос, засягащ проблема за доверието: защо кондукторът почва да говори за тайните си, или защо някой дава ключа от жилището си на един непознат чужденец? В

14. Михайл Сегеди-Масак, Превъзможването на романовостта в Историите на унгарската литература – III. съст. М. С.-М. Вр., Gondolat, 2007, 240.

15. Кристина Тот: Духът на Ещи Корнел, в *Nazavislek, jó? Вр.*, Magvető, 2009. 171-175.

16. Превод на Катя Каменова, Дежо Костолани, Целувката, Народна култура, 1987, с. 572, „Изведнъж сложих ръка на рамото му, вдигнах високо вежди така, че се оформиха два огромни въпросителни знака (...) усмихна се. Започна да говори.” Стефка Хрусанова, Българският кондуктор, съст. Светла Кьосева, *Pro Schola Bulgarica Alapítvány*, Вр., 2003., с. 16

17. Cp.: Adriana VARGA, Esti Korn I and the Hungarian Train Conductor. *Hungarian Studies*, 2002 (16), 63-87.

новелата на Костолани един жест, който спечелва доверието на кондуктора, дава начало на „диалога“: „Сложих внезапно ръка на рамото му, вдигнах високо вежди така, че и двете поотделно се извиха във въпросителни. (...) усмихна се. Започна да говори.“¹⁸ При Кристина Тот доверието се подхранва от общия познат, който гарантира за чужденеца. Общият познат е „български преводач“, който по начало работи върху това двете култури и хората от двете култури да се приближат едни към други, да се разбират и ценят. Това впрочем е важна гледна точка, защото съществува тълкувател на текста на Костолани, румънецът Андриан Варга, който в текста си насочва вниманието към съприкосновението между различните езици, тоест по същество към преводимостта.¹⁹ Разказвачът тъкмо затова веднага отговаря с „да“ на странната молба, макар и навярно още тогава да предсеща, че подобни срещи винаги носят риск. При Тот обаче го сполетява неприятно разочарование и в края на текста сякаш съжالياва за даденото съгласие: „Да, yes, да, отговарям на посланиците на чуждата галактика и по незнаяна причина казвам това „да“ с гласа на Корнел Ещи.“¹⁸

И от този кратък разказ обаче става ясно, че в основата на всяка връзка стои приемането на другия, а не отсъждането и осъждането на човешката му съдба. Есето на Петер Балаша например пряко тълкува новелата на Костолани като игра на „не“-та и „да“-та и достига до дълбокия извод, че „не“-тата, които се срещат се в текста с удивителен знак и чертаят върхната му точка, изглеждат по-постоянни и окончателни, отколкото появяващото се в заключителната част „да“. „Но в последния момент все пак го съжалих... хвърлих към него мълчалив поглед, който изразяваше: „Това, което направи, не беше хубаво, но човешко е да се греши, този път ти прощавам.“ После на български му извиках: Да“.¹⁹ Това „да“ всъщност „само за миг заличава Не-то“, тоест в действителност не предлага решение на проблема „разбираме ли се взаимно?“

В новелата на Жолт Ланг пък се появяват двама кондуктори, една чудно красива жена и един набит мъж с мазен тил. Така първоначалната ситуация се обръща, акцентите ѝ се отместват и център на историята е връзката между пътник и кондукторка, продължила само няколко споглеждания. Пътникът вижда в жената една отдавна търсена интимност, но това му преживяване веднага е сподадено от кондуктора, който застава до него да пуши и дори без да му мине през ум, че слушателят му нищо не разбира от казаното на български, сочейки жената, заговоря. От жестовите, облизванията на устните може да се извади заключението, че разказва някаква мръсна история. С всичко това Жолт Ланг описва Балканите като място, където все още е много силно господството на мъжете и често жените биват унижавани, което от наша гледна точка е вече съществено съобщение. Сега нямаме възможност да изследваме истиността на текста, но добре проличава съчувствието на разказвача и чувството му за вина, задето се опитва да участва в историята като външнопос-

зързавара“ idézi elő, vagyis az, hogy az univerzálisnak hitt metakommunikációs eszközök mégsem működnek minden szituációban, vagy ami még rosszabb: mást jelentenek a különböző kultúrában élő emberek számára. A bolgár vendég véletlenül kizárja az elbeszélőt saját lakásából – igazán komikus helyzetet teremtve ezzel, de egyben egy érdekes, a bizalom problémáját érintő kérdést is felvetve: miért kezd el a kalauz beszélni, avagy miért adja oda a lakáskulcsát valaki egy idegennek? A Kosztolányi-novellában a „diológust“ voltaképp egy gesztus indítja el, mely felkelti a kalauz bizalmát: „Egy-szerre vállára tettem kezem, magasba vontam szemöldököm, úgy, hogy mindegyik egy-egy óriási kérdőjelle gérbült. (...) – elmosolyodott. Beszélni kezdett.” Tóth Krisztinánál a bizalmat a közös ismerős táplálja, aki úgy-szólván jótáll az idegenért. Ez a közös ismerős egy „bolgár műfordító“, aki tehát eleve azon dolgozik, hogy a két kultúra és a két kultúrában élő emberek közelebb kerüljenek egymáshoz, értsék és méltányolják egymást. Ez egyébként azért is fontos nézőpont, mert van a Kosztolányi-szövegnek olyan értelmezője, a román Adriana Varga, aki írásában egyenesen a különböző nyelvek közötti érintkezésre, azaz lényegében a fordíthatóságra irányítja a figyelmet. A furcsa kérésre épp ezért mond az elbeszélő azonnal igent, talán már akkor is sejtve,

hogy az efféle találkozásoknak mindig vannak kockázataik. Itt azonban kellemetlen csalódás éri, és a szöveg végén mintha megbánná, hogy belement a játékba: „Da, yes, igen, felelem az idegen galaxis követének, és valamiért ez az igen Esti Kornél hangján szól.”

Az azonban ebből a kis novellából is kitűnik, hogy a kapcsolatteremtés alapja a másik elfogadása, azaz nem a másik ember sorsának meg- és elítélése, hanem igenlése és elismerése. Balassa Péter esszéje például egyenesen a „nem“-ek és az „igen“-ek játékaként értelmezi a Kosztolányi-novellát, és arra a távolra mutató következtetésre jut, hogy a szövegben felkiáltójellel szereplő, a csúcspontot is meghatározó „nem“-ek állandóbbnak és véglegesebbnek látszanak, mit a zárlatban felbukkanó „igen“ – „Az utolsó pillanatban mégis megesett rajta a szívem. ...egy néma pillantást vetettem feléje, mely azt fejezi ki: »Az, amit tettél, nem volt szép, de tévedni emberi dolog, ez egyszer megbocsátok.« Majd bolgáru-l csak ezt kiáltottam feléje: Igen.” Ez az igen ugyanis, „csak egy pillanatra törli el a Nemet“, azaz valójában nem kínál megoldást az „értjük-e egymást?“ problémájára.

Láng Zsolt novellájában ellenben két kalauz is megjelenik, egy csodaszép nő és egy köpcös, zsíros tarkójú férfi. Így az eredeti szituáció felborul, hangsúlyai eltolódnak, és a történet központja az utas és a kalauznő közti, csupán néhány összepillantás erejéig tartó kapcsolat lesz. Az utas meglát valami régen keresett otthonosságot a nőben, ám

18. Кристина Тот, Духът на Ещи Корнел, в Hazaviszlek, jó? Вр., Magvető, 2009. 171-175.

19. Превод на Катя Каменова, Костолани, Дежьо, Целувката, Народна култура, 1987; с. 571.; „В последния момент все пак го съжалих... хвърлих му мълчалив поглед, който означаваше „Това, което направи, не беше хубаво, но да се греши е човешко и ти прощавам.“ После му извиках на български само едно „Да“. превод Стефка Хусанова, Българският кондуктор, съст. Светла Кюсева, Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Вр., 2003., с. 24

ezt a nagy élményét azonnal letöri a férfi kalauz, aki melléáll dohányozni, és anélkül, hogy felmerülne benn, hogy hallgatója semmit sem ért az ő bolgáru előadott mondandójából, a nőre mutogatva beszélni kezd. Mozdulataiból, szájnyalogatásból arra lehet következtetni, hogy valami obszcén történetet mesél. Mindezzel Láng Zsolt olyan képet fest a Balkánról, hogy ott még mindig nagyon erős a férfiak uralma, és gyakori a nők megalázása, ami már egy szempontjaink szerint is értelmes üzenet. A szöveg igazságát most nincs módunk megvizsgálni, de az elbeszélő kinyilvánított együttérzéséből és büntudatából jól látszik, hogy ő kívülállóként próbálna részt venni a történetben, ha hagynák, és kifejezetten elítéli azt a magatartásmintát, illetve értékrendet, melyet a vakarózó, nyerítve nevető férfi kalauz képvisel. Azonban nincs ereje kilépni a szituációból, illetve férfiszerepéből, nincs ereje képviselni saját értékeit és elveit, amivel végső soron nem csupán részesévé válik a nő megalázásának, de még meg is erősíti a férfit mindabban, amit az előad: „Én pedig a maradásommal, ajkamon a kényszeredett mosollyal, társául szegődtem, cinkosa lettem az összes perverz mozdulatnak, térdrángatásnak, ujjemelgetésnek, mint egy visszafejlődött kamasz, aki negyvennégy évesen még a hetedik osztályba jár, lányok szoknyáját emelgeti, kiköpdös a második emeleti ablakból az elegáns hölgyek kalapjára, és obszcén rajzokat vés az osztály frissen lakkozott padjaira.” Az erősek uralma a gyengék felett: ez is a Balkán. Németh Zoltán verse a testek közötti kommunikáció, az erotika felől írja újra a történetet. A beszélt nyelv közös, hiszen hősei, a magyar kalauznő, aki épp Bulgáriában teljesít szolgálatot, és maga Kosztolányi, aki Törökország felé utazik, tökéletesen érthetnék egymást. Ha beszélne. De nem beszélnek, azaz egy másik nyelvet, az erotika nyelvét használják a kommunikációra, abból a felismerésből kiindulva, hogy „egyedül a női test képes versenyezni a nyelvvel”. A Németh által megálmodott szituációban ráadásul valóban a kalauz, azaz a nő kerül felülre, ő irányítja a történéseket, ő van olyan mozdulatok és eszközök birtokában, melyekkel uralni tudja a helyzetet: „Mellbimbómra két zöld színű, állítható, erekciós / Péniszgömböcs teszek, melyekről Kosztolányi / Sokáig azt hiszi, remegő zöld csontgombok.” Az eredeti novellából ismerős történet voltaképp csak ezután kezdődik, a nemek és az igenek, a fényképek mind-mind a nővel kapcsolatos indulatokat fejezik ki. A kulturális különbségek épp ezért nem is annyira térbelinek, mint inkább időbelinek tűnnek: Németh az egyetlen, aki azt mondja, nagyobb különbség van a harmincas évek és napjaink magatartásmintái között, mint, mondjuk, a magyar és bolgár viselkedésmód, érzékenység és gondolkodás között. Ő ugyanis ezzel

тавен, доколкото му позволят, и определено осъжда подобен модел на поведение, респективно ценностната система, представлявана от чешещия се и цвилещ кондуктор. Обаче няма сила да излезе от ситуацията, респективно от мъжката роля, няма сила да представлява собствените си ценности и принципи, с което в крайна сметка става не само съучастник в унижаването на жената, но и затвърждава у мъжа всичко, което той му е споделил: „А аз с оставането си там, с принудената си усмивка, се бях присъединил към него, бях станал съучастник на всичките перверзни жестове, потрепвания на коляното, сочене с пръст, същински недоразвит пубертет, който на четиридесет и четири години още ходи в седми клас, вдига полите на момичетата, плюва по шапките на елегантните дами от втория етаж и рисува вулгарни рисунки по токущо лакираните чинове.”²⁰ Господството на силните над слабите: и това са Балканите.

Стихотворението на Золтан Немет пренаписва историята с оглед на комуникацията между телата, на еротиката. Говоримият език е общ, понеже героите, унгарската кондукторка, която тъкмо изпълнява работните си задължения в България, и самият Костолани, който е на път за Турция, биха могли съвършено да се разберат. Ако си бяха говорили. Но те не говорят, тоест използват друго средство за комуникация, езика на еротиката, изхождайки от констатацията, че “само женското тяло може да се мери с езика”. В ситуацията, въобразена от Немет, отгоре на всичко всъщност кондукторът, тоест жената, се оказва надпоставена, тя направлява събитията и притежава жестове и инструменти, с които владее положението: “Слагам на зърната на гърдите си две зелени, еластични, / увеличаващи ерекцията пенис халки, Костолани / дълго ги мисли за потрепващи зелени костени копчета.”

Историята, позната от оригинала всъщност едва след това започва, не-тата и да-тата, снимките, всички те изразяват страсти, свързани с жената. И тъкмо затова културните разлики изглеждат не толкова пространствени, а по-скоро времеви: Немет е единственият, който казва, че има по-голяма разлика между моделите за поведение от тридесетте години и сега, отколкото, да кажем, между унгарското и българското поведение, чувствителност и мислене. Така той обяснява скриването, или възможното игнориране на женската линия в оригинала и с това обосновава, че не си заслужава да се говори за нищо друго. Тоест: всичко друго: чуждост, пътешествие, комуникация може да бъде разбрано само посредством нея.

От тази гледна точка особено интересна е новелата на Палми Ранчев, в която едно някогашно, тридневно, но пък романтично, любовно приключение между българин и унгарка задава рамката на историята. Тя се е случила в смътното минало, може би в Созопол, може би през август. Споменът за тази стара страст го кара да се качи на влака: тръгва да търси жената, но за предполагаемата телесна връзка не става и дума. Новелата описва един много фин нюанс на нежността,

20. Преведе преводаческа работилница BG-кондуктор, Хемус,

2002/2. 48. „А аз, след като бях останал, с принудената си усмивка, се превърнах в негов съратник, станах съучастник на всичките му перверзни движения, потрепвания на коленете, размахвания на пръсти, като някой слабоумен юноша, който на четиридесет и четири още ходи в седми клас, вдига полите на момичетата, плюва от прозореца на втория етаж по шапките на елегантните дами и дълбае непристойни рисунки по прясно лакираните чинове на отделението.” Превод Мартин Христов, Българският кондуктор, съст. Светла Кюсева, Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Бр., 2003., с. 82.

при който въпреки разбирането без думи или въпреки трудностите при разбирането на едно друго равнище възниква почти пълноценна връзка и чувствено отъждествяване. Езиковите и културни разлики се разрешават в “общочовешкото” и текстът създава постепенно и много красиво условията за всичко това. Жестовите на взаимно внимание правят необикновени двама души, “обикновени” хора – пътника и кондуктора – началните недоразумения изчезват успоредно с тях, за да прозвучат във връхната точка на текста изреченията, способни да променят живота: “Ръката му трепна и помръдна глава. Беше достатъчно да знам, че ме е разбрал. Разбирахме се.”*

Вторият текст на Алек Попов, *Чомски и аз*, по странен начин, тъкмо обратно показва възможните функции на общия човешки език, понеже в крайна сметка твърди, че такъв, всъщност вече и сега съществуващ, базиращ се на basic english изкуствен език, универсалният език на попкултурата въобще не гарантира разбирането, даже често го препяства. От друга гледна точка прави впечатление една определителна конструкция: споменавайки София, пише: “Намираме се в една особено гадна част на града.” – което почти означава, че “София е една балканска мръсна дупка”²¹, нещо такова би си помислил героят на Костолани, или би казал човек, който желае градът му да бъде по-европейски, по-чист, място, с което да се гордее. Текстът на Попов е единственият от тук разглежданите български текстове, в който балканското се явява като отрицателно явление и който следователно гледа самоиронично на собствената си българскост.

С героя на Ищван Вьорьош се разиграва ситуация, в която особено място заема самоидентификацията, езиковата мимикрия и провалът. Новелата съдържа важни и за нас поуки: чужденецът винаги остава чужденец, а ако се опита да прикрие чуждостта си, става по-скоро смешен и нараним, отколкото неуязвим. Вьорьош също си играе със ситуацията, появяващи се и при други: какво се случва, ако говорим един и същ език, но не на едно и също равнище и какво се случва, ако си мислим, че другия не разбира думите ни, а всъщност ги разбира. В пълна степен оползотворява комичността, криеща се в тях.

Четейки наистина находчивата новела на Кристин Димитрова обаче срещаме гледна точка, която досега не е била вземана предвид: текстът на Костолани е възникнал на унгарски, добре познато и често споменавано произведение е в Унгария, но в България или в която и да е част на света е почти напълно непознат. Това от практическа гледна точка значи, че един унгарски автор може да работи по съвсем различен начин с него, отколкото да кажем един български автор, по различен начин може да се позовава на него, понеже може да използва и придадените му значения. С това може да обясним, че текстът на Димитрова, така да се каже, преразказва оригиналната история с тази разлика, че запълва старите празни места, обяснява, какво защо се случва, какво и защо го правят кондукторът и Еши. Това въпреки показва защо текстът на Костолани е толкова добър, защо е възможно осемдесет

магяра, да го разкаже, как Косztolányi az eredeti szövegben elrejtette, vagy talán kihagyta belőle a nő szálát, és ezzel indokolja, hogy most viszont másról nem is érdemes beszélni. Avagy: minden más: idegenség, utazás, kommunikáció csak ezen keresztül érthető meg.

Innen nézve különösen érdekes Palmi Rancsev novellája, melyben egy bolgár férfi és egy magyar nő egykor volt rövid, háromnapos, de annál romantikusabb szerelmi kalandja adja a történet keretét. Erre valamikor a ködbe vesző múltban került sor, talán Szozopolban, talán augusztusban. A bolgár férfit ennek a régi fellángolásnak az emléke ülteti vonatra: elindul megkeresni a nőt, ám a köztük lévő feltételezhető testi kapcsolatáról szó sem esik. A novella a gyengédség egy igen finom árnyalatát festi meg, melyben a szavak nélküli megértés, vagy a megértés nehézségei ellenére jön létre egy másik síkon a szinte teljes egymásra találás, az érzelmi azonosulás. A nyelvi és kulturális különbségek feloldódnak a közös „emberiben”, és szöveg nagyon szépen, fokról fokra teremti meg mindennek a feltételeit. A két „átlagos” embert, az utast és a kalauzt az egymásra figyelés gesztusai avatják különlegessé, a kezdeti félreértések pedig ezzel párhuzamosan tűnnek el, hogy aztán a szöveg csúcspontján elhangozhassanak az életeket megváltoztatni képes mondatok: „Megremegett a keze és megmozdította a fejét. Ez elég volt, hogy tudjam, megértett. Értettük egymást.”

Alek Popov második írása, a *Chomsky meg én* című, furcsa módon épp fordítva mutatja be a közös emberi nyelv lehetséges funkcióit, hiszen végső soron azt állítja, hogy egy ilyen, tulajdonképpen már ma is létező, a basic english-re épülő műnyelv, a popkultúra egyetemes nyelve egyáltalán nem garantálja a megértést, sőt, sokszor épp gátat szab neki. Más szempontból feltűnt az egy jelzős szerkezete: Szófiát emlegetve azt írja, „Egy különösen ronda városrészben járunk” – ami majdnem hogy azt jelenti, hogy „Szófia egy balkáni koszfészek”, márpedig ilyesmit épp Kosztolányi hőse gondolhatott, vagy az mondhat, aki szeretné, ha saját városa európaibb, tisztább lenne, olyan hely, amire büszke lehet. Popov szövege az egyetlen az itt olvasott bolgár szövegek közül, melyben a balkániság negatívumként jelenik meg, amely tehát önironikusan tekint saját bolgarságára.

Vörös István hőisével Prágában játszódik le egy olyan szituáció, melyben az önazonosságnak, a nyelvi rejtőzködésnek és lebukásnak van különös szerepe. Olyan, számunkra is fontos tanulságokat tartogat a novella, mint hogy az idegen mindig idegen marad, sőt ha leplezni próbálja idegenségét, inkább nevetségessé és sebezhetővé válik, mintsem védetté. Vörös is eljátszik a másoknál is felbukkanó helyzetekkel: mi van akkor, ha azonos nyelvet beszélünk, nem ugyanazon a szinten, és mi van akkor, ha azt hisszük, a másik nem érti a

* Превод на унгарския превод; “[И той отговори.] С трепване на ръката, освен това промени наклона на главата си. Беше достатъчно потвърждение, че ме разбира. И двамата се разбяхме.” Разговорът, Палми Ранчев.

21. Ср. Krasztov ; Софийски наблюдения: Кал и квартира, Magyar Narancs 1997/39. (В унгарското заглавие се играе с израза “koszt és kvártély” [храна и квартира], като koszt е заменено от kosz [1. мърсотия 2. краста])

szavainkat, pedig igen. Messzemenőig ki is aknázza az ezekben rejlő komikumot.

Krisztina Dimitrova ugyancsak szellemes novelláját olvasva viszont egy addig igazán fel sem merült szemponttal találkozhatunk: Kosztolányi szövege magyar nyelven született, Magyarországon jól ismert, gyakran emlegetett írás, Bulgáriában vagy a világ bármely más vidékén azonban szinte teljesen ismeretlen. Ez praktikus azt jelenti, hogy egészen másként tud dolgozni vele egy magyar szerző, mint, mondjuk, egy bolgár, másként tud utalni rá, hiszen a hozzátapadt jelentéseket is használni tudja. Ezzel magyarázható, hogy Dimitrova szövege úgyszólván újramondja az eredeti történetet, azzal a különbséggel, hogy ez kitölti az régebbi üres helyeit, elmagyarázza, mi miért történt, mit miért tett a kalauz és Esti. Ez egyébként épp azt mutatja meg, miért olyan nagyszerű szöveg Kosztolányié, miért lehet nyolcvan évvel a születése után, tizenöt másik újraértelmezés után egy tizenhatodikat is megírni: azért, mert tele van bizonytalanságokkal, elhallgatásokkal, azokkal a bizonyos „üres helyekkel”, melyeket a mindenkori olvasónak lehet és kell kitöltenie, és amelyek kellően tágasak ahhoz, hogy ilyen sok „megfejtést” hívjanak elő. Mindamellett Dimitrova válasza a fő kérdéseinkre egyértelmű: elutasítja a kalauz és a bolgárok azonosítását, sőt, amikor feltételezi, hogy a kalauz esetleg nem is bolgár, hanem görög volt, Esti állítólagos műveltségét kérdőjelezi meg. Hiszen Esti az eredeti szövegben azzal büszkélkedik, hogy legalább tíz nyelven beszél folyékonyan, itt viszont megkapja, hogy a görög és a bolgár között sem különbséget tenni, sőt, azt is odamondja neki a történetet meghallgató barátja, hogy „Nem voltál valami nagy nyelvzseni az iskolában” – ami emlékeztet például Bojko Pancsev megoldására, aki egyrészt szintén bevon egy harmadik nyelvet is a szöveg terébe, másrészt eleve naivitásnak tekinti Esti magabiztosságát.

Hogy egy magyar író szövegben mennyivel természetesebben, vagy inkább azt mondom: otthonosabban jelenik meg Esti Kornél történetének bármelyik szilánkjá, arra jó példa Esterházy Péter parafrázisa. Neki nem kell olyan dolgokat megmagyaráznia, melyet egy bolgárnak igen, ezért sokkal szabadabban játszhat, messzebbre mehet, bevonhat más szövegeket is a szövegközi játék terébe. Kószolgathatja, forgathatja azokat a szavakat és azokat a történetdarabkákat, melyeket a magyar irodalmat ismerők mindegyike ismerősnek vél. De mindemellett tesz egy nagyon fontos, bár nagyon is ironikus állítást: a fecsegésben, a párbeszédnek kinéző monológokban és a közbeszúrt, felelőtlen „igen”-ekben a hétköznapi élet mély reménytelensége és még mélyebb szomorúsága tárul fel. Nem kéne, hogy így legyen, de ne legyenek illúzióink: a beszélgetéseink többsége a kalauz és Esti kalandjának mintáját követi – mondja Esterházy szövege.

Végül Borbély Szilárd írása, mely műfaji kettősségével is kiemelkedik a 2003-as kötetből: egy átlagos novella és

години след възникването му и наличието на петнадесет други нови интерпретации да бъде написана и шестнадесета: защото е пълен с несигурност, премълчавания, с „празни места”, които читателят от което и да е време може и трябва да запълни и които са достатъчно широки, за да могат на предизвикат толкова много „разгадвания”. При всичко това отговорът на Dimitrova на главните въпроси е недвусмислен: отхвърля отъждествяването на кондуктора и българите, даже с допускането, че кондукторът навярно не е бил българин, а грък, поставя под въпрос и евентуалната образованост на Ещи. Понежи Ещи в оригинала се гордее, че говори гладко поне десет езика, тук обаче е възнаграден с това, че не може да направи разлика между гръцкия и българския, даже, приятелят, изслушал историята, му казва в очите: „Не беше кой знай какъв езиков гений в училище”** – нещо, което напомня например на решението на Бойко Пенчев, който също привлича трети език в пространството на текста, от друга страна поначало смята за наивност самоувереността на Ещи.

Добър пример за това колко по-естествено или по-скоро: по-родно се явява която и да е отломка от историята на Корнел Ещи в текст на унгарски писател е парафразата на Петер Естерхази. Той не трябва да обяснява неща, които трябва да се обяснят на един българин, затова много по-свободно играе, отива по-далеч, включва и други текстове в пространството на междутекстовата игра. Вкусва, борава с думи и истории, които всеки, който е запознат с унгарската литература, смята за познати. Но освен това изрича едно доста важно, макар и определено иронично твърдение: в бърборенето, в монолозите, изглеждащи като диалози, и във вклинените, безотговорни „да”-та се разкрива дълбоката безнадеждност и още по-дълбоката тъга на всекидневието. Не че е непременно така, но нека нямаме илюзии: повечето от разговорите ни следват модела на приключението на кондуктора и Ещи – казва произведението на Естерхази.

Накрая да прочетем и текста на Силард Борбей, който с жанровата си двойственост се отличава в сборника от 2003, понеже е съчетание от обичайна новела и отлично есе. Силард Борбей размишлява над екстравагантната идея: какво би написал Кафка в дневника си и какво би казал Валтер Бенямин, открил се и като интерпретатор на Кафка, ако те бяха станали свидетели на разговора между Корнел Ещи и българския кондуктор. Дали ще изтълкуват тази част от романа като обикновено недоразумение, като рядък случай на метакомуникацията или тъкмо като жест на отхвърляне на чуждостта. Според Борбей героят на Костолани подхожда едва ли не неморално, когато въпреки отчаяните думи на кондуктора (виж: плач!) естетизира сцената и се концентрира само върху звученето на непознатия език, музиката на думите, респективно на игровите възможности, стаени в ситуацията, като същевременно прави високомерни забележки относно природата на езика, речта и разбирането. Борбей се изразява ясно: „ръката му, държаща небрежно и елегантно цигарата, понякога нервно потрепваше, а това във всеки случай издаваше, че в действителност презира този човек с гъстия му,

** Превод на унгарския превод: „Ти не беше много по езиците в училище.” Българският кондуктор, Кристин Димитрова.

турски мустак, с все по-фамилиарната му простовата реч, с пръскащата от устата му слюнка, с натрапчивите му жестове.”²² Четем още за “равнодушие”, “самосъзнание”, “надмощие” и “самоувереност”. В сравнение с останалите, в текста на Силард Борбей е по-интензивно назовавана неравнопоставената връзка между пътника и кондуктора, респективно разобличаването на сенчестите страни на комуникацията между “благоденстващия човек” и простодушния, подвластен кондуктор.

Според гореказаното в текста на Костолани европейският гражданин, разполагащ със способността да наблюдава и да се самонаблюдава, в крайна сметка господства в дадената ситуация над кондуктора, принизен, така да се каже, в принадлежност, в прост знак. Дори сравнението „Стоеше до мен верен като куче” отива по-далеч от принизяването. Корнел Ещи е безчувствен, защото не се и опитва да научи нещо повече за болката на кондуктора, камо ли да я разбере, дори направо нехае за нея. Отчаянието на кондуктора не получава утеха, макар заговорилият очевидно да я желае – и когато вече риде, когато очаква да получи признание поне за целостта на разказа, за успеха от употребата на езика, Ещи, низвергвайки го, му виква три пъти “не,” което окончателно прави недвусмислено, навярно дори и за кондуктора, че езикът на страданието е винаги неартикулируем и непонятен. Тоест: българският език тук означава територия, изключена от властта на речта, българинът пък е самият знак на изключването. В тълкуването на Борбей Българският кондуктор показва властническата и унижаваща игра на интелектуалеца, възпитан от европейската култура, над човек, на когото не е дадена възможността да влезе в общността на учленената реч, в същинския цивилизован свят. Който въпреки всичките си усилия, вечно остава чужденец. А самият разказ е „ужасно нарцистичен и самодоволен текст” от който се излъчва културен шовинизъм и желание за подчиняване на другия. Добър пример за това е: въпреки че текстът се гради на принципите на метакомуникацията, не бивае осведомени, че българите изразяват одобрението и протеста си, като кимат тъкмо обратно на европейската жестова система. Всичко това естествено не означава, че Борбей би искал да каже последната дума по този въпрос, тъкмо обратното. Разискваните текстове, пренаписващи въздействащата творба на Костолани, заедно я продължават и доизмислят, и във взаимодействието на различните интерпретаторски и писателски стратегии взаимно се дооформят, формулирайки все по-нови въпроси. Като избират някоя традиция или я отхвърлят, те въздават справедливост, заплитат истории, градят диалог. Но всички те по същество сериозно обсъждат проблема. Много е прав Петер Демен, когато пише в кратката си критика за антологията Българският кондуктор, колко е странно, че измежду текстовете в сборника нито един не е истински разкрепостен, макар самото произведение на Костолани да е всъщност разказ за една игра²³. Липсата на

една ремек есзэ együttése ugyanis. Borbély azon a különös ötleten gondolkodik el, mit írt volna Kafka a naplójába, és vajon mit mondott volna a Kafka értelmezőjeként is kiemelkedő Walter Benjamin, ha Esti Kornél és a bolgár kalauz beszélgetésének fültanújává válhattak volna. Vajon egy egyszerű félreértésként, a metakommunikáció egy ritka eseteként, vagy épp az idegenséggel szembeni elutasítás megnyilvánulásaként értenék-e a regényfejezetet? Borbély szerint Kosztolányi hőse már-már etikátlanul jár el, amikor a bolgár kalauz kétségbeesett szavai ellenére is (lásd: sírás!) átesztétizálja a jelentet, és pusztán a számára ismeretlen nyelv hangzására, a szavak zenéjére, illetve a szituációban rejlő játéklehetségekre koncentrálna és miközben fölényes megjegyzéseket tesz a nyelv, a beszéd és a megértés természetéről. Borbély világosan fogalmaz: Esti „...a cigarettát lezserül és elegánsan tartó keze néha idegesen megrándult. Ha más nem, ez mindenképp elárulta, hogy valójában megveti ezt az embert, törökös bajszával, bizalmaskodóvá váló, közönséges beszédével, a szájából fröcsögő nyállal, tolakvó gesztusaival.” Olvashatunk még „közöny”-ről, „öntudat”-ról, „felsőbbrendűség”-ről és „magabiztosság”-ről is. Borbély írásában tehát a többiekéhez képest is erőteljesebb az utas és a kalauz egyenlőtlen viszonyának a megnevezése, illetve „a jólétben élő ember” és az egyszerű, kiszolgáltatott kalauz közti kommunikáció árnyoldalának leleplezése.

Еszerинт а Косзтолányи-сзөвебгн вэгсф сорон а мегфгггелэгс аз онмегфггелэгс кэгсэгэгел бфрф еуропай полгяр уралкodik аз adott szituációban úgyszólván kelléké, egyszerű jellé alacsonyított kalauzon. Sőt, az a hasonlat, hogy „Csak állt-állt mellettem hűségesen, mint egy kutya.” – még ennél is tovább megy a lealacsonyításban. Esti Kornél érzéketlen volt, mert nem is próbálkozott a kalauz fájdalmának megismerésével és pláne a megértésével, sőt egyenesen elzárkózott mindezek elől. A kalauz kétségbeesése nem nyerhetett vigaszt, pedig a beszélő nyilván vigaszra vágyott – és amikor már zokogott, amikor már csak várta, hogy legalább az elbeszélés kerekességéért, a nyelv használatának sikeréért elismerést nyerjen, Esti háromszor is elutasítóan kiáltott rá, ami végképp nyilvánvalóvá tette, talán számára is, hogy a szenvedés nyelve mindig is artikulálhatatlan és érthetetlen. Azaz: a bolgár nyelv itt a beszéd hatalmából kizárt területet jelenti, a bolgár ember pedig maga a kizárás jele. Borbély értelmezésében tehát *A bolgár kalauz* az európai kultúrán nevelkedett értelmiségi hatalmaskodó és megalázó játékát mutatja meg egy olyan ember felett, akinek szerinte nem adott meg a tagolt beszéd közösségébe, a voltaképpen civilizált világba való bebocsátás. Aki minden igyekezete ellenére, örökre idegen marad. Az elbeszélés maga pedig egy „roppant nárcisztikus és öntelt szöveg”, melyből süt a kulturális

22. Преведе Николай П. Бойков, Панорама, IX 2006. 203.; „Ръката му, която небрежно елегантно държеше цигара, от време на време нервно потръпваше. Друго ако не, това поне издаваше, че всъщност презира човека с гъстите мустаци а ла турка, с натрапчивия и досаден говор, с пръските, дето хвърчат от устата му, с нахалната му жестикуляция.” Превод: Светла Кыосева, Българският кондуктор, съст. Светла Кыосева, Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Bp., 2003., с. 95

sovinizmus és az idegen legyőzésének vágya. Erre jó példa, hogy bár a szöveg a metakommunikáció elveire épül, nem értesülünk arról, hogy a bolgárok az igenlést és a tiltakozást az európai gesztusrendszerrel épp ellenkező fejmozgással jelzik.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy Borbély a végsőt szót mondta volna ki az ügyben, sőt. A tárgyalat szövegek, a nagy hatású Kosztolányi-mű átírásai, továbbgondolás együtt, a különféle értelmezői és írói stratégiák egymást is formáló kölcsönhatásában tudják az újabb és újabb kérdéseket megformálni. Azzal, hogy hagyományt választanak vagy épp utasítanak el, igazságot osztanak, történetet szőnek, dialógust építenek. De mindahányan érdemben és komolyan szólnak a problémához. Nagyon is igaza van Demény Péternek, amikor A bolgár kalauz című antológiáról írt rövid kritikájában arról beszél, milyen furcsa, hogy a kötet írásai közül egy sem igazán felszabdult, holott a Kosztolányi-szöveg voltaképp egy játék elbeszélése. A felszabadultság hiányát, mit láttuk, a mai szemmel már érzékenyebben megértett szituáció adja, melynek a mélyén ráadásul olyan kérdések is lapulnak, hogy mi a bolgár, mi a magyar, mi az európai, mi a balkáni, és persze: mi a közös, minden helyzetben igenelhető emberi? Hol a határ, ember és ember, nép és nép között, avagy van-e átjárás a határokon? Magyarok és bolgárok? Ahogy Georgi Goszpodinov fogalmaz: „Úgy teszünk, mint akik összejöttek éjszakára, rosszalkodtak egy kicsit, másnap pedig tapintatosan kerülük egymást, és semmire sem emlékeznek.” A Kosztolányi-novella és a novella továbbírásai kiváló lehetőséget adnak arra, hogy ez a bizonyos emlékezet minél előbb felfrissüljön.

разкрепостеност се задава, както видяхме, от ситуацията, разбираана вече от по-деликатния съвременен поглед. Ситуация, в чиито дълбини отгоре на всичко се таят въпросите: какво е българското, какво унгарското, какво е европейското, какво е балканското и разбира се: какво е общочовешкото, изискуемо във всяка ситуация. Къде е границата между човек и човек, между народ и народ, и могат ли да се преминават? Както се изразява Георги Господинов: „Държим се, сякаш сме се събрали вечерта, повилнели сме, а на другия ден тактично се избягваме и нищо не си спомняме.”²⁴ Новелата на Костолани и нейните дописвания дават отлична възможност тази памет да бъде освежена колкото се може по-скоро.

Превод: Николай П. Бойков

23. Петер Демен, Кондуктор в люлка, Kogunk, 2005/1

24. Превод на превода, озаглавен Една друга история, Българският кондуктор, съст. Светла Кьосева, Pro Schola Bulgarica Alapítvány, Вр., 2003., с. 69. Оригиналното изречение: „Подобно хора, които предната вече са вършили ред непозволени неща в една така сложна се близост, а на следващия ден предпазливо се отбягват и нищо не могат да си спомнят.” Георги Господинов, Една втора история.

Ася Събева-Юричкay:

Ролята на майката като посредник при предаването на традиционната култура в България

Juricskayné Szabeva Aszja:

Az édesanya közvetítő szerepe a bolgár hagyományos kultúra átadásában

Известно е, че първичното предаване на културните явления и стойности от поколение на поколение в селското общество протича в семейна среда.

Целта на настоящето проучване е да се изтъкне ролята на майката в селското семейство като възпитател и предавател на жизнен опит за поколенията. Да се прецени степента на нейната активност при предаването на традиционни знания в различните възрастови периоди на детето. Да се анализира вида, съдържанието и качеството на предаваната информация във връзка с детето и неговите физически, умствени и социално-психически възможности за възприемане на опита, за усвояването и прилагането му. Това означава да се направи опит за разкриване на механизма при процеса – предаване – приемане на традицията, както и взаимоотношението субект/майка – обект/дете.

Изграждането на всеки човек става постепенно. Обучението и предаването на традицията става в тясна връзка с израстването на детето. В зависимост от селскостопанския труд, спецификата на селския начин на живот, както и възможностите за възприемането му от децата, се оформят 4 отделни възрастови групи при подрастващите поколения:

– от раждането до първата година (прохождането) на детето

А фалси тaрсaдaлoмбaн a кyлтyрaлис иsмeрeтeк нeмzедéкeк кoзътти áтaдásánaк sзíнтeрe a cсaлáд вoлт. A жeлeн vizsgálat célja az anya nevelő és tapasztalatátadó szerepének feltárása a falusi családban. Célunk megállapítani az anya szerepének mértékét a hagyományos ismeretek átadásában a gyermek különböző életkor-szakaiban. Elemezzük a gyermekkel kapcsolatos a információk átadásának típusát, tartalmát és minőségét, illetve a gyermek szellemi és társadalmi-pszichés képességeit, amelyekkel a tapasztalatot befogadja, elsajátítja és alkalmazza. Megpróbáljuk feltárni az átadás-átvétel működési mechanizmusát, továbbá az anya (szubjektum) és gyermek (objektum) közötti kölcsönhatásokat.

Az emberi egyed fokozatosan fejlődik ki. A képzés és a hagyomány átadása szorosan kapcsolódik a gyermek életkori sajátosságaihoz. A mezőgazdasági munka jellegetől, a falusi életmód sajátosságaitól, illetve a gyermekek felfogóképességétől függően négy különböző korcsoportba sorolhatók a felnövekvő nemzedékek:

– a születéstől az első életév végéig (a gyermek önálló járásáig);

– az első és a harmadik életév közötti időszak;

- а 3. életévtől a pubertáskorig;
- а pubertás kortól a házasságig.

Мяр а születéssel elkezdődik а gyermek integrálása а felnőttek világába. Az első 40 nap alatt, amikor az anya gyermekágyas, szerepe még passzív. А házimunkában és а gyermek ellátása körüli teendőkben tevékenységét számos tabu korlátozza. Nem érhet а tűzhöz, nem hozhat vizet а кútból, nem moshatja az újszülött pelenkáit, nem mehet be а магtárba, veteményesbe, stb. А мágикус védő jellegen túl ezekben а tilalmakban tetten érhető а gyermekágyас аnya кímélése mielőbbi fizikai felépülése céljával.

А negyvenedik napig az аnya egy másik fontos, а gyermekkel kapcsolatos befogadási aktusban sem kap szerepet: а névadásban és megkeresztelésében, amelynek keretében а gyermeket befogadják а családi és а keresztény vallási közösségbe. Amíg а keresztшülő а gyermekkel együtt vesz részt а keresztелőn а templomban, аз едесanya otthon marad. Ha а gyermek kislány, akkor fon, sző, varr, hogy majdan gyermeke is jártас legyen ezekben а munkákban, ha viszont fiú, akkor baltával vág, lyukat fúr, megfogja аз екét, pénzt számол, лúdtollal ír, hogy fia jól kitanulja ezeket а szakmákat, és ügyес кőműves, szántóvető, kereskedő, tanult és gazdag ember legyen. Ezek аз игező cselekedetek tehát már tartalmazzák а gyermekek nem szerinti elkülönítését aszerint, hogy mely kötelességeket kell majd elsajátítania fejlődése következő szakaszaiban.

Az egyik első ismeret, amit аз едесanya átad gyermekének, аз étkezési és tisztasági szokások kialakítása. Bár közhelyszerű megállapítás, hogy а tárgyalt korban а magas gyermekhalandóság а rossz higiénikus körülményек következményе volt, hiteles adatок szólнак а pontosan meghatározott magatartásmintákról és а sajátос, racionális elemekkel bírő népi praktikákról, amelyekkel а baba higiéniaját és egészségét biztosították. А gyermeket hetente egy meghatározott napon fürdették, а fürdővízbe angolkór ellen dióleveleket tettek, а bőr kipirosodása ellen disznósírt használtak, amelybe almahéjat főztek. А tisztaságra szoktatás eszköze а pelenkacсere. Minden anyának (nyugat-bulgáriai adat) kellett hogy legyen legalább 10 alsó pelenkája, 3-4 alátétje és 2-3 vékony gyapjúból készült felső pelenkája, amelyek kidolgozása elárulta, ki milyen jó háziasszony. А pelenkákat gyermekteknőben mosták, külön а felnőtteк ruháitól, majd napon szárították.

А táplálкозási szokások kialakításában is аз аnya irányítja аз átmenetet аз egyik táplálékfajtáról а másikra. А születés után а szoptatás а fő kötelessége. Az első fogak megjelenésével аз étrend megváltozik, bevezetik а lisztes kásákat, а kenyérhéjat, majd kenyér falatokat mártanak а leveceses felnőtt едедеlekbe, vagyis а teljes tápláléктól átszoktatják а gyermeket а felnőtt етедеkre.

Egy болгár közmondás így szól: „Kilenc hónap а pocakban, három év а hátон.” Ez is jelzi аз аnya és а gyermek közötti szoros kapcsolatot, amely kb. а gyermek hároméves koráig tart. Az аnya mindenhová magával viszi а gyermekét – а szántófőldre, а veteményес kertbe, magánál tartja а háзи munka végzésekor а házban és аз udvarон. Az аnya nyugодт és egészséges körülményeket biztosít gyermekének – hogy nyugодт legyen аз álma,

- от първата до към третата година на детето.
- от третата година до пубертета
- от пубертета до женитбата.

Още от самото раждане започва приобщаването на новороденото към света на възрастните. През първите 40 дни, през които майката е още родилка, ролята ѝ е пасивна. Дейността ѝ в домашната работа и грижите около детето са силно табуирани. Тя не бива да се докосва до огъня, да ходи за вода на кладенеца, да пере пелените на детето си, не меси хляб, не влиза в хамбар, в градина и т.н. В основата на всички тези забрани покрай магически-предпазния им характер е отразена и грижата за бързото физическо възстановяване на родилката.

Майката до 40-тия ден няма активно участие и в един от важните актове при приемане на детето в семейно-родовата среда и приобщаването му към християнската религия – даването на име и кръщението, което се извършва в първите седмици след раждането. Нейната задача е отново магически-активна. Докато кръстникът с детето са в църквата на кръщение, майката остава в къщи. Ако детето е момиче – тя преде, тъче, шие, за да бъде то работно и уредно в тези занимания, ако е момче детето – тя сече със секира, върти със сврадал, пипа ралото, брои пари, пише с кокоше перо, за да усвои то тези занаяти, да стане то дюлгерин, орач, търговец, учен и богат човек. При тези действия се загатва за бъдещите полово диференцирани задължения на детето, които то трябва да научи в един следващ период от развитието си.

Едно от първите неща, които майката предава на детето е създаването на хранително-хигиенни навици. Макар и да сме свикнали със становището за високата смъртност на децата през този първи период след раждането, дължаща се на нехигиеничните условия на отглеждане, не можем да не привлечем и налични достоверни данни, които говорят за едно регламентирано отношение и своеобразни народни практики с рационални моменти за поддържане на здравето и хигиената на бебето. Детето се къпе всяка седмица в определен ден, за предпазване от рахит във водата се поставя орехова шума, против подсичане се намазва цялото тяло със свинска мас, в която се варят ябълкови кори. Привикването към чистота е ставало посредством смяна на пелените. Всяка майка от Западна България е трябвало да има около 10 долни пелени, 3-4 подложки и 2-3 горни пелени от тънък вълнен плат, по чиято изработка се познавало колко тя е добра къщовница. Пелените се перяли в детско корито, отделно от дрехите на възрастните и се сушили на слънце.

И при създаването на хранителни навици майката е тази, която осъществява преходите от една храна към друга. След раждането кърменето е главно нейно задължение. С поникването на първите зъби, храната се променя, в нея навлизат брашнените каши, даване на корички от хляб, натопяване на залци в по-воднистите храни на възрастните, т.е. постепенно се преминава от млечна храна към храната на възрастните. Една народна поговорка казва „Девет месеца у мешину, три години на гърбину.“ В нея се изтъква близката връзка между майка и дете, която продължава до към 3 години. Детето е навсякъде с майка си – при селскостопанската работа на нивата, на лозето, в градината, при домашната работа на двора вкъщи.

Майката се грижи и за осъществяването на нормална и здравословна социално-психическа среда на детето. Спокоен

сън тя му осигурява чрез люлеене в люлката и пеене на „люлчини песни“, а необходимостта от движение и ритъм – чрез бебешки игри и залъгалки, съпроводени с ритмични движения на крайниците. В тази възраст навлизат и първите играчки – дрънкалки от кратунки, от преплетени пръчици. В Разградско майката рисува по долната част на стените на помещението, в което спят децата – хорца от едноцветни момиченца и момченца като фриз за забавление и радост на вече пролазилиите деца.

Преминаването в следващия възрастов период става с прохождането на детето. То престава да бъде бебе и настъпва осезаема разлика в облеклото му. Пелените са премахнати, а дълните крайници освободени, като се привързва престилчен плат от кръста надолу. Облеклото през този период не е диференцирано по пол – това става едва в годините около пубертета. През това време започва подготовката за трудов живот, запознаването с бъдещите задачи. В селския семеен живот, където от значение за изхранването на семейството е всяка работна ръка, децата от най-ранна възраст са били подготвяни за труд. Детето на 3-4 години е още неукрепнало за физически труд и майката е тази, която го подготвя психически и душевно за бъдещите задачи, като в песните за момчета се пеят мотиви за мъжкия труд, а в песните за момичета те се подготвят за женска работа. Ето два примера от детския фолклор:

Пее се на момче:

Я доди Съньо от вода,
та хвани Дико за ръка,
та го в гората заведи,
в гората, на колибата,
да пасе Дико шиленца,
шиленца, Дико, агънца,
и малки бързи яренца...

гр. Угърчин, Ловешко

Пее се на момиче:

...да нарасте Съньо големо момиче,
та да вземе Съньо бели менци в ръка,
да отиде Съньо на студен кладенец,
да налее Съньо студена водица,
та да стане, Съньо, отмена на майка,
да нарастеш Марийке, мома голема,
да изметеш, Марийке, равни дворове.

с. Каменица, Велинградско

През този период на детето се изготвят играчки, които представляват умален вид на големите сечива. За момчетата се приготвят малко рало, гребло, кола с впрегнати животни, а за момичетата – малки станчета, кукли от парцали, кукленски люлки, малки хурки и др.

На цялата българска територия е познат обичаят „прощъпулник“, когато детето проходи. На този ден майката меси питка, която търкулва и детето трябва бързо да я настигне и да я хване „да си хване хляба в ръцете“. Отделно се подреждат различни предмети – тесла, пари, игла с конец, точилка, гердан, огледало, ножици, гребен и др. По това какво ще вземе първо, гадаят бъдещите му умения.

През този период връзката между детето и майката е все още много тясна. Целият материален, обичаен и социален живот се направлява от майката и протича в тесния семейно-родствен кръг. Дори обичайното право, по силата на което децата се числят към задругата на мъжа, не оспорва правата

бölcsőben ringatja, bölcsődalokat énekel neki, a mozgás és ritmus iránti szükségletét pedig babajátékokkal és mondókákkal elégíti ki, amelyeket a végtagok ritmikus mozgása kísér. Ebben a korban kapja kézbe az első játékszert: a lopótökből vagy összefont ágacsokból készült csörgőt. Razgrad környékén az édesanya vidám táncoló kislányokat és kisfiúkat rajzol annak a szobának a falára, ahol a gyermekek alszanak, hogy a kúszó-mászó kicsiknek örömet szerezzen.

Az átmenet a következő életkori csoportba a járnai tanulással kezdődik. A gyermek kinő a kisbabakorból, és ez látható különbséget jelent az öltöztetésben is. Pelenkát már nem használnak, az alsó végtagok szabadok, deréktól lefelé pendelyszerű kötény fedi a testét. Ebben az életkorban az öltözéket nem különböztetik meg nem szerint, ez csak a pubertáskor körül következik el. Ekkor már kezdődik felkészítése a munkára, ismerkedése a jövőbeli feladatokkal. A falusi családban, ahol az élelmezés szempontjából minden munkás kéz számít, a gyermekeket már a legzsegebb kortól felkészítik a munkára. A 3-4 éves gyermek ugyan még gyenge a fizikai munkához, ebben az időszakban az édesanya lelkileg készíti fel a teendőkre, úgy, hogy a fiúknak szánt dalokban a férfias, a lányoknak szánt dalokban a nőies foglaltságokról esik szó. Íme két példa a gyermekfolklórból: *Fiúnak éneklük:*

Gyere, álom, a vízből,
fogd meg Diko kezét,
vidd el az erdőbe,
az erdőbe a kalyibához,
legeltesse Diko az ürüket,
az ürüket, Diko, a bárányokat,
és a kicsi ürge gidákat.

(Ugarcsin, Lovacs)

Leánynak éneklük:

...nagylány legyen, álom,
vegyen fehér vedret a kezébe,
menjen, álom, a hideg kúthoz,
töltsön, álom, hideg vizet,
legyen, álom, anyjának megváltása.
Nagy lány legyél, Marika,
söpörd fel, Marika, a sima udvart.

(Kamenica, Velingrad)

Ebben az időszakban a gyermekeknek kisméretű szerszámokat adnak játék gyanánt. A kisfiúknak kis ekét, gereblyét, fogatot készítenek, a lányoknak kis szövőszéket, rongybabát, babahintát, rokkát stb. Az egész bolgár területen ismert a „prostapulnik” szokása. Azon a napon, amikor a gyermek elkezd önállóan járni, az édesanya cipőt süt, elgurítja, és a gyermeknek utána kell szaladnia és el kell kapnia, „hogy kezébe vegye a kenyerét”. Különböző tárgyakat tesznek elébe – fűrészt, pénzt, tűt és cérnát, sodrófát, nyakláncot, tükröt, ollót, fésűt stb. Annak alapján, amit a gyermek először vesz a kezébe, jövőbeli képességeire következtetnek.

Ebben az életkorban a gyermek és az anya közötti kapcsolat még nagyon szoros. Az édesanya irányítja a teljes anyagi, hagyományos és társadalmi életet, amely a legszűkebb családi körben zajlik. Még a hagyományos jog, amelynek értelmében a gyermekek a férfi

немзетсегéhez tartoznak, sem vitatja el az anya jogait a legkisebb gyermekek felett. A férj halálakor, ha az anya utána újra férjhez megy, a gyermekek is vele mennek, amíg „annyira meg nem erősödnek, hogy nem igénylik az anyai gondoskodást”, és csak ezután kerülnek vissza az apa családjába.

A harmadik életkori periódus a gyermek fejlődésében 3-4 éves kortól a pubertásig tart, ekkor kezdi elsajátítani az új ismereteket és képességeket, illetve bővíti kapcsolatait a környező személyekkel és a tágabb környezettel. Az anya-gyermek kapcsolat a korábbi években szoros, de persze a gyermek részéről nem tudatos. Ilyenkor szilárdulnak meg azok a meghatározott reflexek, amelyeket a növekvő gyermeknek fel kell fognia és át kell gondolnia. A gyermek fokozatosan veszi át a felnőttek szerepkörét, bővíti kapcsolatait a családi és a nemzetségi közzel, illetve megkezdí fizikai és lelki leválását édesanyjától. Ez a folyamat eltérően zajlik a leányoknak és a fiúknál. Amíg a leányok még sokáig az édesanya és a háztartásban élő nők szárnyai alatt maradnak, a fiúgyermekek egyre szorosabb kapcsolatba lépnek apjukkal és a család férfi tagjaival, akik innentől fogva a hagyományos tapasztalatok közvetítőivé válnak. Így az édesanya megőrzí aktív szerepét a leánygyermekek előtt, viszont csökkenti aktivitását a fiai irányában. A periódus vége felé elkezdődí a gyermekek integrálása a falusi kollektívába, a hagyomány faluszintű átadása, hogy a gyermekek a szokások segítségével szocializálódjanak, és fokozatosan átkerüljenek a felnőttek csoportjába.

A gyermekeket először belevonják a család és a falusi közösség valós munkafolyamataiba. Kezdetben a szülők várják el a gyermekektől, hogy segítsék munkájukat. Ők még csak segítők, hiszen nincsen elég fizikai erejük a teljes értékű munkához. A nehézségekkel való megküzdést fejezi ki a következő közmondás is: „Gyerekekkel nem menj útra – ha eltörі a kocsid, kinevet, ha az ővé törі el – sírni kezd.” A kezdeti időszakban a segítség a baromfi, a malacok és más jószágok etetését jelenti, illetve a veteményes kert őrzését, víz hordását kiskancsóban, segítség a szüretben kiskosárral. Aratáskor a gyermekek szedik össze a felnőttek után a szétszóródott búzalkalászokat, továbbá vizet és ételt hoznak az aratóknak. A nagyobb kislányoknak kisméretű gyermeksarlókat adtak, hogy megtanuljanak aratni. Az idősebb fiúk a fát vagy más árut szállító karavánok segítők, továbbá a jószágok őrzése is az ő kötelességük.

A második szakaszban a gyermek önálló feladatokat kap.

на майката над най-малките деца. При смърт на мъжа и при повторно омъжване на майката децата се дават на новото й семейство, докато „подякнат, та да нямат нужда от майчино гледане“, след това те отново се връщат в бащиния си род.

Третият възрастов период от развитието на детето от 3-4 години до въстпването му в пубертета е периодът, в който то започва постепенно да усвоява нови знания и умения, да разширява контактите си с околните лица и среда. Връзката майка-дете в предишните периоди е тясна, но неосъзната от страна на детето. В този период се утвърждават определени рефлексии, които трябва да бъдат осъзнати и преосмислени от подрастващото дете. Детето постепенното поема ролята на възрастен човек, като разширява контактите си със семейно-родовата среда и започва физическото и психическо отделяне от майката. Този процес протича различно при момчетата и при момичетата. Докато дъщерите остават още дълго време под опеката на майката и жените в домакинството, синовете влизат в по-тесен контакт с баща си и мъжете от рода, които от сега нататък се явяват предаватели на традиционния опит. Така майката запазва активната си роля по отношение на момичетата, а намалява активността си към момчетата. Към края на периода започва и приобщаването на децата към общоселския колектив, където продължава предаването на традицията на общоселищно ниво, за да се социализират чрез обичаите и постепенно да преминат в групата на възрастните.

На първо място, децата се включват в реалния трудов живот на семейството и общоселищната общност. Първоначално майката и бащата карат децата да им помагат в тяхната трудова дейност. Те са най-напред помощници, тъй като все още нямат сили за

пълноценен труд. Справянето с по-тежки условия е изразено в поговорката: „С дете не ходи на път – ако ти се счупят колата – смее ти се, ако на него му се счупят – плаче.“ През тази първа фаза помощта се състои в хранене на домашните птици, прасета и друг добитък, пазене на градината, носене на вода в стомнички, помагане при гроздобер с детски кошнички. При жътва децата ходят след възрастните и събират разпилянните житни класове, носят вода и храна на жетварите. На поголемите моми давали детски сърпове с малки размери да се учат да жънат. Израсналите момчета се включват като участници в кervаниите за пренасяне на дърва или друга стока, а опазването на добитъка е тяхно задължение.

Втората фаза започва с възлагането на самостоятелна работа. Когато момчето отива за първи път в гората да сече дърва, обичайна практика е майка му да даде от тези дърва на три съседски къщи „за да му спори работата“. Първата омесена питка на момчето замесват със захар, при замесването намазват ръцете му с мед „за да е сладък хлябът“.

Когато момичетата от с. Пъжница, Благоевградско, се учат да плетат, залавят саламандър (дъждовник) и го пускат да премине през пръстите на момичето, за да се научи да плете хубави шарени чорапи. На 6-7 години момчетата започват да пасат сами добитъка, а по-късно ходят с бащите си на оран. Въвеждането в първите самостоятелни работи утвърждава детето социално като пълноценен член на семейството. Променя се облеклото му – момчето обува „гащи“ и запасва пояс. Момичето облича малка аладжа, запасва престилка от тъкан като на майка си. Поясът на момчето и престилката на момичето са признаци за преминаването в по-горна възрастова група. При храненето също настъпват промени. Децата се хранят винаги отделно, на малка софричка. Дете, което работи, се смята за голямо и преминава на софрата на възрастните. След десетата си година детето се отделя и от общото семейно легло. Момчето отива да спи в зимника, а момичетата в избата, където спят всички моми от задругата. Ностъпването на пубертета се ознаменува с два много големи и гранични празника – лазаруването при момичетата и коледуването при момчетата. Това става вече в общоселска среда, където младите са напътствани от по-възрастните си роднини и съселяни. Децата излизат от семейно-родовия кръг и се превръщат в силна и активна социална група в ежедневието и празничен живот. Ролята на майката е особено силна и активна за момичетата.

По време на пубертета подрастващите изцяло поемат задълженията си на възрастни членове на общоселския колектив.

Ето как протича летният работен сезон за момите в Западна България. От Гергьовден до Спасовден те са или на градина да копаят и поливат лука, зелето и другите зеленчуци или в избата да тъкат платно, престилки, възглавници. Или пък са по белилките и перилките да белят платна и да перат ризи. От Спасовден до Петровден са в полето да копаят царевица, от Св. Богородица до Секновение са на хармана, за да помагат на домашните да овършеят докараните снопи. На 14-15 години момата вече може да си направи облекло сама в съответствие с местните изисквания и традиция.

Ергените също поемат ежедневните си работи под надзора на бащите си и на мъжкия състав на семейството и селището. Те са годни за всякаква стопанска работа. На Коледа в Ямболско прасето се коли от мъжете, а опашката му се реже от ергена в къщата. Ако успее да я отреже с един замах, това означава, че вече е годен за женитба и за създаване на семейство.

Променя се и облеклото на влезлите в пубертета млади хора. То е знак за социална и възрастова промяна. Моминските и ергенски дрехи са по-богато орнаментирани. До пубертета момичето от Разградско не облича риза с шевица, а след това шевичният орнамент по пазвата има един вид фигури за моми, а друг вид за омъжените жени. Формата на калпака при мъжкия костюм е също възрастов и социален белег – момите носят островърх калпак, а женените мъже – с равно или подгънато навътре дъно.

Ролята на майката за пряко предаване на знания е вече на привършване. От този период тя само поощрява излизането на младите в общоселското общество, следи за взаимоотношенията между тях, направлява избора им на партньор. В пубертета обучението продължава на съвсем друго ниво. То протича в обществената среда на други моми и ергени по седенки, тлаки, където девойката довършва чеиза си и среща бъдещия си съпруг.

Amikor a fiú először megy az erdőbe fát vágni, az a szokás, hogy édesanyja három szomszédos házba is visz a fából, hogy „jól menjen neki a munka”. A kislány első cipőjét cukorral dagasztják, dagasztáshoz mézzel kenik be kezét, „hogy édes legyen a kenyér”. Amikor a Lazsnica (Blagoevgrad környéke) falubeli lányok kötni tanulnak, fognak egy szalamandrát, és átérezteszik a lány ujjain, hogy megtanuljon szép, színes zoknit kötni. Hat-hét évesen a fiúk már egyedül legeltetik az állatokat, később pedig szántani járnak apjukkal.

A részvétellel az első önálló munkákban társadalmi szinten a gyermeket a család teljes jogú tagjává teszi. Megváltozik az öltözet is – a fiúk „gatyát” húznak és övet kötnek. A kislány tarka szőttesből készült kötényt ölt magára, úgy, mint az édesanyja. A fiú öve és a kislány köténye jele annak, hogy átmentek egy felsbb korcsoportba. Változások állnak be az étkezésnél is. A gyermekek mindig külön étkeznek, a „macskaasztalnál”. Az a gyermek, aki dolgozik, már nagynak számít, és leülhet a felnőttek asztalához. Tizedik életévük betöltése után a gyermekek kikerülnek a közös családi ágyból is – a fiúk a téli veremben, a lányok a pincében alszanak, mint a család többi leánya.

A pubertáskor elérését két jeles átmeneti rítussal (ünnepséggel) teszik emlékezetessé – a leányoknál a Lázár-napi ünnep („lazaruvane”), míg a fiúkknál a karácsonyi ünnepkörben való részvétel. Ez a folyamat már a falusi kollektívában zajlik, a fiatalokat az idősebb rokonok és falubeliek látják el tanácsokkal. A gyermekek kikerülnek a családi-rokonsági körből, és erős, aktív csoportot alkotnak a hétköznapi és az ünnepi élet során. Az édesanyjának kiemelt szerepe van a leányok felkészítésében.

A pubertáskorban a fiatalok teljesen átveszik a felnőttekre vonatkozó kötelességeket a falusi kollektívában. Például a leányok nyári munkaszezonja a következőképpen alakul: Szt. György-naptól Szpasz napjáig a veteményesben locsolják, kapálják a hagymát, káposztát és a többi zöldséget, a pincében vásznat, kötényt, párnát szőnek, a pataknál inget, vásznat mosnak. Szpasz napjától Péter-napig a szántóföldön kapálják a kukoricát, Mária-naptól pedig segítenek a cséplésben. 14-15 évesen a leány már el tudja készíteni a saját öltözkédét, összhangban a helyi követelményekkel és hagyományokkal.

A legények szintén átveszik a hétköznapi munkát apjuk és a család, illetve a falu férfi tagjainak felügyelete alatt. Ők már minden mezőgazdasági munkára alkalmasak. Karácsonykor Jambol környékén a disznót a férfiak vágják le, a farkát viszont a ház legénye metszi le. Ha sikerül egy csapásra megtennie, azt jelenti, hogy alkalmas a házasságra és a családalapításra.

Megváltozik a házassulandó korba lépett fiatalok öltözködése is, ami társadalmi változást jelent. A pubertáskorig a leány Razgrad környékén nem vesz fel hímzett inget, azután pedig a leányok egyfajta mellhímzést viselnek (az asszonyok másfajta). A férfiviselet kucsmája szintén életkori és társadalmi jellemzőket hordoz: a legények hegyes, a nős férfiak lapos vagy behajtott fenekű kucsmát viselnek.

Az édesanya szerepe a közvetlen ismeretátadásban már a vége felé közeledik. Ettől az időszakától kezdve ő támo-

гатя а fiatalok kikerülését а falusi közösségbe, figyeli kapcsolatrendszerüket, irányítja а párválasztást. А pubertáskorban а tanítás egészen más szinten folytatódik, а társadalmi közegben, а fonókban, bálokon zajlik, ahol а leány befejezheti kelengyéjét, és találkozhat jövődöbelijével.

Ebben az időszakban az édesanyát kiemelt tisztelet övezi а falusi társadalomban. Azok az asszonyok, akik rokonságba akarnak kerülni vele, tiszteletüket fejezik ki, és közlik szándékukat. А templomban utat engednek neki, megszólítják az utcán, dicsérik gyermekeit és családját, а jövődöbeli menyek és vők pedig eljárnak segíteni а szántóföldre, hogy jóindulatát elnyerjék.

А házasságkötéssel а leányok kikerülnek az anya közegéből, és átkerülnek а férj családjába, az anyós fennhatósága alá. Az első gyermek születésével őк maguk is édesanyák lesznek, és folytatják а kulturális értékek átadását. Hasonló folyamat zajlik а fiatal férfiaknál is. Így valósul meg а hagyományátadás nemzedékről nemzedékre.

А bemutatott kutatási séma а patriarchális falusi társadalom hagyományozódásának egy modelljét mutatja be, болгár anyag alapján. А hagyományátadás lényegét tekintve mégsem az egyértelmű és azonos típusú jelenségek átadása-átvétele, ugyanis minden generáció, bármennyire zárt is а falusi társadalom, más történelmi, társadalmi, gazdasági és kulturális körülmények között él, amelyek újdonságokat és változásokat hoznak számos régi kulturális jelenségben. А hagyományos falusi társadalom sem hermetikusan zárt, hanem nyitott az új jelenségek és értékek felé. Оlyan kulturális folyamatról van szó, amely dinamikus, néhány időszakban intenzívebb, máskor lassabb. Nem állítjuk azt, hogy csak az édesanyának van döntő szerepe а nevelésben és az ismeretek átadásában. А falusi társadalomban, ahol az emberek nem izoláltan éltek, ahol az egyénnek nincs súlya, csak а falusi kollektívának, ahol egy családban 3-4 generáció élt együtt, az átadás mechanizmusa а következőképpen osztályozható: ki, kinek, mikor és mit ad át. Ebben а rendszerben az édesanya szerepe az, hogy közvetítsen а felnőttek és а gyermekek világa között.

Felhasznált irodalom

Арнаулов, М. 1969. Обичаи при раждане. Към характеристиката на семейните обреди и празници. Очерци по български фолклор. т.2. София.
Вакарелски, Хр. 1974. Етнография на България. София.
Маджаров, П. 1981. Детски фолклор от Източна Странджа. В: Български фолклор т.2. София.
Романска, Цв. 1976. Към проучването на българския детски фолклор. Приспивни песни. В: Въпроси на българското народно творчество. София.
Сборник Добруджа, 1974. София.
Сборник Пирински край, 1980. София.

Menyhárt Krisztina fordítása

През този период майката е на особена почит в селското общество. Тогава жените, които искат да се сродят с нея започват да ѝ засвидетелстват уважение и да изказват намеренията си. Правят ѝ път в черквата, заприказват я на улицата, хвалят децата и семейството ѝ, бъдещите снахи и зетъве ходят да ѝ помагат на нива, на лозе, за да спечелят благоволенията ѝ.

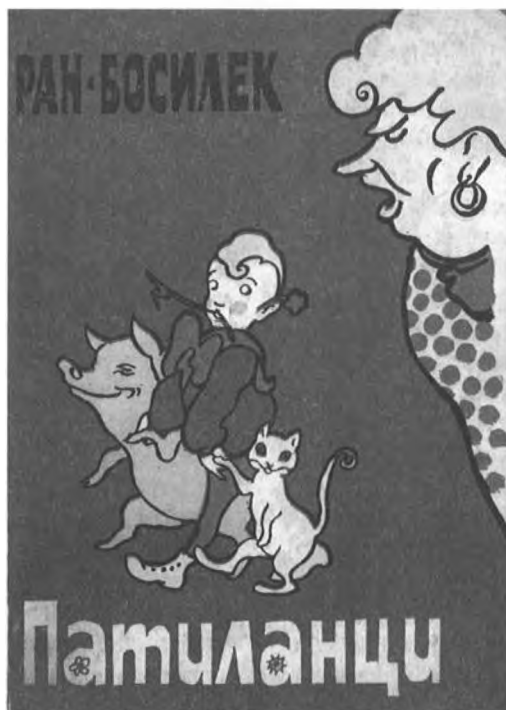
С встъпването си в брак момичетата излизат от обсега на майката и влизат в обсега на мъжовия си род, на свекървата. С раждането на първото дете, те сами стават майки и продължават предаването на културните ценности. Подобен процес става и при младите мъже. По този начин се осъществява една непрекъснатост при традиционния обмен от поколение на поколение.

Показаната схема в изследването е по-скоро един модел на предаването на традицията в патриархалното селско общество по български материал. В същност традирането не е прост механичен процес на приемане-предаване на еднозначни и еднотипни явления. Защото всяко поколение, колкото и затворено да е било селското общество, живее при различни исторически, социално-икономически и културни условия, които внасят новости и видоизменят редица стари културни явления. Селското традиционно общество не е херметически затворено, а отворено към нови влияния и ценности. Става въпрос за културен процес, който е динамичен, като в някои периоди е по-интензивен, а в други по-забавен.

Далеч сме от мисълта да смятаме, че само майката има решаваща роля при възпитанието и предаването на знания. В едно селско общество, където хората не живеят изолирано, където не индивидът има значение, а общоселският колектив, където в едно семейство са живеели заедно 3-4 поколения, механизмът на предаването може накратко да бъде формулиран по следния начин: кой, на кого, кога и какво предава. В случая ролята на майката в този механизъм е да бъде посредник между света на възрастните и света на децата.

Използвана литература

Хр. Вакарелски, Етнография на България, С., 1974
М. Арнаулов, Обичаи при раждане. Към характеристиката на семейните обреди и празници. Очерци по български фолклор, т.2, С., 1969
Сб. Добруджа, С., 1974
Сб. Пирински край, С., 1980
Цв. Романска, Към проучването на българския детски фолклор. Приспивни песни. В: Въпроси на българското народно творчество, С., 1976
П. Маджаров, Детски фолклор от Източна Странджа. В: Български фолклор, т.2, С., 1981

Ран Босилек Патиланчово царство

Ran Boszilek A patilancsói cárság

Драги ми Смахурко,

Баба Цоцолана три внучета има. Нека ѝ са живи! Те са малки още, ала пакостливи и като големи на бой търпеливи. Пред баба си само не смеят да шавнат. За най-малко нещо – все ще ги наложи. Каквото поискат, все вика: "Не може!"

Един ден тя рече:

– Слушай, Патилане! Ти си умен вече. На пазар отивам, а ти гледай тука пакост да не стане. На тебе оставям малките играчи. Ала вѐн на двора ти недей ги влачи. Пледай да не тичат и да не се борят. Тебе ще набия, ако пакост сторят. Аз ще се завърна скоро от пазара, и всичко в ред тука искам да заваря! – Слушам, бабо, слушам! – аз ѝ отговорих и след нея кротко вратата затворих.

На пазар замина баба Цоцолана. И вкъщи, Смахурко, твоят Патиланчо господар остана.

Припнаха към мене малките играчи и викнаха всички:

– Бате Патилане, да идем на двора. Недей като баба да казваш: "Не може!" Като сме мънички, ний не сме ли хора? Я виж какво слънце грее вѐн на двора!

Аз не се почудих и викнах веднага:

– Аз тук сега съдя! Може, деца, може! Ще търпим юнашки,

Kedves Szmeburkóm!

Van Cocolana anyónak három unokája (Isten áldja őket!), kicsik ugyan még, de csintalanok, s a verést is tűrik bátran. Bár a nagymamájuk előtt sosem rosszalkodnak, mert a legkisebb dologért is mindig megrakja ám őket. Ha kérnek valamit, egyre azt mondja: „Még mit nem!”

Egy nap így szólt a nagymama hozzám:

– Patilan, figyelj! Te okos fiú vagy már. Én a vásárba megyek, te itt vigyázzál a rendre! Rád bízom a fiúkat. Az udvarra ki ne vidd őket! Ügyelj: ne fussanak, ne verekedjenek! Téged veszek elő, hogyha bármit elkövetnek. A piacról hamar visszatérek, vigyázz, és nem akarok itthon semmiféle rendbontást! – Jól van, nagymama, jól van – válaszoltam, majd csendesen mögötte becsuktam az ajtót.

Cocolana anyó elment a piacra. És otthon, Szmeburko, a te Patilánod úr lett. Az apróságok mind odafutottak hozzám, és könyörögtek mondván:

– Patilan bátyó, menjünk ki az udvarra! Ne mondd, mint a mama, hogy szó se lehet róla! Hát mert kicsik vagyunk, már nem vagyunk emberek? Nézd, hogy ragyog a nap az udvari köveken!

Nem lepődtem meg, és azonnal rávágтам:

– Lehet, gyerekek, lehet, hisz ez most itt az én birodalmam. Aztán bátran tűrjük majd, meglássátok, ha a nagymama jól megrak minket, srácok!

És késedelem nélkül az udvarra futottunk. De ott az én dicső népem már más dologra készült.

– Patilan bátyó, az isten áldjon meg! Mondd, ugye játszhatunk kanászlegényeset? Te leszel a kondás, mi pedig – malacok. Négykézláb, bolondul hadd verjük a port!

Most sem lepődtem meg, és rögtön rávágтам:

– Gyerekek, a patilani cárságban teljes szabadság van! És hősieen fogjuk tűrni, pajtás, ha nagymama később jól megrak minket, meglásd!

És az apróságok disznókká vedlettek. A legkisebb malac, mint egy varjú, tátogni és károgni kezdett:

– Patilan bátyó, az isten áldjon tégedet! Ugye, malacok vagyunk, engedd, hogy tócsában tócsogjunk! Lehet, ugye, lehet?

– Lehet, hát persze, hogy lehet. Ha Patilan uralkodik, minden engedélyezett.

És a sáros pocsolyában ugráltak mind a hárman!

Hurrá! Éljent kiáltásokat a nevetésnek s a szabadságnak!

De az én cárságomnak itt vége szakadt. Idő előtt visszatért nagymama. Kanászt, malacokat sorjában megragadott. Dicső cárságomnak dicstelen végett vetett – engem az apróságokkal együtt jól eldöngtetett...

Hát így történt, Szmehurko. Ismét megraktak. De a kistestvéreim megvigasztaltak. Mert amikor a verésnek vége szakadt, újra felnevettek, hozzám szaladtak, és nevetve így szavaltak: „Patilan bátyó, nem baj, hogy megverték. A verést elfelejtjük, a nevetés viszont nem!”

Legszívesebben üdvözlöt tőlem és az én kis patilanjaimtól!

A te örök barátod:

Veszel Patilancso

ако баба после ни добре наложи!

И без да се бавим, припнахме на двора. А там друго искат моите славни хора:

– Бате Патиране, жив и здрав бъди ни! Кажу нали може да играй на свини? Ти ще си свинаря, а ние – свинчета. Да си скокнем лудо с четири крачета!

Пак не се почудих и викнах веднага:

– В патиранско царство всичко, деца, може! Ще търпим юнашки, ако баба после ни добре наложи!

И станаха свинки малките играчи. Най-малкото свинче зина като гардже и почна да грачи:

– Бате Патиране, жив и здрав бъди ни! Нали сме свинчета, в локвата да скочим сега позволи ни! Кажу, нали може?

– Може, деца, може! Щом Патиран съди, както ви се иска, нека така бъде!

И в локвата кална скокнаха и трите!

Ура! Да живеят смехът и игрите.

Но на мойто царство тук край настана. Без време се върна баба Цоцолана. Свинар и свинчета тя наред подхвана! На славното царство безславен край сложи – мене и децата хубаво наложи...

Та така, Смехурко. Мене пак ме биха. Но малките братя ме поутишиха. Боят като мина, те пак се разсмяха, при мене дойдоха, засмяно казаха: "Нищо, че ни биха, бате Патиране! Боят се забравя, смехът ще остане!"

Поздрав най-сърдечен от мен и от моите малки патиранци!

Твой приятел вечен:

Весел Патиранчо

Патиранска мода A patilani divat

Kedves Szmehurko!

Hadd dicsekedjem el! Új szakmát – a gépi hajvágást – sajátítottam el. Az időt nem fecsérelem. Amíg nagyanyó felpróbált egy sapkát, én megnyírtam az én dicső patilanjaimat és a szomszéd Bajo fekete kecskegédáját. Csodálkozhatasz, hogyan tanultam meg, és főként, honnan kaptam a hajvágógépet. Ez mind Cocolana anyó fősvénységének eredménye. Egy nap így szólt hozzám: „Nem mész többé borbélyhoz haját vágatni! Nagyön sokba kerül. Megyek, veszek egy hajvágógépet. Én leszek a borbélyod.” És amint ezt kimondta, azonnal úgy is tett,

Драги ми Смехурко,

Да ти се похваля. Нов занят зная, със машинка стрижа. Никак се не мая. Докато си баба шапката премери, аз остригах моите славни патиранци и черното яре на съседа Байо. Ти ще се почудиш, как съм се научил и, главно, машинка отде съм получил. Свидливичка пада баба Цоцолана. Тя веднъж ми рече: "Ти няма да ходиш в бръснарница вече, бръснар да те стриже! Много скъпо струва. Машинка ще купя. Аз бръснар ще стана." - И каквото каза, тозчас го направи баба Цоцолана. Тя мене острига. А мойта ръчица, щом машинка хвана, неостриган косъм нийде не остана.

Един път дойдоха бабините внучки, Гана, Дана, Мика. Те и трите бяха с плетени косички. Най-малката още от прага завика:

– Бабо, бабо, знайш ли? Ще станем момчета! Днес ще ни острижат. Ще идем и трите.

– Къде? – пита баба.

– При бръснаря Яне.

– Туй няма да стане! Къде ще вървите? На нашта машинка трябва да извадим по-скоро парите! Почвай, Патилане!

– Не, не щем! Не може!

– Нас ще ни острижат "а ла гарсон", бабо. Патилан не знае! (а ла гарсон значи, драги ми Смехурко, когато бръснарят някое момиче като момче залиже).

Но баба им викна:

– Вие какво знайте? От бръснар по-харно мой Патилан стриже! Хайде, Патилане!

И дорде усетят бабините внучки, до кожа им смъкнах меките косички. Патиланци същи и трите направих. Те една на друга взеха да се смеят. Пък аз се изпъчих и гордо добавих:

– Тъй, а, патиланки? Патилан не знае! "А ла гарсон" що е при моята мода! Отсега нататък тя света ще смае! Навред ще се пръсне и вечно ще трае! Моми, момци, булки – всичките ще казват: "Я ме острижете а ла Патиланчо!" И моето име вред ще се прослави!

– Стига, Патилане! Стига с твойта мода, че смях ни задави!

Не се мина дълго, друго чудо стана. Ти нали си знаеш баба Цоцолана? За младост и хубост душата си дава. Веднъж, без да искам, чух я да си казва: "С рязана косица човек по-млад става. Аз ще си я рязна, ала тая пуста съседка омразна, дето не помине, там няма да каже. Па нека си казва. Днес стригани ходят и по-стари даже. Но все пак не смея. Ех, да има някой, както съм заспала, тъй да ми я резне! Нека да се чуди който ще тогава!"

"Става, бабо става" – аз на ум си казах и още следобед своето изкуство пред баба показвах.

Легна да подреме баба Цоцолана. Със коса си легна, а без коса стана. Ала не посмея майстор Патиланчо своята нова мода точно да приложи, защото си зная, драги ми Смехурко, баба Цоцолана как ще ме наложи. И аз я подстригах ни тъй, нито инак. Казано купешко, а ла таралежко.

Но доволна беше баба Цоцолана, че както кроеше, тъкмо така стана.

Хайде стига вече. Поздрав най-сърдечен от мен и от моите славни патиланки!

Твой приятел вечен:

Весел Патиланчо

s a hajam megnyírta.

Ám az én kezem, amint megragadta a gépet, egyetlenegyszórszálat el nem vétett.

Egy alkalommal eljött hozzánk a nagymama három leányunokája: Gana, Dana és Mika. Három fonott copfos dáma. A legkisebb már a küszöbről kiáltozni kezdett:

– Nagymama, nagymama, tudod mi a helyzet? Fiúk leszünk! Ma megnyírnak bennünket. Mindhárman elmegyünk.

– Hova? – kérdezte nagymama.

– Jane borbélyhoz, hát hova máshova?

– Még mit nem! Nem mentek sehova! Inkább a mi gépünket vetjük be helyette. Patilan, azonnal kezd el!

– Ne, ne, nem akarjuk! Nem szabad!

– Minket á la garçon fognak megnyírni, nagymama. Patilan nem tud ilyet! (Az á la garçon az, kedves Szmehurko, amikor a borbély egy lányt fiúsrá nyír meg.) De a nagymama ragaszkodott hozzá:

– Mit tudtok ti? Derekabban nyír az én Patilánom a borbélynál! Gyerünk, Patilan!

És a nagymama unokái alig eszméltek fel, puha hajcscájukat a bőrkig nyúztam le. Az én három patilánomat is megnyírtam, akik mind nevetésbe törtek ki a látványra. Én viszont kidüllesztettem a mellem, és büszkén a következő kijelentést tettem:

– Na, patilankák? Patilan ne tudná? Az „á la garçon” a specialitásom, az ám! Bámul majd a világ! Mindenütt elterjed és örökké élni fog a hírem! Lányok, fiúk, menyecskék – mindenki azt mondja majd: „Engem Patilan-divat szerint nyírjanak!” És a nevem mindenütt híressé válik!

– Elég, Patilan! Elég ebből a te divatodból, a torkomban nevetés gurgulázik.

Nem sokkal később újabb csoda történt. Ugye ismered Cocolana anyó gyengéjét? A fiatalságért és a szépségért a lelkét odaadná. Egyszer – akaratlanul – hallottam, hogy azt mondá:

„Rövid hajjal fiatalabbnak néz ki az ember. Én levágtatnám, de az az átkozott, utálatos szomszéd, amerre csak jár, mindenfelé hírért vinné. De hadd pletykáljon! Manapság még az énnálam öregebbek is rövid hajjal járnak. De mégsem, nem merem. Eh, bárcsak valaki itt teremne, aki, amikor elalszom, a hajamon rövidít! Hadd csodálkozzon akkor, aki csak akar!”

„Meglesz, nagyí, meglesz” – gondoltam magamban, és még aznap délután a nagymamám előtt megcsillogtattam a művészetemet.

Cocolana nagymama lefeküdt, hogy szundítson egyet. Hajjal feküdt le, de haj nélkül ébredt fel. Patilan mester azonban nem merte alkalmazni az ő új divatját teljes mértékben, mert tudta, kedves Szmehurko, Cocolana anyó hogy megverné érte. Sem így, sem úgy nem nyírtam meg. Olyan – kuncsaftnyelven szólva – kissé sünszerűvé tettem.

De Cocolana anyó elégedett volt, mert pontosan úgy lett, ahogy eltervezte.

De elég lesz mára. Legszívélyesebb üdvözet tőlem és dicső patilankáimtól!

A te örök barátod:

Veszel Patilancso

Помагачи А segítők

Kedves Szmehurko!

Мég vidéken nyaralok. És, ahogy írtam, egy csapatnyi gyerek vezetője vagyok.

A fullasztó meleg már elmúlt. És egy reggel Koszta nagybátyám e szavakkal fordult énhez:

– Ma megkezdjük a szüretet. A szilva megérett. Gyerünk, Patilan! Hívd össze a csapatod egy kis munka végett!

Összeösdítettem Kinát, Minát, Sztojcsót és Petjót. Zsákokat, rudakat és egy faedényt ragadtunk magunkhoz. Amikor elindultunk, Sztojcsó Koszta bácsi udvara felé mutatott, majd vidáman így kurjantott:

– Patilan bátyó, apa már előkészítette a fazekat a lekvárnak. Csak a szilvát várja, hogy beledarálja. És beköszönt ma nálunk a lekvárcárság.

– Ó, édes lekvár! – kiáltott fel Mina. – Újjal nyalogatnám!

– Várj, Mina! – szakította félbe Kina. – Állj, mert még megégeted magad! Hiszen forró a javából... Ettől már szilvalekvárt, de fazékból ám, Patilan bátyó?

– Ami késik, nem múlik! – biccentettem rá ördögien. – Most, barátaim, menjünk szilvát szedni Koszta bácsi birodalmába! Egész nap szüreteltünk a szilvát. Hazahordtuk. A nagybácsi begyűjtött a lekváros fazék alá, mi pedig az udvaron még aznap este összegyűltünk, s egész éjjel a szilaj tűz körül álldogáltunk. Játsoztunk és énekeltünk. Hallgattuk, hogy a nagynéni mesét mond...

Éjfél elmúlt. Édes álom döntötte le a csapatom. Kint vetettünk ágyat magunknak, és ott aludtunk az udvaron.

Hajnalban Koszta nagybácsi Sztojcsója riasztott:

– Hé, gyerekek, keljetek! A lekvár már felhőlyagzott. Meg kell kóstolnunk. Hozzatok íziben kanalakat, tálakat!

Egyből felpattantunk. A ház felé iramodott a csapat. Gyorsan magunkhoz ragadtunk tálát, kanalat. Mindenki azt kapta fel, ami hirtelenjében akadt.

A kis Petjo a serpenyőt vitte.

Sztojcsó pedig kijelentette:

– Nézzétek, barátaim, a lekvár, hogy megereszkedett! Már sűrű. Hadd merítsek belőle egy kicsit, gyerekek! De óvatosan egyetek, mert meleg!

És a hosszú fakanállal mindenkinek szedett. Közösén nyalni kezdtük. Majd körbevettük a serpenyős Petjót. De Petjo így kiáltott:

– Menjetek! Nem adok! Akkor nekem nem marad! Nemde,

Драги ми Смехурко,

Още съм на село. И, както ти писах, на отбор дружина тука съм на чело.

Горещото лято вече се измина. Една сутрин рано чичо Коста рече:

– От днеска беритба ще почваме вече. Сливите узряха. Хайде, Патилане! На работа свикай своята дружина!

Свиках Стойчо, Петьо и Кина, и Мина. Дигнахме чували и пръти, и крина. Тъкмо да тръгнем, Стойчо чичо Костов към двора посочи и весело каза:

– Бате Патилане, татко за маджуна тавата замаза. Само сливи чака. Днеска ще захване. И маджунско царств за нас ще настане.

– Ах, маджунец сладък! – обади се Мина. – С пръстче да си близна!

– Чакай, мари Мино! – прекъсна я Кина. – Спри, ще се опариш! Нали е горещо... Ял ли си маджунец, бате Патилане? Ама от тавата?

– И това ще стане! – кимнах дяволито. – А сега за сливи да вървим, другари, че чичо замина!

Цял ден брахме сливи. Пренасяхме вкъщи. И същата вечер в двора се събрахме, и чичо подкладе тавата с маджуна. Край огъня буен през нощта стояхме. Играхме и пяхме. Слушахме как стрина приказки разказва...

Полунощ се мина. Сън сладък обори моята дружина.

Постлахме си вълна и спяхме на двора.

Призори ни дигна Стойчо чичо Костов:

– Хей, ставайте, хора! Че маджунът вече мехури изпуца.

Трябва да се пробва. Донесете скоро лъжици, паници!

Скочихме веднага. Припнахме към къщи. Домъкнахме скоро лъжици, паници. Грабнал беше всеки каквото намери.

А малкият Петьо тигана домъкна.

Стойчо се провикна:

– Пледайте, другари, маджунът се смъкна! Гъстичък е вече.

Дайте да ви сипя! Ала умно яжте, че може да пари!

Той на всички сипа с дългата бъркачка. Заблизяхме дружно.

После заградихме Петьо със тигана. А той вик нададе:

– Бягайте! Не давам! За мен не остава! Нали бате Стойчо на всичките даде.

– Даде, но на тебе най-много насипа! И ний ще си близнем! Нали сме другари.

– Олеле, че пари!
 – По-малко загребай!
 – На огън е вряло, то не е играчка!
 И Стойчо пак сипва с дългата бъркачка.
 Той сипва, ний ближем. И вик, и закачки. Лъжици, паници
 стават за играчки.
 И дълго не мина, захвана да лепне моята дружина. Маджунът
 потече по малкия Петьо. Сякаш беше пъхан целият в тавата.
 На тоз ред ни свари баба Цоцолана. Някой се провикна:
 – Бягайте, другари!
 Но тя Петьо зърна и на смях удари. И ний се разсмяхме. И
 цяла неделя все лепкави бяхме...
 Поздрав най-сърдечен!

Твой приятел вечен:
Весел Патилянчо

Sztojcsó bátyó mindenkinek rakott?
 – Igen, de a legtöbbet neked szedett! Hadd nyaljunk belőle!
 Ugye, barátok lennénk?
 – Hú, de éget!
 – Kevesebbet vegyél!
 – Tűzön készült, nem játék!
 És Sztojcsó a hosszú fakanállal ismét osztott.
 Ő töltött, mi nyaltunk. Kiáltoztunk, viccelődtünk. A kanalak
 és a tálak játékszerekké lettek.
 Nem sok idő telt el, és a csapatom ragadóssá vedlett. És a kis
 Petjón a lekvár folyini kezdett. Mintha csak lekváros fazékban
 merítkezett volna.
 Ekkor bukkant fel Cocolana anyó alakja. Valaki felkurjantott:
 – Fussatok, barátaim!
 De amikor Cocolana anyó meglátta Petjót, nevetésbe tört ki.
 Mi is kacagni kezdtünk. És ragadtunk egész vasárnap...
 Legszívélyesebb üdvözetlem!

A te örök barátod:
Veszel Patilancso

Iván Andrea fordítása

ХЕМУС

HAEMUS

Списание за обществен живот и култура
 Основано от
 Дружеството на българите
 в Унгария през 1991 г.

Издание на Българското
 републиканско самоуправление
 Отговорен издател: Данчо Мусев

Светла Кьосева: главен редактор
 Росен Русев: художествен редактор

Редакционна колегия:
 Андреа Генат, Ася Събева-Юричкаи,
 Габриела Хаджикостова,
 Дьорд Сонди, Кристина Менхарт,
 Райна Симеонова,
 Светослав Стойчев, Тошо Дончев

Предпечатна подготовка:
 MS Mester Kft.
 Печатница: iGlobe Team
 Адрес на редакцията:
 1093 Будапеща, ул. „Лоняи“ №41.
 Тел.: 216-4210

Цена на броя: 1000 форинта
 Годишен абонамент: 2000 форинта
 ISSN 1216-2590

Тársadalmi és kulturális folyóirat
 Alapította 1991-ben
 a Magyarországi Bolgárok
 Egyesülete

A Bolgár Országos
 Önkormányzat kiadványa
 Felelős kiadó: Muszev Dancso

Kjoszeva Szvetla főszerkesztő
 Ruszev Roszen képszerkesztő

Szerkesztőbizottság:
 Doncsev Toso, Genát Andrea,
 Hadzsikosztova Gabriella,
 Juricskayné Szabeva Aszja,
 Menyhárt Krisztina, Szimeonova Rajna,
 Szondi György, Sztojcssev Szvetoszlav

Nyomdai előkészítés:
 MS Mester Kft.
 Nyomda: iGlobe Team
 A szerkesztőség címe:
 1093 Budapest, Lónyay u. 41.
 tel.: 216-4210

Egy szám ára: 1000 Ft
 Előfizetés egy évre: 2000 Ft
 ISSN 1216-2590

HAENVS
XX